

İncəsənət və mədəniyyət problemləri

Beynəlxalq Elmi Jurnal Vol. 17 № 1

Problems of Arts and Culture

International scientific journal

Проблемы искусства и культуры

Международный научный журнал

ISSN 2310-5399 print

ISSN 2957-7233 online

Baş redaktor: ƏRTEĞİN SALAMZADƏ, AMEA-nın müxbir üzvü (Azərbaycan)
Baş redaktorun müavini: GÜLNARA ABDRAŞILOVA, memarlıq doktoru, professor (Qazaxıstan)
Məsul katib: RAMİL QULİYEV, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru (Azərbaycan)

Redaksiya heyətinin üzvləri:

ZEMFİRA SƏFƏROVA – AMEA-nın həqiqi üzvü (Azərbaycan)
RƏNA MƏMMƏDOVA – AMEA-nın müxbir üzvü (Azərbaycan)
RƏNA ABDULLAYEVA – sənətşünaslıq doktoru, professor (Azərbaycan)
SEVİL FƏRHADOVA – sənətşünaslıq doktoru (Azərbaycan)
RAYİHƏ ƏMƏNZADƏ – memarlıq doktoru, professor (Azərbaycan)
YEVGENİY KONONENKO – sənətşünaslıq doktoru, professor (Rusiya)
KAMOLA AKILOVA – sənətşünaslıq doktoru, professor (Özbəkistan)
AHMET AYTAÇ – fəlsəfə doktoru, dosent (Türkiyə)
VİDADİ QAFAROV – sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent (Azərbaycan)

Editor-in-chief: ARTEGIN SALAMZADE, corresponding member of ANAS (Azerbaijan)
Deputy editor: GULNARA ABDRASSILOVA, Prof., Dr. (Kazakhstan)
Executive secretary: RAMIL GULIYEV Ph.D. (Azerbaijan)

Members to editorial board:

ZEMFIRA SAFAROVA – academician of ANAS (Azerbaijan)
RANA MAMADOVA – corresponding-member of ANAS (Azerbaijan)
RANA ABDULLAYEVA – Prof., Dr. (Azerbaijan)
SEVIL FARHADOVA – Prof., Dr. (Azerbaijan)
RAYİHA AMANZADE – Prof., Dr. (Azerbaijan)
EVGENII KONONENKO – Prof., Dr. (Russia)
KAMOLA AKILOVA – Prof., Dr. (Uzbekistan)
AHMET AYTAÇ – Ass. Prof., Ph.D. (Turkey)
VIDADI GAFAROV – Ass. Prof., Ph.D. (Azerbaijan)

Главный редактор: ЭРТЕГИН САЛАМЗАДЕ, член-корреспондент НАНА (Азербайджан)
Зам. главного редактора: ГУЛЬНАРА АБДРАСИЛОВА, доктор архитектуры, профессор (Казахстан)
Ответственный секретарь: РАМИЛЬ ГУЛИЕВ, доктор философии по искусствоведению (Азербайджан)

Члены редакционной коллегии:

ЗЕМФИРА САФАРОВА – академик НАНА (Азербайджан)
РЕНА МАМЕДОВА – член-корреспондент НАНА (Азербайджан)
РЕНА АБДУЛЛАЕВА – доктор искусствоведения, профессор (Азербайджан)
СЕВИЛЬ ФАРХАДОВА – доктор искусствоведения (Азербайджан)
РАЙХА АМЕНЗАДЕ – доктор архитектуры, профессор (Азербайджан)
ЕВГЕНИЙ КОНОНЕНКО – доктор искусствоведения, профессор (Россия)
КАМОЛА АКИЛОВА – доктор искусствоведения (Узбекистан)
АХМЕТ АЙТАЧ – кандидат искусствоведения, доцент (Турция)
ВИДАДИ ГАФАРОВ – кандидат искусствоведения, доцент (Азербайджан)

Jurnal Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi Mətbu nəşrlərin reyestrinə daxil edilmişdir.
N 3756. 07.06.2013-cü il.

Redaksiyanın ünvanı: Bakı, AZ 1143.
H.Cavid prospekti, 115
Tel.: +99412/539 35 39
E-mail: mii_inter@yahoo.com
www.pac.az

UOT 72.03

Evgenii Kononenko
Dc. Sc. (Art Studies)
The State Institute for Art Studies
(Russia)

j_kononenko@inbox.ru

COMPETITION PROJECTS FOR NEW MOSQUE OF KAZAN: A RANGE OF IMAGE SEARCHES

Abstract. The competition for the projects of the Kazan Cathedral Mosque, held in 2022 as part of the 1100th anniversary of the adoption of Islam in the Volga region, was designed to create a normative monument of modern religious architecture of the entire Turkic world. This competition demonstrates the simultaneous desire to create a standard of “Tatar style” and the utmost caution of a formal experiment, an appeal to precedents, which has taken the form of adapting already known projects to the conditions of the new competition. Based on the published projects of the competition in Kazan, preliminary conclusions can be drawn about the trends in the search for the image of a contemporary mosque in the framework of solving the tasks set, the choice of prototypes and the reaction of the public.

Key words: contemporary mosque, architectural competitions, design, Kazan Cathedral Mosque, citation.

Introduction. A common place in the scientific literature has become indications that the architecture of the mosque is not limited by any standards and is subject only to the logic of prayer, and the image of the prayer building depends on a number of optional factors that do not contradict the requirements of Islam [2, p. 114–123; 5, p. 25; 6, p. 20–43; 13; 15; 16]. Such apparent freedom of choice of forms explains the increased interest of contemporary architects in open competitions for mosque projects in large cities: these competitions are perceived as challenges that simultaneously require compliance with logical restrictions, the search for the most expressive image and the development of an original constructive solution.

International competitions for the design of a contemporary mosque determine the current trends in shaping for many years, form the scale and vectors of searches, shift the boundaries of combining “tradition” and “avant-garde”. An example is the story of the Kocatepe mosque in Ankara, when the ultra-modern project of Vedat Dalokay was replaced by a traditionalist project that strengthened the position of the neo-Ottoman trend for decades [17]. The same happened with the competition projects of mosques in Baghdad, Islamabad, Dhaka, Rome, Copenhagen [4, p. 90–122; 11; 14]. In 2013 a design competition was held for the Central Mosque in Pristina, and the concepts presented there have been discussed already for ten years [20].

A similar resonance should have been expected from the competition for the projects of the Kazan Cathedral Mosque, held in 2022. This object should become a landmark religious building of the entire Turkic world, and the ongoing competition can be viewed as a reflection of the existing architectural trends in the construction of mosques and the artistic tastes of those masters who take on the courage to reflect the ideas of the ummah about what a memorial mosque could become in one of the main centers of Russian Islam.

Theoretical justification. Competition conditions: explicit and implicit

The formal reason for holding the next architectural competition was the celebration of the 1100th anniversary of the adoption of Islam on the territory of the Volga Bulgaria. The proposed formulated conditions of the competition turned out to be both tough and leaving freedom for creativity. The contestants had to comply with urban planning regulations in the buffer zone of the “Kazan Kremlin Ensemble” cultural facility, take into account the traffic flows of a contemporary city, the complex hydrotechnical situation near the proposed site and the presence of underground utilities. The terms of reference included the creation of a spiritual and educational center with a prayer hall for 10 thousand people, the availability of sufficient parking spaces and a height limit of 80 m. Thus, in Kazan not only another religious building is planned, designed taking into account the prospects for the growth of the ummah, but also a new public space that fits into the concept of the development of a large city, and an obvious new architectural dominant that complements the existing historical ensemble of the ancient center, officially recognized as the “Russia’s third capital” [1; 10].

Formally, there were no restrictions on the search for the image, but the participants of the competition were asked to take into account the wishes coming from both officials and representatives of the Islamic clergy. These

wishes were formulated in organized lectures and discussions with the contestants, not all of whom were familiar with both the cultural features of the Volga region and the peculiarities of the mosque in general.

First of all, it is necessary to pay attention to the fact that one of these wishes of the customer was the desire to abandon the orientation towards the familiar image of the “Turkish mosque”, which goes back to the Istanbul buildings by Sinan. Many times, with varying degrees of categoricalness, it has been said about fatigue from the programmatic copying of Ottoman samples of cult monuments, the expansion of the neo-Ottoman trend and the need for architects (not only Russian ones) to turn to other regional traditions in the appearance of Islamic architecture [3; 4, p. 46; 6, p. 320; 8; 12].

It is very significant that if in the 2000s at the mosque competition in the Crimean Simferopol, the “Ottoman type” was taken as a directive [6, p. 190–193], then a few years later in Kazan it was proposed to ignore this type. The contestants were delicately invited to get acquainted with the historical monuments of Kazan, if possible, use carefully preserved elements of national art and create a new exemplary monument that can illustrate the idea of the “Tatar style”, consolidate it for future generations and create a new landmark.

The organizers of the competition had to take into account the fact that a number of architectural bureaus took part in the competition, which have extensive experience in designing, erecting and decorating Christian Orthodox churches, but have not built mosques before. Indeed, for several decades the field of Islamic construction in Russia was on the periphery. Only in 2016, the department of temple architecture was opened at the renowned Moscow Institute of Architecture (MARHI), but the training programs there are focused primarily on the needs of the communities of Russian Orthodox Church.

It is obvious that the “wishes” of the organizers testify, firstly, to the concreteness of tastes of the leaders of the ummah, awareness of their role on a national scale and the desire to create a normative work of art that initially takes into account both the practical needs of the ummah and the features and traditions of Muslim and Tatar cultures, but at the same time, it is a unique monument that commemorates the anniversary and corresponds to modern architectural trends. One of the participants in the competition formulated the program as follows: “People should see the cathedral mosque and say that this is a Tatar mosque. It should reflect our nationality, our Tatar spirit. Also, in my opinion, it should break stereotypes, be unique and ultra-modern” [21].

Practical implementation. Types and Prototypes

As often happens, programmatic expectations were corrected by realities. The declared “internationality” of the competition was reduced (according to the press release) to “...representatives of Russia, the United Arab Emirates, Turkiye, Egypt, Kazakhstan and Uzbekistan”, and such a composition of participants deliberately narrowed the scale of formal searches and shifted the vector of searches towards traditionalism. Many architectural bureaus that presented their projects had no experience in designing and building not only mosques specifically, but religious buildings in general, they were engaged in the construction of restaurants, hotels, business centers, administrative and residential buildings.

It should be noted that neither any priorities, nor deliberately “losing” ideas, nor directions for searching for competitors before the announcement of the results were known to either the contestants themselves or the public, but the very next day after summing up the photos from the exhibition stands appeared on the Internet and became the subject of analysis and criticism [18] (hereinafter in the text the numbers of the competitive projects correspond to the marking of the published stands). We will not be interested in the authorship of specific projects; but almost two dozen presented architectural images allow us to highlight several architectural “themes” and draw conclusions about the starting points for searches.

First of all, it is noteworthy that the authors of many finalist projects started from the existing monuments of Islamic architecture of the Volga region, realizing the desire to create a proper “Tatar” or even “Kazan” style. At the same time, some went along the path of including in their projects individual elements of the composition and decor of the historical mosques of Kazan, while others offered full or partial recognizable replicas of existing buildings, focusing primarily on the Kul Sharif mosque, the reconstructed complex of the White Mosque in Bulgar and the new-made Ecumenical Temple in Kazan (№№ 1, 4, Project of students of the Kazan University of Architecture and Civil Engineering) (Fig. 1). As has already happened in the history of the construction of large contemporary mosques (primarily Turkish, following the neo-Ottoman trend), the copying of an existing building, devoid of creative originality, is presented as a continuation of the historical style [9].

Surprisingly and unfortunately, the largest group (№№ 7, 10, 11, 12, 15, 16, 18) (Fig. 2) was made up of proposals that, to varying degrees, “quoted” already known projects – both implemented and remained on paper, but gained fame. The sources of recognizable “quotes” were religious buildings in Algiers, Islamabad,

Doha. Separately, we have to talk about the “refinement” of architectural ideas previously presented at the competition in Pristina, as well as the projects of the mosque in Simferopol that were rejected during the competition.

On the one hand, bringing an interesting idea to practical implementation can only be welcomed – in the world architectural theory there are many solutions worthy of implementation in the material; on the other hand, such an active “quoting” (as well as “self-quoting”) indicates an artificial narrowing of the range of searches and the perception of the Kazan project as secondary, provincial, where non-original ideas may well be in demand. It can be assumed that such participants were counting on the ignorance and lack of information of the competition committee and Kazan’s isolation from modern architectural trends. Although such proposals made it to the finals of the competition and even turned out to be among the noted laureates, one cannot help but notice that the historical center of Islam in the Volga region clearly deserves more respect, and the reason for the competition – the anniversary of the adoption of Islam – involves original solutions, and not the creation of copies or implementation earlier plans rejected in other cities.

It is surprising that some of the contestants (№№ 13, 17) (Fig. 3) were guided by the Taj Mahal and/or the Sheikh Zayed Mosque in Abu Dhabi, once again embodying rather strange generalized ideas about “orientalism”, referred to as “style of Ali Baba” or “Agrabá style” and associated with kitsch. The idea of transferring the spectacular image of the fabulous eastern emirate to the Volga region should hardly be considered successful.

The presented images of the jubilee mosque in Kazan as a centric structure seem more original (№№ 5, Project from the Central Spiritual Administration of Muslims of Russia) (Fig. 4). True, it should be remembered that in the history of Islamic architecture, centricity is more characteristic of a mausoleum or a reliquary (starting with Kubbat al-Sahra in Jerusalem) [5, p. 264–268; 7], and the implementation of such ideas based on the required capacity implies the complexity of engineering solutions. However, a similar centric mosque (for 2,000 worshipers) is already being built in Grozny (Olimpiysky village), and, accordingly, the uniqueness of such a mosque, even within the Russian Federation, is being devalued. In addition, in the eyes of Russians, a tall centric (“pillared”) structure, surrounded by small domes, will inevitably be associated with the Church of the Intercession (St. Basil the Blessed), which was built on Red Square in Moscow to commemorate the capture of Kazan; the contestants had to take into account such a historical allusion, and it is unlikely that the choice of just

such an architectural type for the mosque in Kazan can be considered successful. The very next day after the publication of competitive projects, voluntary Internet critics assigned the nickname “Pentagon” to such projects, and it will be difficult to get rid of this association, which is far from Islamic values.

The projects that have become finalists of the competition compare favorably with the listed imitative trends. In one of them (№ 14) (Fig. 5), the octagonal courtyard in front of the mosque turns into an square-island surrounded by ponds and permeable galleries, and the architectural body of the domed building is interpreted as a kind of encyclopedia of Tatar decor, realized in white stone carving. True, four different-sized minarets evoke associations with Russian baroque (primarily with the Smolny Monastery in St. Petersburg), and it is this association that may not be very pleasant for Kazan (given the memories of the religious policy of Catherine II, whose reign is personified by the spread of baroque). The project that won first place in the competition (№ 8) (Fig. 6) proposed an avant-garde concept of a streamlined transparent volume pressed to the ground, interpreted by the author as “an ark visible from space” and reflecting “the aesthetics of the spaceship of the East”. The implementation of such an ultra-modern project can create a new tourism object in Kazan, but the question of how such a mosque corresponds to the program of the jubilee monument and how such a mosque will be perceived by the conservative ummah of the Volga region remains open.

Public perception

Unfortunately, the holding of an architectural competition as part of the anniversary celebrations did not take into account the opinion of the public – the “final users” of the new mosque. The rounds of the competition were held behind closed doors, the participants were clearly afraid of a leak of ideas, and until the publication of the results of the competition, the public – neither the architects nor the residents of Kazan – had any idea about the proposed projects.

The townspeople were able to see and evaluate the proposals only after the announcement of the results, and already this secrecy caused bewilderment expressed by Internet users: “If they are going to build with donations, why were these people not invited to vote online for one of the projects? Do you want to build for people or for yourself?”; “Why are not all 18 projects presented for public consideration, let the people of Tatarstan also express their opinion, it will be right!” Those users who reviewed the published projects were more specific: “Probably it is very warm in Tatarstan in winter because

such projects as in the photo are designed for warm climates. I understand that one want a mosque like in Saudi Arabia or the UAE. But you need to look at reality. That the first project is all glass, that the second project has only stained-glass windows. And in winter, hundreds of thousands of rubles will be collected again for heating????; “It doesn’t even look like a mosque” [19].

It is significant that when, after the publication of the projects, Kazan internet portals held an alternative vote, none of the official finalists of the competition received the support of the citizens. In their opinion, the concept of a mosque with “ears” minarets (№ 2) has more grounds to claim the status of a new architectural landmark of Kazan. However, the results of this public vote were suspiciously quickly “lost” on the Internet...

Conclusion. The Kazan Cathedral Mosque project competition demonstrated several trends in the development of Islamic architecture in Russia at once, primarily the desire to create original buildings and the programmatic rejection of the neo-Ottoman style. Attention is drawn to the declaration of the need to create a recognizable sample of the “Tatar style”, which should become a guide for a number of monuments. It is also important to strive to preserve the historical appearance of the city and to think over the emerging urban planning and transport problems in advance. However, in practice, the selection of projects and the determination of winners demonstrate the utmost caution and the limitations of a formal experiment, predominantly “quoting” and “adapting” already known projects to the conditions of the new competition. The appeal to precedents as a reaction to the proposed task sharply narrowed the variety and conceptuality of searches. Unlike the competition projects in Pristina, the use of the projects presented in Kazan is unlikely to go beyond the region. The closeness of the competition and the lack of public discussion of the projects also do not reveal the image of the mosque which would simultaneously meet the official aspirations, the needs of the ummah and the choice of the inhabitants of Kazan.

REFERENCES:

1. Барабошина Н.В. Медиаконцепт «Казань – третья столица» // Город как сцена. История. Повседневность. Будущее / ред. Е.Я. Бурлина. Самара: ООО Медиа-Книга, 2015. сс. 49–53.
2. Кононенко Е.И. Турецкая мечеть: образ и бренд // Проблемы истории, филологии, культуры. 2017. № 1. сс. 379–390.
3. Кононенко Е.И. Архитектура мечети как объект интерпретации // Вестник СПбГУ. Серия 15. Искусствоведение. 2018. Т. 8. № 1. сс. 113–130.

4. Шукуров Ш.М. Архитектура современной мечети. Истоки. Москва: Прогресс-Традиция, 2014.
5. Шукуров Ш.М. Образ Храма. *Imago Templi*. Москва: Прогресс-Традиция, 2002.
6. Червонная С.М.. Современная мечеть. Отечественный и мировой опыт Новейшего времени. Торунь: Польский институт исследований мирового искусства; Изд-во Тако, 2016.
7. Ashkan M., Ahmad Y., Arbi E. Pointed Dome Architecture in the Middle East and Central Asia: Evolution, Definitions of Morphology, and Typologies // *International Journal of Architectural Heritage*. 2012. Vol. 6. № 1. pp. 46–61.
8. Batuman B. Architectural mimicry and the politics of mosque building: negotiating Islam and Nation in Turkey // *The Journal of Architecture*. 2016. Vol. 21. № 3. pp. 321–347.
9. Çamlıca'ya yapılacak cami taklit mi? // *Milliyet*. 16.11.2012.
10. Graney K. Making Russia Multicultural Kazan at Its Millennium and Beyond // *Problems of Post-Communism*. 2007. Vol. 54. №. 6. pp. 17—27.
11. Holod R., Khan H., Mims K. *The Contemporary Mosque. Architects, Clients and Designs since the 1950s*. N.Y.: Rizzoli, 1997.
12. Kononenko E. Muslim architecture of the Turkic republics: “diplomacy of architecture” and its consequences // *Problems of Art and Culture. International scientific journal*. 2022. № 1 (79). pp. 20–30.
13. Longhurst C.E. Theology of a Mosque: The Sacred Inspiring Form, Function and Design in Islamic Architecture // *Lonaard*. 2012. Vol. 2. № 8. pp. 3–13.
14. Mūsābaqa jamī ‘ā al-dawlah al-kabīr, Baghdād, al-’Iraq. State mosque competition, Baghdad, Iraq. Baghdād: Amanat al-‘Asimā, 1983.
15. Spahic O. The concepts of god, man and the built environment in Islam: implications for Islamic architecture // *Journal of Islamic Architecture*. 2012. Vol. 2. № 1. pp. 1–12.
16. Spahic O. Islamic architecture and the prospect of its revival today // *Journal of Islamic Thought and Civilization*. 2011. Vol. 1. № 2. pp. 103–121.
17. Ucaroglu G. *The Kocatepe Mosque Incident. Kocatepe Mosque and Faisal Mosque by architect Vedat Dalokay*. Delft: Scriptie architectuur geschiedenis. 2009.

18. <https://www.business-gazeta.ru/article/556415>
19. <https://kazanfirst.ru/articles/586577>
20. <http://www.perfact.org/2013/04/prishtina-central-mosque-competition.html>
21. <https://www.tatar-inform.ru/news/xaitek-ili-drevnebulgarskaya-klassika-cto-izvestno-o-proektax-sobornoi-meceti-kazani-5871457>

Yevgeniy Kononenko (Rusiya)

YENİ KAZAN MƏSCİDİNİN MÜSABİQƏ LAYİHƏLƏRİ: OBRAZ AXTARIŞLARININ DAİRƏSİ

2022-ci ildə baş tutmuş müsabiqə layihələri Kazanın Baş məscidi, Volqa ətrafında baş vermiş islamın qəbulunun 1100-illik haşiyələrdə keçirilməsi bütün türk dünyasının müasir mədəni memarlığın normativ abidəsi yaratmaq iqtidarında idi. Bu müsabiqənin məqsədi “tatar üslubu” etalonu yaratmaq və artıq məlum olan yeni layihə formasının eksperimentini nümayiş etdirməkdir. Kazanda çap olunmuş müsabiqə layihələrinin qabaqcadan verilməsi müasir məscid obrazı axtarış təmayulləri barədə qarşıya qoyulmuş məsələlərin ilk nümunələri və ictimaiyyətin münasibətini əvvəldən seçim etməkdir.

Açar sözlər: müasir məscid, memarlıq müsabiqələri, layihələşdirmə, Kazan Baş məscidi, sitat gətirmə.

Евгений Кононенко (Россия)

КОНКУРСНЫЕ ПРОЕКТЫ НОВОЙ МЕЧЕТИ КАЗАНИ: ДИАПАЗОН ПОИСКОВ ОБРАЗА

Состоявшийся в 2022 г. конкурс проектов Казанской Соборной мечети, проведенный в рамках 1100-летия принятия ислама в Поволжье, был призван создать нормативный памятник современной культовой архитектуры всего тюркского мира. Этот конкурс демонстрирует одновременное стремление создать эталон «татарского стиля» и предельную осторожность формального эксперимента, апелляцию к прецедентам, принявшую форму адаптации уже известных проектов к условиям нового конкурса. На основании опубликованных проектов конкурса в Казани можно сделать предварительные выводы о тенденциях поиска образа современной мечети в рамках решения поставленных задач, выборе прототипов и реакции общественности.

Ключевые слова: современная мечеть, архитектурные конкурсы, проектирование, Казанская соборная мечеть, цитирование.

FIGURES

Fig. 1. Project of students of the Kazan University of Architecture and Civil Engineering

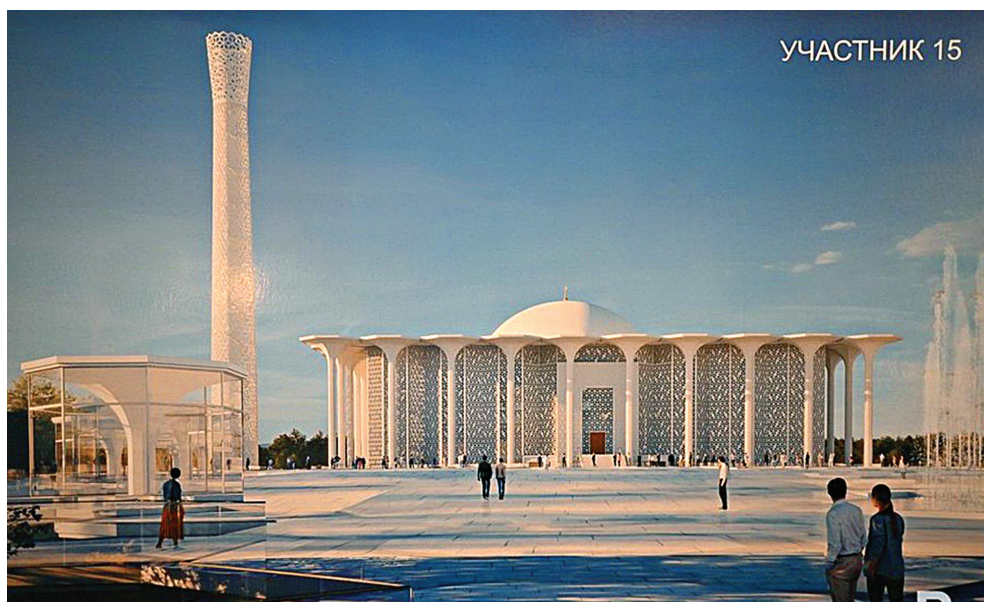

Fig. 2. Participant Project № 15 which shared 1st place

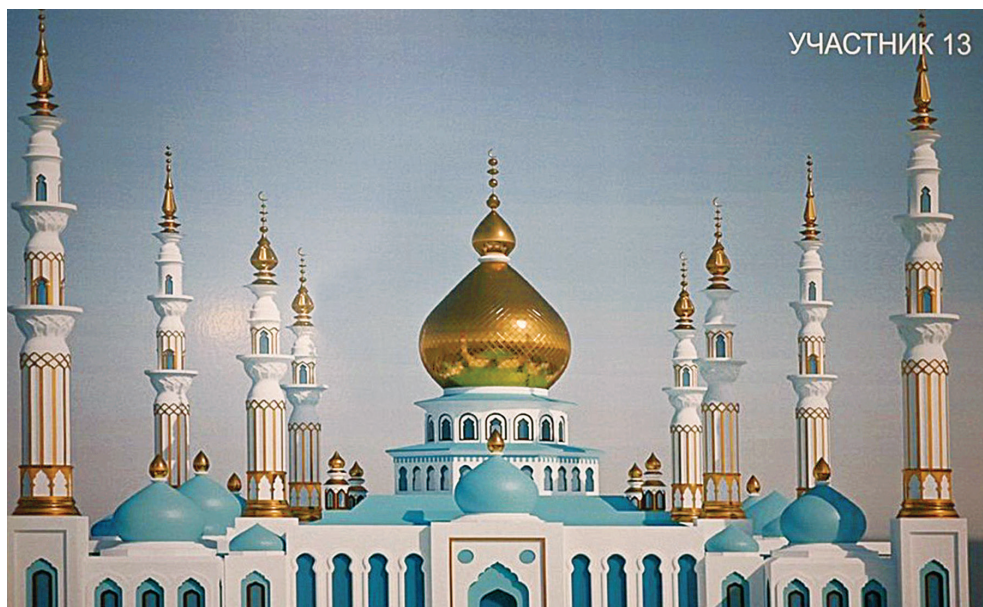

Fig. 3. Participant Project № 13

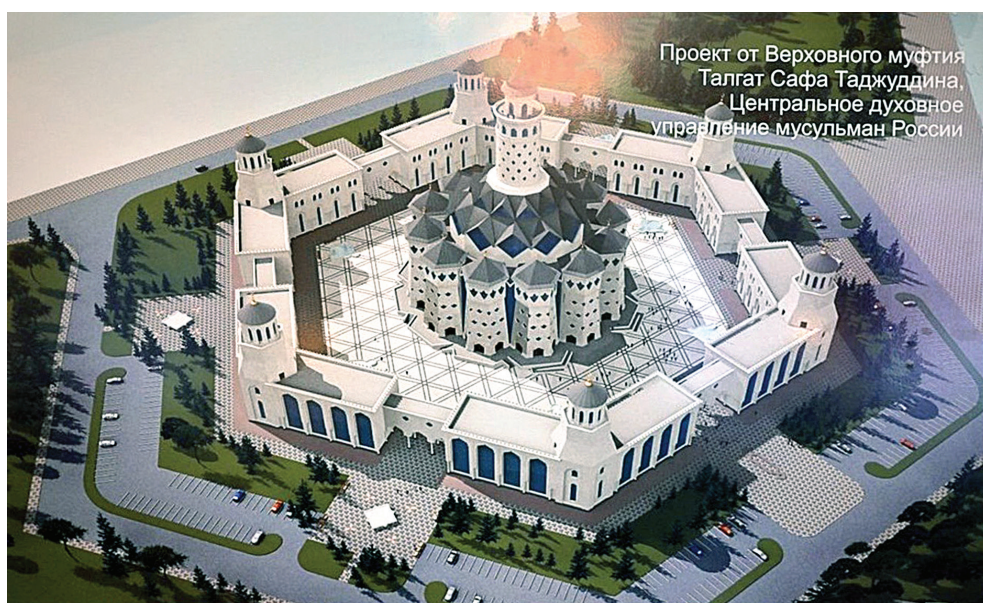

Fig. 4. Project from the Central Spiritual Administration of Muslims of Russia

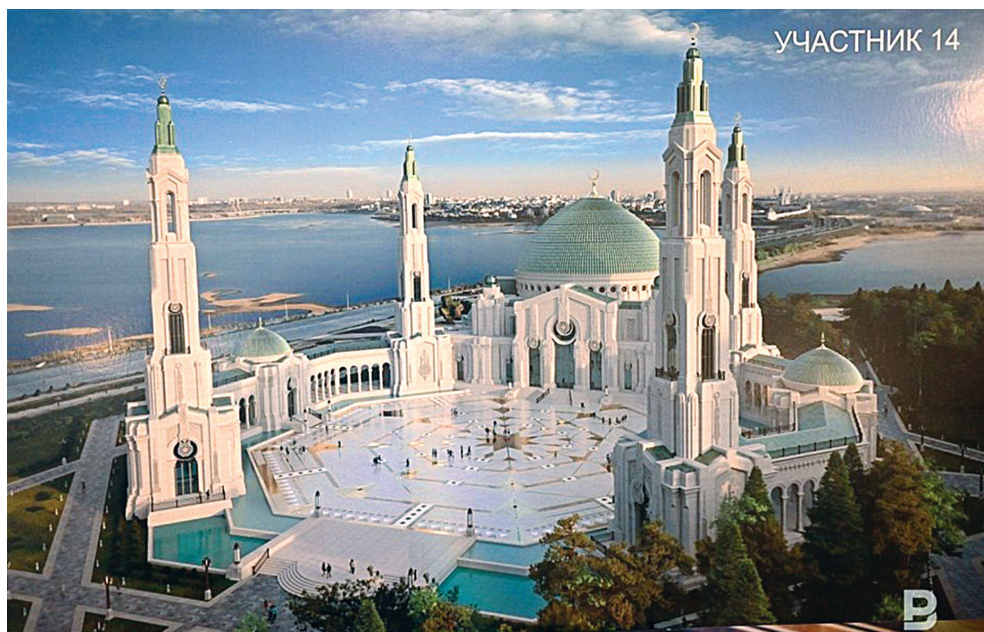

Fig. 5. Participant Project № 14, 2nd place

Fig. 6. Participant Project № 8, 1st place

UOT 73

Khazar Zeynalov
PhD (Art Study), Associate Professor
Institute of Architecture and Art of ANAS
(Azerbaijan)

khazar.zeynalov@yandex.ru

**SCULPTORS WHO WORKED IN BAKU IN THE 20^S
OF THE 20TH CENTURY**
(Y. I. Keilikhis, S. D. Erzia, Y. R. Tripolskaya, P. V. Sabsay)

Abstract. The article deals with sculptors' works who worked in Baku in the 20s of the last century. The works of four well-known sculptors – Y. I. Keilikhis, S. D. Erzia, E. R. Tripolskaya and P. V. Sabsay are highlighted. The author notes that each of them contributed to the development of national Azerbaijani sculpture. They also taught in higher schools and technical institutes and trained specialists in sculpture. The image of the poet Sabir created by Keilikhis is interesting. It is the first large monument in the Orient. The two-figure alto-relievo – “Drillers” that has survived to this day attracts attention with expressiveness and dynamism of the characters. The author of this composition is S. D. Erzia. P. V. Sabsay and E.R. Tripolskaya's works, which decorate the city to this day, are also interesting. These are plastic images of the writer-educator M. F. Akhundzadeh and the poetess Khurshidbanu Natavan.

Key words: Azerbaijani sculpture, monumental art, alto-relievo, Y. I. Keilikhis, S. D. Erzia.

Introduction. Sculptors from Russia had a unique role in the development of sculpture in Azerbaijan in the 20s of the 20th century. Since there were few local specialists at that time, the work of these artists was of some importance [1, p. 14]. The article deals with four sculptors' – Y. I. Keilikhis, S. D. Erzia, R. S. Tripolskaya and P. V. Sabsay's work. These sculptors who came to Azerbaijan at the beginning and in the 20s of the century created interesting works. Except for S. D. Erzia, all of them tied their fate to Azerbaijan, lived here until the end of their lives and died here.

The interpretation of the main material. Honored Art Worker of Azerbaijan Y. I. Keilikhis (1872-1950) created many memorable works in the 20s and 30s. His contribution to the development and teaching of plastic arts in our republic was not small.

Y. I. Keilikhis arrived in Baku in 1908. This period was characterized by the strong development of the Azerbaijani national culture on the enlightened-democratic ground. Our first national opera “Leyli and Majnun” was staged that year. Realistic visual art also began to develop in those years.

Y. I. Keilikhis’s sculptural work was of a professional nature. He first studied sculpture in Odessa, then improved his art in Petersburg and abroad (mainly in Florence).

Keilikhis worked as a teacher in Baku even before the revolution and he created a private sculpture studio here in 1909. Let’s remember that artists and architects like Y. S. Samorodov and I. V. Edel organized creative workshops in Baku in those years.

Keilikhis’s work had an absolute Azerbaijani character even before the revolution. He created a bas-relief of the well-known Azerbaijani intellectual Sh. Mahmudbeyov, worked on many characters (“Porter”, etc.) on the national theme. These works, which mainly have the character of easel art, were among the first works made by the sculptor who was professionally educated in Azerbaijan.

There was his bust made by Y. I. Keilikhis in a hurry and therefore not of very good quality in the Fountains Square (this garden, which was previously called Parapet, was named after K. Marx at that time) in the center of Baku (1920).

Of course, Keilikhis’s main monumental work is the monument of our immortal poet M. A. Sabir erected in Baku in 1922. This monument was the first monumental one in the Orient world. Besides the outward resemblance, features that reflect the poet’s poetic thoughts and inner world are evident in the image of Sabir. The general appearance of the monument, especially the closed dome on the pedestal, stalactite (muqarnas) and shabaka art examples reflect its rich national content (Fig. 1).

Stepan Dmitriyevich Erzia (1876-1959) had a certain role in the teaching and promotion of sculpture in the 20s. Erzia worked in Baku during 1923-25, taught at the Art School, participated closely in the creation of the sculpture department in that school together with Y. I. Keilikhis (Keilikhis worked at Industrial Institute).

The first Azerbaijani female sculptor, Zivar Najafgulu gizi Mammadova, who studied in the sculpture department of the art school, practiced in Erzia and Sabsay's workshops and learned the professional secrets of plastic arts from them during those years. Z. Mammadova, who matured as a sculptor in the 30s and 40s, created bust-portraits of Azim Azimzadeh, Huseyngulu Sarabski, Mashadi Azizbeyov, Hero of the Soviet Union Huseyn Aliyev and others.

While teaching in Baku, Erzia was also engaged in creative work, he created a series of characters of Baku oil workers in 1924 [5]. This monument group, which was erected on the gable and cornice of the Central House of the Union of Miners (currently the Union of Composers of Azerbaijan) in Baku, is considered Erzia's main work in Azerbaijan. Unfortunately, many monuments created by Erzia were removed during the renovation of the facade of the buildings [6], only the two-figure group of "Drillers" on the gable remained (Fig. 2).

S. D. Erzia's diverse artistic work was comprehensively studied in the Russian Soviet art studies of the 50s and 70s and albums and monographs reflecting his work were published. It is interesting that the short-term Baku stage of Erzia's life, who was an experienced teacher and sculptor, was not ignored. V. Trofimov published a monograph covering the Baku period of Erzia's life and work back in 1977 [7].

Another sculptor who contributed to the development of national sculptural art is People's Artist of the USSR Pinkhos Vladimirovich Sabsay (1893-1980). He came to Baku in 1926 and at first worked in the field of easel plastics. Sabsay's pedagogical work in Baku started from this time.

P. V. Sabsay's first monumental work in Baku is monument of M. F. Akhundzade erected in Baku (1930). Although the monument was not very successful in terms of outward resemblance and the template nature of the pose, it is nevertheless notable for being the author's first large-scale work at that time. Also, this monument is Sabsay's only monumental work that has survived to our time (Fig. 3). Other monumental works created by him – monuments reflecting the Soviet ideology do not decorate the city today.

Sabsay's many interesting plastic portrait works are stored in the Art Museum named after R. Mustafayev. "Oilman M. P. Kaverochkin" (marble, 1955), "Artist S. Bahlulzadeh" (wood, 1963), "Oilman G. Babayev" (wood, 1967) and others can be mentioned among them.

There are also Sabsay's busts kept in the State Tretyakov Gallery in Moscow. These are the busts of immortal Russian poet A. S. Pushkin and

outstanding Azerbaijani writer S. Rahimov. There is a certain closeness and connection between both characters and these works have a more appropriate effect as an object of comparison. Both of these busts reflect the character of writers.

These works reflect Azerbaijani and Russian cultural relationships. Also, these relationships are manifested at different levels. In our opinion, it is possible to distinguish two levels here:

- The Azerbaijani sculptor exhibited the literary image of Azerbaijan in Moscow;
- The Azerbaijani sculptor exhibited Russian literary image in Moscow.

P.V. Sabsay's pedagogical work is also of great interest. He worked actively in the creation of the sculpture department at the Azerbaijan School of Art in 1940 and headed that department for more than twenty years (until the beginning of the 60s). This information is noted in B.V. Weimarn's book-album about Sabsay [4].

It is necessary to mention the name of another master – a female sculptor who contributed to the development of Azerbaijani sculpture in the 20s. She is Yelizaveta Rodionovna Tripolskaya (1881-1958), who worked in Baku for a long time.

Y.R. Tripolskaya was born near Poltava, Ukraine, studied sculpture in Moscow, St. Petersburg and Paris. Her work is related to Ukraine, Russia, Turkmenistan and Azerbaijan.

The Baku stage of Tripolskaya's sculptural work is divided into two periods. These are the 1920s and the mature periods of the sculptor's work. She arrived in Baku in 1922. She lived in Baku until the end of her life and died here.

When Tripolskaya had just arrived in Baku back in the 20s, she was faced with various tendencies of neo-constructivism in architecture. So to speak, it became fashionable to decorate facades, belvederes, gables of buildings with architectural ensembles in those years. The interiors of public buildings were also decorated with grandiloquent sculptural groups (moulding or circular). As a rule, characters of workers (oil workers), peasants and athletes were created; the theme of youth was also widespread. Y.R. Tripolskaya's first works in Baku reflect exactly those traditions. Most of those monuments have not survived to our time. Tripolskaya's bas-reliefs such as "Agriculture", "Music", "Science", "Prometheus" remain in the interior of the building of the ANAS Presidium [3].

Already at that time, Y. R. Tripolskaya also created monumental works, most of which were of an ideological nature (busts of party leaders, an ensemble of grave monuments created on the occasion of the 5th anniversary of the death of 26 Baku commissars, etc.) that have not survived to our time. Those works can be seen in old photos of Baku. But, Tripolskaya also had works that reflected absolute Azerbaijani culture and our real national and spiritual wealth. The most important of them is the monument of Khurshidbanu Natavan [2] located in the stanzas of the National Museum of Azerbaijan Literature named after Nizami Ganjavi (Fig. 4). The monument is one of the successful works of the author and coincides with the second, mature stage of her work in the Baku period.

Conclusion. So, four sculptors' works who worked in Baku in the 20s of the last century were highlighted in the article. They had certain contributions to the development of the national art of making in Azerbaijan. Today, they have not been mentioned for a long time. The modern generation does not remember these masters. But, some of their works have survived to our time. We consider that these sculptors' names, who reflected a part of our cultural history, should not be forgotten and should be passed on to future generations.

REFERENCE:

1. Zeynalov X. Azərbaycan-rus təsviri sənət və sənətsünnaslıq əlaqələri tarixindən. – Bakı, 2010.
2. Азербайджанская тематика в работах скульптора Елизаветы Трипольской (ФОТО) <https://azerhistory.com/?p=32698>
3. Буланова О. Тайны Баку: Забытый скульптор Елизавета Трипольская <https://azerhistory.com/?p=5352>
4. Веймарн Б. В. Петр Владимирович Сабсай. – Москва, 1979.
5. Мамедов Ю. Русский Роден в Баку. // Каспий, 2012, 5 марта. – с. 8-9. <http://anl.az/down/meqale/kaspi/2012/mart/237447.htm>
6. Наджафов Д. Куда пропали скульптуры «Кузнеца» и «Молотобойца» с фасада Союза композиторов Азербайджана? <https://haqqin.az/comics/218268>
7. Трофимов В. Эрзя (бакинский период творчества). – Баку, 1977.

Xəzər Zeynalov (Azərbaycan)

XX ƏSRİN 20-ci İLLƏRİNDƏ BAKIDA İŞLƏMİŞ

HEYKƏLTƏRƏŞLƏR

(Y. İ. Keylixis, S. D. Erzya, Y. R. Tripolskaya, P. V. Sabsay)

Məqalədə ötən əsrin 20-ci illərində Bakıda fəaliyyət göstərmiş heykəltəraşların yaradıcılığından bəhs edilir. Dörd tanınmış heykəltəraşın - Y. İ. Keilixis, S. D. Erzya, E. R. Tripolskaya və P. V. Sabsayın yaradıcılığı işıqlandırılır. Müəllif qeyd edir ki, onların hər birinin milli Azərbaycan heykəltəraşlığının inkişafında xidmətləri olmuşdur. Onlar həmçinin ali məktəblərdə və texnikumlarda dərs demiş, heykəltəraşlıq üzrə kadrlar hazırlamışlar. Keilixisin yaratdığı şair Sabirin obrazı maraq doğurur. Bu, Şərqdə ilk böyük abidə idi. Günümüzədək gəlib çatmış ikifıqurlu qorelyef – “Qazmaçılar” obrazların ifadəli ekspressivliyi və dinamikliyi ilə diqqəti cəlb edir. Bu kompozisiyanın müəllifi S. D. Erzyadır. P. V. Sabsay və E. R. Tripolskayanın şəhəri bu günə qədər bəzəyən əsərləri də maraqlıdır. Bunlar yazıçı-maarifçi M. F. Axundzadənin və şairə Xurşidbanu Natəvanın plastik obrazlarıdır.

Açar sözlər: Azərbaycan heykəltəraşlığı, monumental sənət, qorelyef, Y.İ. Keilixis, S.D.Erzya.

Хазар Зейналов (Азербайджан)

СКУЛЬПТОРЫ, РАБОТАВШИЕ В БАКУ В 20-Х

ГОДАХ XX ВЕКА

(Я. И. Кейлихис, С. Д. Эрзя, Е. Р. Трипольская, П. В. Сабсай)

В статье говорится о творчестве скульпторов, работавших в Баку в 20-х годах прошлого века. Освещается творчество четырех известных ваятелей - Я.И.Кейлихиса, С.Д.Эрзи, Е.Р.Трипольской и П.В.Сабсая. Автор отмечает, что каждый из них имеет заслуги в развитии национальной азербайджанской скульптуры. Они также преподавали в ВУЗах и техникумах, готовили кадры по скульптуре. Интересен образ поэта Сабира работы Кейлихиса. Это был первый крупный памятник на Востоке. До наших дней сохранился двухфигурный горельеф «Бурильщики», привлекающий внимание глубоко выраженной экспрессией и динамикой образов. Автором этой композиции является С.Д.Эрзя. Интересны также работы П.В.Сабсая и Е.Р.Трипольской, по сей день украшающие город. Это пластические образы писателя-просветителя М. Ф. Ахундаде и поэтессы Хуршидбану Натаван.

Ключевые слова: скульптура Азербайджана, монументальное искусство, горельеф, Я.И. Кейлихис, С.Д. Эрзя.

FIGURES

**Fig. 1. Y. I. Keilikhis.
Monument of M. A. Sabir in Baku.
Reinforced concrete, cement, stone.
1922.**

**Fig. 2. S.D.Erzia. “Drillers”.
The pediment of the building in Baku.
Cement, metal scrap. 1924.**

**Fig. 3. P.V.Sabsay.
Monument of
M.F.Akhundzadeh
in Baku.
Bronze, granite. 1930.**

**Fig. 4. Y.R.Tripolskaya.
The monument of
Khurshidbanu Natavan in
the stanzas of the National
Museum of Azerbaijan
Literature named after Nizami
Ganjavi of ANAS in Baku.
The statue is under construction.
Tinted reinforced concrete.
1943.**

UOT 7(4/9)

Ramil Guliyev

PhD (Art Study)

*Institute of Architecture and Art of ANAS
(Azerbaijan)*

ramil_amea@mail.ru

THE THEME OF VICTORY IN THE WORK OF AZERBAIJANI ARTISTS LIVING ABROAD

Abstract. Undoubtedly, the victory won as a result of the 44-day war became a guarantee of high spirits, interesting works were created on topics glorifying the military power of the state and the corresponding victory, war heroes and martyrs. The article analyzes the works of artists living abroad – in Germany, Turkey, Georgia, draws attention to the semantic and content component of the works. In our opinion, the creation of wonderful works that will reflect the immeasurable significance of this historic victory is still ahead.

Key words: Victory, Karabakh, artist, soldier, war.

Introduction. Undoubtedly, the victory won as a result of the 44-day war became a guarantee of high spirits, interesting works were created on topics glorifying the military power of the state and the corresponding victory, war heroes and martyrs. In the article, works related to this topic in the works of artists living abroad are brought to attention.

The interpretation of the main material. The artist we would like to talk about first is Ashraf Heybatov, who currently lives in Koblenz, Germany. After some time, while living in Moscow, Tahir Salahov provided spiritual support to his creativity.

Addressing various genres, the artist glorifies the nature, history, culture, folklore and traditions of Azerbaijan in his works. Both Eastern and Western themes can be seen in his works.

As soon as the second Karabakh war began, he began to work on the triptych “Victory celebration in Karabakh”, which is 1.5 meters

high and 3 meters long. He brought it to Baku and presented it in the Central Officers' House named after Hazi Aslanov. Military school cadets and intellectuals came to the presentation and donated his work to the Ministry of Defense. The work is kept in the Ministry's Military Museum (fig. 1).

Fig. 1. Ashraf Heybatov. "Victory celebration in Karabakh", 2020.

In the center of the composition we see the image of a soldier holding a gun and a flag. At the same time, elements related to Azerbaijani culture and art are mentioned in the work, and the expression of the fighting spirit of the Azerbaijani army can be felt. Due to its artistic solution, this work, which expresses the people's will and struggle with high craftsmanship, can also be considered a monumental panel.

Another artist, Muhammad Aliyev, who moved to the brotherly country in 1996, is currently continuing his teaching activities at Gaziantep University, sharing the secrets of his art with the younger generations.

For information, let's note that Muhammad Aliyev was born in Baku in 1952 and completed his secondary education in his native country. He graduated from the Baku Art School named after Azim Azimzadeh (1968-1973) and studied at the branch of the Leningrad (St. Petersburg) Higher Art

School named after V. Mukhina (1978-1983). His first solo exhibition was in 1985 in Saint Petersburg.

In 1986, Muhammad Aliyev was elected a member of the Union of Artists of the USSR. In the bloody days of January 1990, the painting “Voice of Souls” was hung on the Baku metro as a sign of protest against what happened. In 1991, the St. Petersburg State Museum bought his painting “Lovers” at a high price. After moving to Turkey and starting to live here, his works became more interesting. In the shortest time, his paintings were exhibited in the USA, England, Austria, Germany and France, and brought fame to the author with his modernist style. He is a painter, sculptor, ceramist and graphic artist. After he started living in Turkey, his exhibition was opened only once in Azerbaijan, in the fall of 2007. About 60 works of the artist were presented at the exhibition organized at the Central Exhibition Hall named after Sattar Bahlulzade. He is known as “Turkey’s Picasso” [1, p. 16].

His works in the genres of oil painting, ceramics, and graphics have been exhibited in exhibitions in Azerbaijan, Russia, Turkey, USA, England, Austria, Germany, France and other countries since the 90s of the last century.

Muhammad Aliyev has prepared a new collection dedicated to the historic Victory in the 44-day Patriotic War. The paintings included in the collection reflect subjects such as the Victorious Commander-in-Chief of Azerbaijan, our Invincible Army, the devotion of our people to the motherland and land, and the great role played by our religious and linguistic unity in our holy victory.

The solo exhibition of the artist, whose 70th anniversary will be completed in 2022, was opened in Gaziantep, Turkey. The exhibition “60 years in art” organized in the gallery of the Academy of Arts was met with great interest.

In the composition “Sound of azan after 28 years in Shusha”, shown in the exhibition, we see soldiers praying, hanging the flag of Azerbaijan on the minarets of the Govharaga Mosque in Shusha, laying down their weapons. In this way, the artist paid tribute to the memory of our martyrs who had a great role in winning the Victory (fig. 2).

Fig. 2. Muhammad Aliyev. "Sound of azan after 28 years in Shusha", 2020.

He considers himself lucky and happy that he is living these glorious days of victory and intends to devote his future work to the themes of victory.

One of our artists working outside our country is the well-known artist Mansur Jafarov. The artist working in Turkey was born in 1957 in Dasta village of Ordubad district of Nakhchivan MR.

He studied at the Azerbaijan State Art School named after A. Azimzade, the academic painting faculty of the Azerbaijan State University of Culture and Arts. In 1997-2001, he taught painting at the university. He has been a member of the Union of Azerbaijan Artists since 1997, and a member of the Black Sea Plastic Arts Union since 2008. Since 2007, he has been working as a docent-doctor in the Faculty of Fine Arts, Trabzon Black Sea Technical University, Turkey.

Mansur Jafarov says that he teaches painting at the university where he works, just like in Azerbaijan: “A very strong tradition of professional painting has been formed in Azerbaijan, and valuable artists have grown up. I am now teaching my experience there to Turkish students. Every artist should know the academic rules. There are many promising students” [2].

The author’s joy of victory can be clearly felt in the artistic capacity of the artist’s work “Victory Celebration”, which is compact but has a deep content.

In the composition created in mixed technique, sangina, measuring 25x35 cm, we can see the faces of soldiers looking to the right and left, and in the center, a person who is sitting and playing the ney. We even see the birds joining in the joy of the soldiers (fig. 3).

Fig. 3. Mansur Jafarov. “Victory Celebration”, 2022.

Elshan Sarkhanoglu is one of our artists who continues his creative activity in Antalya, Turkey. He graduated from the art school and then the art faculty of the Azerbaijan State University of Culture and Arts. He is a member of the Union of Azerbaijan Artists and the Union of Theater Workers of Azerbaijan. His works are stored in 22 museums in our country and around the world, he has staged more than 50 performances and is a laureate of a number of painting competitions.

The “Victory” painting created by him on the subject is divided into 3 parts in the colors of the Azerbaijani flag. White birds, a symbol of peace, are flying in the blue sky (a sign that Azerbaijan is a peaceful country). In the middle part, those peace-loving birds - in the green part below, they pounce on enemy equipment that has penetrated our land. The red-colored birds were our martyrs, a sign of defeating the enemy at the cost of their blood and lives. On the right side of the painting, below, in black color, the destroyed enemy equipment is shown in a state that has been compressed and removed from the painting (our land). Also, the enemy's equipment is in the form of a threat extending towards our land. In the right part of the painting, above, after liberating the land, prosperous peace birds fly again (a sign of the immortal souls of our martyrs) (fig. 4).

Fig. 4. Elshan Sarkhanoglu, “Victory”.

The meaning-content load achieved by the author with the contrasts of form and color is quite attractive and effective.

One of the artists we would like to talk about is Rizvan Ismayil, who lives and works in Georgia. He was born in 1969 in the village of Zveli-Kveshi, Bolnisi region, Georgia. He studied at the Azerbaijan State Art School named

after A. Azimzadeh in 1986-1990. Since 2007, the artist has participated in individual and group exhibitions in Tbilisi, Istanbul, Brussels, Luxembourg, Baku, Paris (Carousel du Louvre) and Moscow. His works adorn private collections and galleries. Rizvan Ismail became a member of the Federation of Georgian Artists in 2015, a member of the Azerbaijan Advertisers Union in 2016, the head of the Georgian office of this union, and was elected a member of the Georgian Artists Union in 2017. In 2016, the artist was awarded the “Friendship of Peoples” order of the Turkic world.

He is one of the founders of the new “Numerologism” (Abjadism) style applied in painting, sculpture and architecture [3].

Numerology is an esoteric (hidden) belief system about the existence of mysterious relationships of physical objects, processes, human life and consciousness, with mutual relations and counter-effects of numbers.

The artist contributed to the 44-day Victory of Azerbaijan, the restoration of territories freed from occupation, as well as its promotion.

His work, developed in Abjadism style, is called “44 steps of victory”. The road to victory, determination to ensure victory, as well as patriotism are reflected in the composition made with oil paint on canvas. Fragmented pomegranate seeds and nightingale are also depicted in the work (fig. 5).

One of the commendable works on the subject was created by the talented young artist Tahmina Ali.

For information, let's note that Tahmina Ali was born in 1986 in Tivi village of Ordubad region. He moved to

Fig. 5. Rizvan Ismayil.
“44 steps of victory”, 2022.

Baku in 1993. Since he had a great passion for painting since childhood, in 2005 he was admitted to the “graphics” department of the “Fine Art” faculty of the Azerbaijan State Academy of Arts. During his student years, he participated in national and international exhibitions. In 2006, for his active participation in the caricature exhibition of the Union of Cartoonists of Azerbaijan, he was awarded a membership card of that union and the Union of Azerbaijan Artists.

Since 2017, he has participated in a number of local and international exhibitions, starting his artistic activity in Ankara, Turkey.

In 2019, he participated in the art exhibition “Peak of Development” with his work “Victory Celebration”. Before long, this painting, which consists of the artist’s thoughts, becomes a reality. The artist remembers those moments like this: - “With this painting, I wanted to revive our heroic Army behind our President, our national leader Heydar Aliyev, who laid the foundations of the road to our glorious Victory, and our brave men who died for Karabakh. At the same time, the

work glorifies the freedom of Karabakh and Shusha. I tried to express the joy of Victory in my heart with this work” (fig. 6).

Conclusion. Today’s victory is the peak event - the brightest page in the history of our nation’s rich and glorious statehood during the period of independence. This is an exceptional political event and a Victory epic that has no parallel in the history of our statehood.

It is commendable that the spiritual burden of the Karabakh war, which gives

Fig. 6. Tahmina Ali.
“Victory Celebration”, 2019.

pride to each of us, is reflected in the examples of art these days. In our opinion, the creation of wonderful works that will reflect the immeasurable significance of this historic victory is still ahead...

REFERENCES:

1. R.A.Quliyev. Rəssam Məhəmməd Əliyevin yaradıcılığında soyqırım mövzusu. // İncəsənət və mədəniyyət problemləri. Beynəlxalq Elmi Jurnal. № 1 (55), 2016. – s. 16-22.
2. <https://medeniyyet.az/page/news/35665/-Turkiyede-ressamlar-yetisdiren-soydasimiz.html>
3. <https://kulis.az/xeber/senet/xeber> _____ -25409

Ramil Quliyev (Azərbaycan)

XARİCDƏ YAŞAYAN AZƏRBAYCAN RƏSSAMLARIN YARADICILIĞINDA “ZƏFƏR” MÖVZUSU

Şübhəsiz ki, 44 günlük müharibə nəticəsində qazanılan “Zəfər” böyük ruh yüksəkliyinə səbəb olmuş, dövlətin hərbi qüdrətini tərənnüm edən mövzulara və ona uyğun gələn “Zəfər”ə, müharibə qəhrəmanlarına, şəhidlərə həsr olunmuş maraqlı əsərlər yaradılmışdır. Məqalədə, xaricdə - Almaniya, Türkiyə, Gürcüstanda yaşayan rəssamların yaradıcılığında bu mövzu ilə bağlı olan əsərlər təhlil edilərək məna-məzmun yükü diqqətə çatdırılmışdır. Qənaətimizcə, bu tarixi qələbənin ölçüyəgəlməzliyini özündə hifz edəcək möhtəşəm əsərlərin yaradılması isə hələ qabaqdadır.

Açar sözlər: Zəfər, Qarabağ, rəssam, əsgər, müharibə.

Рамиль Гулиев (Азербайджан)

ТЕМА ПОБЕДЫ В ТВОРЧЕСТВЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ХУДОЖНИКОВ, ЖИВУЩИХ ЗА РУБЕЖОМ

Несомненно, одержанная в результате 44-дневной войны победа стала залогом приподнятого настроения, были созданы интересные произведения, посвященные темам, прославляющим военную мощь государства и соответствующую этому победу, героев войны и шахидов. В статье анализируются произведения художников, проживающих за границей – в Германии, Турции, Грузии, обращается внимание на смысловое содержание этих работ. На наш взгляд, создание замечательных произведений, которые будут отражать неизмеримость значения этой исторической победы, еще впереди.

Ключевые слова: Победа, Карабах, художник, солдат, война.

UOT 75

Emil Ağayev

*Azerbaijan State Pedagogical College under the Azerbaijan
State Pedagogical University
(Azerbaijan)*

emilaghayev93@mail.ru

**TRIPTYCH “DEDICATION TO AGDAM”
IN THE WORKS OF ARIF HUSEYNOV
(IN THE CONTEXT OF ICONOGRAPHIC ANALYSIS)**

Abstract. Azerbaijani art reflects the processes occurring at all stages of history. On September 27, 2020, the Azerbaijani army fought to protect its territorial integrity as a result of Armenia’s violation of the ceasefire again. The Azerbaijani army, who showed heroism for 44 days, won victory by raising our tricolor flag in our cultural capital Shusha on November 8. Agdam, which was occupied by the Armenian army on July 23, 1993, was returned without a war according to the agreement signed between Azerbaijan, Russia and Armenia on November 20, 2020. The theme of Victory is a leitmotif in the works of outstanding artists of Azerbaijani fine art. In this article, the triptych “Dedication to Agdam” created by Arif Huseynov is analyzed in the context of art criticism.

Key words: Azerbaijan, victory, Karabakh, Agdam, Arif Huseynov.

Introduction. Azerbaijani art reflects the processes occurring at all stages of history. The Karabakh tragedy that befell our people in the 90s was lived in our art for 30 years. On September 27, 2020, the Azerbaijani army fought to protect its territorial integrity as a result of Armenia’s violation of the ceasefire again. The Azerbaijani army, who showed heroism for 44 days, won victory by raising our tricolor flag in our cultural capital Shusha on November 8. The historical success achieved was the realization of a long-awaited dream of artists working in the field of art. The theme of Victory is a leitmotif in the works of outstanding artists of Azerbaijani

fine art. The image they create in the compositions is emphasized through more effective colors, lines, and plasticity. People's artist Arif Huseynov is one of the artists who is always distinguished by his patriotic stance. In his work, the series "Garabagname", "Prominent artists of Shusha" occupy an important position in terms of presenting historical and aesthetic views in a complete form.

The interpretation of the main material. Agdam, which was occupied by the Armenian army on July 23, 1993, was returned without a war according to the agreement signed between Azerbaijan, Russia and Armenia on November 10, 2020. [3]. The city of Agdam was destroyed within 30 years and lost its greatness. In the works of Arif Huseynov, we can see the image of the city called "Hiroshima of the Caucasus" with an impressive color gamut.

The "Dedication to Agdam" triptych was presented in front of the remains of the destroyed Drama Theater of the city, which was liberated from occupation in 2021. The main idea is the struggle between good and evil forces, the disasters that befell our historical land evoke a sense of sadness in every citizen of Azerbaijan. Each part of the triptych is history. The sequence of the artist's position exposes the inhuman face of Armenia, which tries to erase our cultural and historical heritage. People's artist based on historical facts in triptych, executed in 2021 on canvas, acrylic technique.

In the right part of the triptych, the symbolic Shahbulag fortress of Agdam was depicted. According to historians, Panahali Khan, the founder of the Karabakh Khanate, built a castle complex, stone and lime mosques, houses, and a bazaar near the spring known as "Shahbulag" 10 kilometers from the city of Aghdam. The castle got its name from the name of the gurgling spring. The monument, better known as Shahbulag in scientific literature, was the interior of a large palace complex. Shahbulag Castle is one of the simple examples of the military architecture of the Azerbaijani Khanate period. Shahbulag buildings had an impact on the architecture of the Karabakh Khanate, especially the city of Shusha, which was its capital. The fairy-tale characteristic of the artist's work brings a new breath to the work. The image of Panahali Khan and his warriors on the moon is the image of the freedom of their souls [4].

**Fig. 1. A. Huseynov. “Dedication to Agdam” triptych.
“Shahbulag Castle” (2021) (canvas, acrylic, 60x90 cm).**

In the central part, the destruction of the Agdam theater, characters playing “Leyli and Majnun”, “Othello” and “Don Quixote” are killed by evil forces on the stage. Black forces destroyed the famous drama theater after occupying Agdam, Armenia. A ruined theater was presented in the background.

Fig. 2. A. Huseynov. “Dedication to Agdam” triptych. “Destruction of Agdam Theater” (2021) (canvas, acrylic, 120x90 cm).

The depiction of Agdam Juma Mosque in the triptych is the preservation and restoration of Islamic religious traditions in the liberated city. When it became an important trade center in the region, one of the examples of the 19th century religious architecture of Karabakh was built in the city. In 1868-1870, this monument, which is a Juma mosque in Aghdam, was erected by the architect Karbalayi Safikhan Karabagi, the leading artist of Karabakh architecture. The architect continued the tradition of Juma mosques with double minarets, widespread in medieval Azerbaijani architecture, and created the image of a mosque in Agdam mosque in accordance with the requirements of his time and the architectural and construction experience of Karabakh. Arif Huseynov's composition presented the image of the martyrs who saved the destroyed mosque with their own hands to the sound of the call to prayer.

Fig. 3. A. Huseynov. “Dedication to Agdam” triptych. “Agdam. Juma Mosque” (2021) (canvas, acrylic, 60x90 cm).

Conclusion. The main results of the article “Dedication to Agdam” triptych (in the context of iconographic analysis) by Arif Huseynov are as follows:

- “Dedication to Agdam” triptych was analyzed in the context of art studies.

– In the analysis of the work, the historicity of the iconographic analysis method and the image principles of fine art were used.

“Dedication to Agdam” triptych occupies an important place in modern Azerbaijani fine art.

After the liberation of Karabakh from occupation, it will be reconstructed and become an example for the countries of the world...

REFERENCES:

1. Ağayev E. Xalq rəssamı Arif Hüseynov yaradıcılığında Qarabağ memarlığı// II beynəlxalq elm və texnologiya konfransı. – Bakı, 26-27 noyabr 2021. – s. 3-5.
2. Əliyev Z. Qarabağnamə - tarixin səhifələri. // Mədəniyyət, № 3, 2019. – s. 7.
3. https://az.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eahbulaq_qalas%C4%B1
4. <https://az.wikipedia.org/wiki/A%C4%9Fdam>

Emil Ağayev (Azərbaycan)

ARİF HÜSEYNOV YARADICILIĞINDA “AĞDAMA İTHAF” TRİPTİXİ (İKONOQRAFİK TƏHLİL KONTEKSTİNDƏ)

Azərbaycan incəsənəti tarixin bütün mərhələlərində baş verən prosesləri özündə əks etdirir. 2020-ci il 27 sentyabr tarixində Azərbaycan ordusu ermənistanın növbəti dəfə atəşkəsi pozması nəticəsində öz ərazi bütövlüyünü qorumaq üçün mübarizəyə qalxdı. 44 gün ərzində qəhrəmanlıq göstərən Azərbaycan ordusu 8 noyabrda mədəniyyət paytaxtımız Şuşada üçrəngli bayrağımızı ucaldaraq Zəfər qazandı. 23 iyul 1993-cü ildə ermənistan ordusu tərəfindən işğal edilən Ağdam, 2020-ci il 20 noyabr tarixində Azərbaycan, Rusiya və ermənistan arasında bağlanan müqaviləyə əsasən müharibəsiz geri qaytarılır. Azərbaycan təsviri sənətinin görkəmli rəssamlarının yaradıcılığında Zəfər mövzusu leytmotiv təşkil edir. Bu məqalədə Arif Hüseynov yaradıcılığında “Ağdama ithaf” triptixi sənətşünaslıq kontekstində təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: Azərbaycan, Zəfər, Qarabağ, Ağdam, Arif Hüseynov.

Эмиль Агаев (Азербайджан)

**ТРИПТИХ “ПОСВЯЩЕНИЕ АГДАМУ” АРИФА ГУСЕЙНОВА
(В КОНТЕКСТЕ ИКОНОГРАФИЧЕСКОГО АНАЛИЗА)**

Азербайджанское искусство отражает процессы, происходящие на всех этапах истории. 27 сентября 2020 года азербайджанская армия вступила в бои по защите своей территориальной целостности в результате очередного нарушения Арменией режима прекращения огня. Азербайджанская армия, проявлявшая героизм в течение 44 дней, одержала победу, подняв 8 ноября в культурной столице страны Шуше наш трехцветный флаг. Агдам, оккупированный армянской армией 23 июля 1993 года, был возвращен без войны согласно договору, подписанному между Азербайджаном, Россией и Арменией 10 ноября 2020 года. Тема Победы является лейтмотивом в творчестве выдающихся художников азербайджанского изобразительного искусства. В данной статье триптих Арифа Гусейнова «Посвящение Агдаму» анализируется в контексте иконографических проблем.

Ключевые слова: Азербайджан, Победа, Карабах, Агдам, Ариф Гусейнов.

UOT 7(4/9)

Artegin Salamzade

Dc. Sc. (Art Study), Professor, correspondent member of ANAS

Rana Abdullayeva

Dc. Sc. (Art Study), Professor

*Institute of Architecture and Art of ANAS
(Azerbaijan)*

ertegin.salamzade@mail.ru

INTERCOMMUNICATIONS OF THE ART OF POLAND AND AZERBAIJAN

Abstract. Cultural and commercial-economic communications of two countries go away with their roots in the XV century when from Azerbaijan to Poland were brought carpets, silk and cotton. Intercommunications in the sphere of literature and art reach the flourishing in the XIX century. In this time the whole row of literary monuments of Azerbaijan are translated into Polish language and on the contrary. On the boundary of the XIX-XX centuries in Baku there were working magnificent plead of Polish architects – Ioisef Goslavsky, Kazimir Scurevich, Iosif Ploshko, Yevgeniy Skibinsky the works of which decorate the historical centre of the city. The most active in the second half of the XX century were intercommunications in the sphere of fine and folk art. There are also considered examples of two-sided collaboration in the sphere of music, theatre and cinema.

Key words: intercommunications of art, cultural workers, tours, exhibitions, festivals.

Introduction. Cultural interrelations of Azerbaijan and Poland have at least the history of state, diplomatic mutual relations. It is well known that the ruler of Azerbaijan Uzun Hasan in the XV century had close relations with the king of Poland Yagello. In this period there were active trade-economic relations between two countries. Carpets, silk, cotton was brought to Poland from Azerbaijan. In the XVI-XVII centuries Poland at the same time with Germany and England became

one of the biggest consumers and customers of Azerbaijan carpets. In all there were discovered 400 carpets in Poland which were produced in weaving workshops of Sefevi Azerbaijan. State emblems of Poland were often depicted in these carpets. These carpets were known in Europe as “polish” ones.

The interpretation of the main material. In the XIX century cultural relations between Azerbaijan and Poland reached their peak. But the activization of cultural interrelations was connected with dramatic historical events. After the defeat of polish secret organizations in the 1820-s and national-liberation uprising in 1830-1831 many Poles were deported to the Caucasus including Azerbaijan. For these people the life in the Caucasus became their fate. “Here Polish exiles Alexandre (Oles) Khodzko-Boreyko, Yuzef Kovalevsky, Vladislav Strshelnitsky got acquainted with Azerbaijan enlighteners Mirza Jafar Topchubashov, Abbas Gulu agha Bakykhanov” [1]. Oles Khodzko translated Azerbaijan heroic epos “Koroghlu” in the middle of the XIX century and published it in English and French. In 1827 Azerbaijan scientist-orientalist professor of Peterbourg University Mirza Jafar Topchubashov translated into Persian “The Crimean sonnets” of the great Polish poet Adam Mitskevich who he got acquainted with three years ago in Peterbourg. At the same time “A.Bakykhanov and Ismail bay Gutgashenly were in Poland. There Bakykhanov wrote a cycle of poetic works and the treatise “Əsrarül-mələkut” which explains Copernick’s teaching. I.Gutgashenli’s story “Rashid bay and Saadat khanym” which considered to be the first specimen of Azerbaijan prose was firstly published in 1835 in Warsaw” [2].

Hijran Aliyeva in her article “Traces of famous Poles in Azerbaijan” gives a surprizing example of Polish-Azerbaijan literary interrelations. She writes that Azerbaijan is associated with october revolution of 1917, oil-fields and multiculturalism for many Poles. She supposes that it is connected with “events happened in 1917 and 1920 in the capital of Azerbaijan Baku which were presented in Stefan Zheromski’s story “Early spring” (1924) considered by many specialists to be one of the best masterpieces of Polish literature of inter-war period” [6]. However H.Aliyeva goes on, not any admirer of this author knows that Zheromsky himself had never been to Baku, he depicted these events basing on narrations of his girl-friends who returned from Azerbaijan to Poland after october revolution.

Modern state of literary interrelations between Poland and Azerbaijan makes all of us happy. In 2007 there was published the collected stories of 19 Azerbaijan writers including Magsud Ibrahimbayov, Anar, Elchin, Chingiz Abdullayev and others named “Red limousine”. In its turn in 2009 “Antology of modern Polish prose” with tales and stories of famous Polish writers Stanislaw Lem, Yezhi Pilkh, Yatsek Dukay and others was published in Azerbaijan. The publishing house “Adam Marshalek” prepared for publishing the novel of the famous Azerbaijan writer and scientist-philologist, Nobel nominee for 2012 Kamal Abdulla [1].

The history of Polish-Azerbaijan interrelations in the sphere of music begins with the name of the great Azerbaijan composer Uzeyir Hajybayli. As it is known the first night of his musical comedy “Arshin mal alan” took place in Baku in 1918. Henceforth “Arshin mal alan” was translated into more than 75 languages and performed in 187 theatres of 76 countries. But this musical comedy was much more performed in Poland. It was staged in 17 towns of Poland about 1500 times!

The famous Polish playwright S.Povolotski remembers: “... I heard for the first time the aria of Asker performed by magnificent singer Rashid Beybutov. Then I saw the film where Rashid Beybutov had played the main role. I was shaken by this film and fell in love with it. Later our favourite singer came to Poland on tour. I heard once more the aria of Asker performed by him in Polish which he sang in each concert. After the next concert I approached Rashid Beybutov and shared my wish to translate “Arshin mal alan” into Polish with him. The singer approved my proposal...” [7].

Having got such a creative urge musical interrelations have been developing in the course of the whole XX century. At the beginning of the XX century one of outstanding Azerbaijan art workers khanende Jabbar Garyaghdyyoglu created a trio together with the tarist G.Pirimov and kemancha player S.Ohanezashvili. Their performances in 1906-1912 were recorded in Warsaw on the invitation of joint-stock companies “Gramophone”, “Sport-record” and “Extraphone”. After the 2-nd World War in 1949 a talented pianist Bella Davidovich, a native of Azerbaijan gained a brilliant victory in the fourth International competition of pianists named after Chopin in Warsaw sharing the first prize with Galina Cherni-Stefanskaya and starting with her concert career.

In the opinion of the musicologist professor Zemfira Safarova, mass interest in Polish classic music was aroused by our outstanding

composer Gara Garayev. He took part in the festival “Polish spring” and returning from Poland began actively propagandizing the music of Polish composers Frederich Chopin, Witold Lutosławski, Karol Szymanowski, Kshishtof Penderetski and others. In its turn performances of modern Azerbaijan musicians raised great interest in Poland. The first step towards popularity and success for the outstanding singer and composer Muslim Magomayev was his victory in the IX International festival in the town of Sopot in 1969. Later Muslim Magomayev was awarded honorary medal “For services before Polish culture”. In 1989 for the first time on Polish radio there were sounded chamber symphony, Country suite and the 6th symphony of the famous Azerbaijan composer Akshin Alizade. “The newspaper “Tribuna opolska” placing the review under the title ‘Azerbaijan music in broadcasts of Polish radio’ noted that A. Alizade’s creation combined traditions of folk music with modern musical palette” [4, p. 89].

Let’s return back for a century. At the turn of the XIX-XX cc. there worked a splendid pleiad [p l a i d] of Polish architects in Baku – Jozef Gosławski, Kazimierz Scorewicz, Jozef Płoszko, Eugeniusz Skibinski. Magnificent buildings which decorate historical centre of Azerbaijan capital were built by them. One of J. Gosławski’s masterpieces is the building of executive committee of Baku. These authors bear a direct relation to big town-planning works carried out in the developing industrial city. Thus according to K. Scorewicz’ project in 1903 there was built and equipped Seaside boulevard in Baku. J. Gosławski was even a chief architect of Baku in 1892-1904. About the creation of these talented architects there is thoroughly spoken in the works of the leading specialist in this sphere professor Shamil Fatullayev including his articles published in Polish language in Warsaw journal “Architecture” published in 1967, 1969 and 1975. I think that those present will be interested in these publications.

Creative heritage of outstanding representatives of Polish culture is carefully preserved and restored. One of magnificent works of J. Gosławski was a dwelling house of the prominent oil magnate and massenas of the XIX-XX cc. Hajy Zeynalabdin Taghiyev in the interiors of which the author used with effect the theme of flaming architecture of Magrib. At present here is placed the National museum of history of Azerbaijan. The facade and interiors of the building were restored three years ago. Design of ceilings and floors of inimitable beauty were re-created. Facades of

historically valuable dwelling houses in 28th May prospect the author of which was the architect J.Ploszko.

In the second half of the XX century Poland also accepted Azerbaijan architects. In 1972 the architect N.Mammadbayli as a member of delegation of the Architects' Union took part in the International meeting of representatives of the East European countries on the theme "New industry – new towns". Our colleague, now unfortunately late professor of Azerbaijan Architecture and Construction University Turan Muradkhanova has got her professional education in Warsaw.

Unlike the architecture, the cinematography is the youngest kind of art. Azerbaijan audience and authors of this report always followed the creation of Polish cinema-men: producers Andjey Vayda and Kshishtof Zanussi, actors Daniel Olbrychski, Boguslaw Zinda, Barbara Brylska and others. Bilateral collaboration in the sphere of cinema art began in the 1960-s. The delegation of Polish cinematographers headed by deputy minister of culture of Poland Tadeusz Zaorski visited Azerbaijan in 1968. The film crew of the film studio "Azerbaijanfilm" shot a documentary film in Poland that year and took part in the V International festival of short film in Krakow. Such works of Azerbaijan authors as "Once there lived", "The queen of lakes", "Shaki palace", "Zeynab Khanlarova", "The hero of taiga" and "It happened in Sandy island" were demonstrated here. Next year during the days of Azerbaijan culture in Poland in the House of soviet culture there was opened the film festival of feature and documentary films produced by the studio "Azerbaijanfilm". In all 10 Azerbaijan films were shown in the House of culture including films about Azerbaijan mugams "Tasnif" and "Shur". Nowadays the participation at the X Baku International film festival "East-West" of the outstanding producer Kshishtof Zanussi was a great event for all true connoisseurs of Polish cinema. Poland was presented by Andjey Yakimowski's film "Trick" in this festival.

Probably Polish-Azerbaijan interrelations in the sphere of fine and folk art were more active in the second half of the XX century. In 1969 during the Days of Azerbaijan culture in Warsaw there was opened the exhibition of painting and sculpture where 47 works of the famous Azerbaijan artists were presented. In 1968 a group of our artists visited Poland, next year Polish colleagues Travinska, Kaspshitski and Gaydugska returned visit. In 1972 graphic artist P.Urovetski and painter P.Brikalski visited Baku. But one of significant events in the sequence of these bilateral contacts

was a creative trip to Poland of the young and promising well painter Togrul Narimanbayov in 1961. Numerous sketches and graphic lists were demonstrated in Baku in his personal exhibition. Landscapes “Maria church” and “Warsaw” especially differed among these works. In 1974 long since well-known and mature artist T.Narimanbayov came to Warsaw with his personal exhibition of works. But not only he derived inspiration from images of Polish culture in his creation. In 1964 the outstanding Azerbaijan sculptor Tokay Mammadov created the portrait of the great Polish composer Frederick Chopin.

There grows the interest of Azerbaijan audience in Polish fine arts. Polish poster enjoyed popularity among professionals and connoisseurs of art in the 1960-1970-s. In 1983 collective exhibition of 42 Polish sculptors was held with great success in Baku. In 1987 on January in the course of two months there was promoted the exhibition “Folk applied art of Azerbaijan” in Gdansk. “The visitors of the exhibition were especially interested in ancient carpets, everyday wares, coinings. Local press published positive views about the exhibition, TV show was dedicated to Azerbaijan folk art” [4, p. 99]. Shortly after at the VIII International biennale of folklore dolls which was held in 1989 in Krakow Azerbaijan artist Elmira Abbasly was awarded the decoration of “Bronze feather of the peacock” and a special prize of the organizing committee for a doll “Nene” (“Grandmother”). At the same time the works of painters Ismail Mammadov, Sara Namitokova-Manafova and Siruz Mirzazade were exhibited in the town of Zelena Gura.

Polish community always played and continues playing a significant role in the social and cultural life of Azerbaijan. At the same time with cultural workers, the sons of the Polish people added glorious pages to Azerbaijan history in various spheres: in policy and state governing, in industry and military science. The Pole Stanislaw Despot-Zenovich was a mayor of Baku in 1879-1894. That time ten Poles were working at the office of Baku governor [8]. Polish engineers P.Pototski and V.Zglenitski made a great contribution to the development of oil industry of Azerbaijan. Speaking at the official reception of the President of Poland Alexandre Kvasnetski, the President of Azerbaijan Heydar Aliyev in his speech noted that “Brothers Kuchinski were working in the government of Azerbaijan Democratic Republic, chief of staff of the first National army of the first Azerbaijan democratic republic of 1918 was general Sulkevich” [9].

It should be noted that the Polish community in the course of its history differed with its high level of organization. In 1903 the Poles founded “Roman – Catholic Charitable Society” in Baku. There was opened the library and school there. On the 17th of August, 1909 there was registered the society of “Polish house in Baku” the aim of which was cultural development of Polish population [8]. The successor of these traditions is Polish community “Polonia-Azerbaijan” new which was registered on April 24, 2003.

Conclusion. Tours and exhibitions, creative exchange between cultural workers, interrelations in the sphere of art and literature help two peoples to recognize and understand each other. The activity of art masters and scientists, various public and state organizations, representatives of diaspora of two countries made in estimable contribution to the development of relations between Azerbaijan and Poland, turned the centuries – old friendship of our peoples into the reality.

REFERENCES

1. Аббасова Х.А. Азербайджано-польские литературные связи в современном контексте. // Филологические науки / 8.Родной язык и литература, 2012. http://www.rusnauka.com/20_DNII_2012/Philologia/8_11_4784.doc.htm
2. Азербайджано-польские отношения. <http://library.aliyev-heritage.org/ru/7202360.html>
3. Габибов Н.Д. Живопись советского Азербайджана. – Б., 1982.
4. Гасымлы М.Дж. Азербайджан в международных культурных связях (1946-1990 гг.) – Тбилиси, 2005.
5. Фатуллаев Ш.С. Градостроительство и архитектура Азербайджана XIX – начала XX века. – Л., 1986.
6. Hıjran Aliyeva. Следы известных поляков в Азербайджане. http://kontynent-warszawa.pl/l-gu-content-6-Фельетоны-6631_Следы_известных_поляков_в_A.htm
7. http://ru.wikipedia.org/wiki/Гаджибеков,_Узеир
8. <http://www.polonia-azeri.org/history1.html>
9. <http://library.aliyev-heritage.org/ru/2917655.html>

Ərtegin Salamzadə, Rəna Abdullayeva (Azərbaycan)

POLŞA VƏ AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏTİNİN QARŞILIQLI ƏLAQƏLƏRİ

İki ölkənin mədəni və ticarət-iqtisadi əlaqələri öz kökləri ilə XV əsrə gedib çıxır: o dövrdə Azərbaycandan Polşaya xalçalar, ipək və pambıq gətirirdilər. Ədəbiyyat və incəsənət sahəsində qarşılıqlı əlaqələr XIX yuzillikdə çiçəklənmə dövrünü yaşayır. Bu zaman bir sıra Azərbaycan ədəbi abidələri Polşa dilinə tərcümə olunur və əksinə. XIX-XX əsrlərin kəsişməsində Bakıda bir sıra istedadlı Polşa memarları fəaliyyət göstərir. Yozef Qoslavskiy, Kazimir Skureviç, Yosif Ploşko, Yevgeniy Skibinskiy tərəfindən yaradılmış memarlıq əsərləri şəhərin tarixi mərkəzini bəzəmişlər. XX əsrin ikinci yarısında təsviri və xalq sənətində olan qarşılıqlı əlaqələr olduqca fəal olmuşlar. Məqalədə həmçinin musiqi, teatr və kino sahəsində ikitərəfli əlaqələr nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: incəsənətin qarşılıqlı əlaqələri, mədəniyyət xadimləri, qastrollar, sərgilər, festivallar.

Эртегин Саламзаде, Рена Абдуллаева (Азербайджан)

ВЗАИМОСВЯЗИ ИСКУССТВА ПОЛЬШИ И АЗЕРБАЙДЖАНА

Культурные и торгово-экономические связи двух стран уходят своими корнями в XV век, когда из Азербайджана в Польшу привозили ковры, шелк и хлопок. Взаимосвязи в области литературы и искусства достигают расцвета в XIX столетии. В это время целый ряд литературных памятников Азербайджана переводится на польский язык и наоборот. На рубеже XIX-XX веков в Баку работала блестящая плеяда польских архитекторов – Йозеф Гославский, Казимир Скуревич, Иосиф Плошко, Евгений Скибинский, произведения которых украшают исторический центр города. Наиболее активными во второй половине XX века были взаимосвязи в области изобразительного и народного искусства. В статье рассматриваются также примеры двухстороннего сотрудничества в сфере музыки, театра и кино.

Ключевые слова: взаимосвязи искусства, деятели культуры, гастроли, выставки, фестивали.

UOT 792

Rana Sarabskaya (Mammadova)

*Dc. Sc. (Art Study), Professor, correspondent member of ANAS
Institute of Architecture and Art of ANAS
(Azerbaijan)*

renasabarskaya@mail.ru

ABOUT THE THEATRICAL LIFE OF BAKU IN THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

Abstract. Theatrical life of Baku in 1907-1908 is characterized in presented article. Materials of Russian-speaking press functioning in Azerbaijan from the end of XIX century underlie on the basis. The activity and status of Russian-speaking press of the city. It promotes character of Russian-speaking press concluding in itself and social aspects, professional and artistic aspects of reflection of theatrical life of the town.

Systematic character and frequency of publications of Russian-speaking press witness about the interest and cultural life of Baku and reflects the intensity of connections of Azerbaijan and Russia.

The significance of survey of theatrical life exactly in 1907 is accentuated of the article, for in 1908 there was realized the erection of the first opera in the Near and Middle East, the opera of U.Hajybayli "Leyli and Majnun". Correspondingly, the survey of theatrical life of Baku on the eve of this event there witnesses about prerequisites of this event.

The attention in the article is concentrated in tours of some theatrical troupes which became bright impressions for Bakuers. So, in September 1907 theatrical troupe of brothers Gonsales played on tour on September, 1907. Undoubtedly, all performances of the troupe were reflected in the press. These were by G.Verdi's, P.Mascagni's, P.Leoncavallo's, Sh.Gounod's, G.Meyerbeer's, D.Rossini's, G.Bizet's works. Reviews distinguishing with professional character are arranged in the article. Laudatory reviews and critics were sounded in the articles.

The articles of Russian-speaking authors on the occasion of performances of Jewish dramatic troupes. The author of articles using the pseudonym Di

Kodl repeatedly performs in press. In his articles there were raised serious problems of jewish theatre, repertoire, actors and language.

Speaking about the tours of Russian dramatic troupes under the management of A.N.Kruchinin, Russian-speaking press accentuated the facts of their charitable activity in Baku.

Key words: theatre, culture, music, press, Baku.

Introduction. Starting from the second half of the XIX th century, the process of learning about the cultures of the East, including the Caucasus, intensified in Russia. A powerful enlightenment movement both in Russia and in Azerbaijan stimulated the desire of cultures to meet each other. Thus, the activities of V. Odoevsky, A. Serov, V. Stasov in Russia, M. F. Akhundov, G. B. Zardabi, A. Bakikhanov, U. Hajibeyli in Azerbaijan played a huge role in the interrelations of cultures. The ideological realities of the studied period of history were associated with the Enlightenment. As the material presented in the article shows, through the mediation of Russian culture, European art classics penetrate into the Caucasus. Symphony orchestras, choirs, theater troupes and organizations appear, systematic concerts and performances are held, secular schools and gymnasiums are opened. Theater troupes from Italy and Russia come to Baku on tour. F. Chaliapin, A. Nezhdanova, L. Sobinov, pianists V. Safonova, A. Ziloti, composer S. Rakhmaninov and others perform here. an appeal to folk culture and, at the same time, a synthesis with the forms of European professional art.

The interpretation of the main material. The Russian press had a social, professional, and artistic character. Along with announcements, ascertaining the facts of artistic culture, the events of the cultural life of Baku were objectively covered here. And, of course, the first tasks facing the Russian press, along with informing, were the tasks of educating artistic taste, analyzing certain trends in the development of Azerbaijani culture. An interesting form of peer review was formed. Along with the announcements, various reviews of the theatrical life in Baku were published. Almost all components of the performances were brought up for discussion - actors, directors, composers, scenery, choristers, orchestra, etc.

M. Dandeville wrote in Theatrical Russia: “Until now, there were three theaters in Baku: Tagiyev, the circus theater of the Nikitin brothers, the people’s house in Balakhany. All three theaters have consistently done excellent things. So, in general, Baku is a “theatrical” city [1].

Various articles in Theatrical Russia, the Musical World, and the Russian Artist served as confirmation.

Interesting productions were carried out in 1905. The Musical World published the following information: “Baku. Lent (from March 7), opera performances will begin at the Tagiev Theater with the participation of guest performers; the soloist of His Majesty Medea Figner, the famous artist, coloratura singer Alma Fostrom, the artist of the St. Petersburg Mariinsky opera M.Ya. St. Petersburg Mariinsky opera A.M. Davydov, artist of the Kyiv opera A.P. Bonachich, artist of the Moscow Private opera Maksakov”.

Repertoire: “Eugene Onegin”, “The Queen of Spades”, “Dubrovsky”, “Demon”, “Faust”, “Carmen”, “Rigoletto”, “Pagliacci”, “Country Honor”, “Aida”, “African”, “Huguenots”, “Mignon”, “The Barber of Seville”, “Lakme” and for the first time in Baku “Werther”, music. Massenet and “Nero” music. Rubinstein. In addition, three Sunday morning performances will be staged for students – “The Snow Maiden”, “Hansel” and “Gretel” and “Mermaid” [2].

The frequency of publications in the Russian press testifies, on the one hand, to the interest in the cultural life of Baku, and, on the other hand, reflects the activity of Russia’s ties with the Caucasus. Thus, theatrical culture has certainly played a progressive role in the history of the culture of the Caucasus. Russian culture was an important “conductor” of the ideas of the Enlightenment. It was Russian culture that supported the aspirations of Azerbaijani enlighteners. And the press turned out to be an important component in this process. At the forefront of both the Russian press and the Russian-language press in Baku was the problem of the social significance of theatrical art, its professionalism. The reflection of the culture of Azerbaijan through the Russian press contributed to the expansion of ties between Russia and the Caucasus, strengthened educational tendencies in society, and raised the professional level of artistic culture.

Let’s start the review from the autumn of 1907, because 1907 was a significant year in the history of Azerbaijani theatrical and musical art. So, in 1908, the first opera in the Near and Middle East by U. Hajibeyli “Leyli and Majnun” was staged. Therefore, the cultural environment is interesting, in the context of which the birth of a new type of theatrical art took place.

The autumn of 1907 was rich in theatrical performances that aroused the interest of the public and the press. From September 2 to September

11, for ten evenings, the Italian troupe of the Gonzalets brothers presented famous works of Western European art at the Circus Theater of the Nikitin Brothers. *Trovatore*, *La Traviata*, *Hernani*, *Aida*, *Rigoletto* by G. Verdi, *Rural Honor* by P. Mascagni, *Pagliacci* by R. Leonkavallo, *Faust* by C. Gounod, *Huguenots* by J. Meyerbeer, "The Barber of Seville" by D. Rossini, "Carmen" by J. Bizet.

Judging by the press reviews, the artists who were part of the troupe could do honor to any opera stage. In Baku, the audience was distinguished by a high level of culture. The audience was very demanding, so all the shortcomings in the staging of performances, the performance of Italian artists were reflected in the reaction of the audience.

So, let me give you an example of the following review. On Saturday, the Italians put on "Aida", or rather, sang a few arias from "Aida". They sang well, beautifully, with due enthusiasm, but with extremely weak accompaniment, even for solo numbers. The conductor lost his temper, squeezed maximum energy out of the orchestra in pathetic places, but ... we listened not to the opera, but to the concert. Those who are accustomed to perceive the motive without fail along with the accompaniment must agree with this impression. And in "Aida" there is an ocean of sounds, deep chords and musical effects that require proportional cooperation between the orchestra and the choir. Once the proportion is violated - and this proportion is established by certain laws - the opera ceases to be an opera and becomes a concert. The laws of "proportion" were so obviously violated in "Aida" that we dare categorically call the reporting evening a concert, not an opera. As in previous performances, the most noisy success fell to Procacci. With extreme ease, without noticeable tension, he embraces the cloudless space between the upper and lower registers accessible to the tenor. His playing bore all traces of the old Italian school [3].

Let us dwell on a series of performances by the Jewish drama troupe, which raised in the press quite serious problems of the Jewish scene related to language, repertoire, and creativity. The review of the "Bakinets" newspaper dated September 3, 1907 can be considered interesting from the point of view of critical analysis.

During the last "pogromous twelve-fifth years" (1982-1907), Jewish life has been incessantly seething and agitated, groaning and crying, tirelessly and energetically looking for a way out of that accursed labyrinth of bullying, insults, humiliations in which this exiled people got so deeply stuck. New

parties are born, new people, new ideas, new desires and aspirations, new dreams.

Show us these people from the stage, explain them to us, tell us about him! We have Moikher-Sforim Mendele, Ash Sholom, Chukhok-Leybush Peretz, D. Pinsky, Sholom Aleichem - talents that any Jewish literature would not be ashamed of. They are talented writers of Jewish life, real Jewish life with its sorrows and joys. Among the Baku theatrical audience, Jews make up a very solid percentage. You will find them among the Little Russians, on the “Neva farce”, among the “Japanese geishas”, in the operetta. But in vain you will look for the Jewish bourgeoisie at the performance of the Jewish troupe. She does not honor ... But the Jewish troupe could tell their soul and feeling much more than Simonov’s farce, Japanese beauties and celebrities from the Palais de Cristal. Not to mention the fact that the debt to the emerging Jewish scene should have forced them to look into the Jewish theater. Who will support her if not you? But how can one show before the whole world that they still remember the Hebrew language?..

The Russian drama troupe under the direction of A.N. Kruchinin played in the season of 1907 on the stage of the Tagiev Theater the plays “The White Crow” by E. Chirikov, “The New Generation” by A.N. Ostrovsky, “At the Royal Doors” by K. Hamsun, “Renaissance” by I.V. Grenevsckaya, “Devil” by A.G. Mulner, “Leaders” by Prince A.I. Sumbatov-Yuzhin, “Wave” by V.A. Ryshkov and others. Specially for the benefit performance of one of the leading actresses of the troupe K. M. Astrov, the play “Among the Flowers” by G. Zuderman was presented [4].

However, this dramatic troupe did not always manage to maintain the interest of the public. The newspaper “Bakinets” notices a noticeable drop in collections. The author of the note explains this by the lack of new products and requires the troupe to update, revise its repertoire, explaining this by the fact that the circle of the theatrical public is limited, and the repetition of already ongoing plays will not give the expected success.

Speaking about the theatrical season of 1908, one cannot fail to note its charitable orientation. Thus, in the theater of Z.A. Tagiev, the Russian drama troupe of A.N. Kruchinin staged E. Paleron’s play “Society for the Encouragement of Boredom” in favor of the Society for the Fight against Child Mortality. Another example. In October, the Skobel Committee for the Issuance of Benefits to the Military, who had lost the ability to work in the

war with Japan, in the theater-circus of the Nikitin brothers, an evening was organized, where the Association of Russian-Little Russian Artists under the direction and direction of A.L. Sudoholsky presented the “Sorochinskaya Fair” [5].

In parallel with the reviews of the Russian-language press in Baku, there was also criticism in the Russian capital. It is necessary to emphasize the identity of the statements in the discussions of both the Baku press and the capital's critics. Thus, the author of a number of articles wrote; “Baku. The benefit performance of the premiere of the troupe of A.N. Kruchinin, M.B. Azarevskaya, can be considered the most successful in terms of choosing the play - “The Martyr” by Rishpen”. Of course, the performance was provincial with a chronic ignorance of the roles, but M.B. Azarevskaya, with her artistic play, made the viewer forget about these rough edges. It is safe to say that the role of Flalingola will take first place in the repertoire of Mrs. Azarevskaya. The artist's partner should not have spoiled her performances, and if she wanted to play, then she had to first learn the role, and not read poetry “like a sexton”. The staging of the play was mediocre, but thanks to the management that, although late, they began to introduce more serious and interesting plays into their repertoire. Good afternoon [6].

Let's complete the picture of the cultural life of Baku with an overview of the so-called “Muslim Evenings”. Thus, the first Muslim evening was held in the halls of the Baku Public Assembly to strengthen the means of the Muslim Literacy Society “Neshr Muarif”. The program of which included a theatrical performance, a literary and musical department, a vaudeville in Russian. At the end, national and European dances and live pictures were arranged. The press wrote: “The first Baku Muslim evening in favor of the Muslim Literacy Society was held on Saturday, December 13, in the halls of a public meeting. The hall was luxuriously decorated: Persian carpets, greenery, multi-colored fabrics, many electric lamps, and other decorative decorations made up a magnificent picture.

The people of Baku, without distinction of nationalities, reacted warmly to the first Muslim evening, which brought together the chosen society.

A comedy in the Tatar language by S.M. Ganiev “Take it and remember” performed by Mislavskaya and Messrs. Aliyev and Kazimov, as well as Shcheglov's joke in Russian “Women's nonsense” performed by Astrov, Ryumshina and Nadezhdin, were a huge success and the performers were given a standing ovation” [7].

In the Azerbaijani culture of the late XIX th - early XX th century, she organically accepted the ideas of the Enlighteners of Russia. Such spheres of culture as education and printing, literature, art, theater received a powerful stimulus for development. In the context of the cultural development of the late XIX th - early XX th centuries, strong ties between the cultures of Azerbaijan and Russia were formed. Suffice it to say about the functioning of the Russian-language press in Baku, which was readable and in demand in Baku. In 1871, the newspaper "Bakinski Listok" was published, in 1881 the newspaper "Kaspiy", which is published to this day in Azerbaijan, "Bakinskie Izvestia" in 1876, "Bakinskie Gubernskie Vedomosti" in 1894 and other worthy Russian-language publications. Among the Russian-language newspapers were such as "Review of theaters", "Baku theatrical courier".

Conclusion. The Russian-language press actively covered not only the repertoire policy of entrepreneurs and theater owners, but also analyzed each performance. Criticism was sometimes quite harsh, but the objectivity of the assessments remained. Summing up the presented archival material, we emphasize that this material reflects the individual stages of the Azerbaijani-Russian cultural ties, testifies to the history of these ties, and their activity. The humanitarian dialogue between Azerbaijan and Russia is a tradition of communication that enriches the culture of both Azerbaijan and Russia.

REFERENCE:

1. «Театральная Россия», № 38, 1905.
2. «Музыкальный мир», № 9, 1905.
3. «Бакинец», № 2, 10 сентября, 1907.
4. «Бакинец» № 1, 3 сентября, 1907.
5. «Бакинец» № 42, 20 октября, 1908.
6. «Русский артист», № 5, 3 февраля, 1908.
7. «Каспий», № 214, 16 декабря, 1908.

Rəna Sarabskaya (Məmmədova) (Azərbaycan)

XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ BAKININ TEATR HƏYATI TARİXİNDƏN

Məqalə XX əsrin əvvəllərində Bakı şəhər əhalisinin teatr bağlı həyatının tarixindən bəhs edilir. Burada 1907-1908-ci illərdə Bakının teatr mühiti xarakterizə edilməklə, məqalə həm də XIX əsrin sonlarından Azərbaycanda fəaliyyət göstərən rusdilli mətbuatın materialları əsasında hazırlanıb.

Məqalədə Bakı şəhərinin mədəni mühitini obyektiv işıqlandıran rusdilli mətbuatın fəaliyyəti vurğulanır və burada şəhər əhalisinin həm sosial aspektləri, həm də şəhərin teatr həyatını əks etdirən peşəkar, bədii fikirlər öz əksini tapmışdır.

Rusdilli mətbuatda Bakının sosial həyatından xəbər verilməklə yanaşı, Azərbaycan və Rusiya arasında mədəni əlaqələrin intensivliyi də öz əksini tapmışdır.

Eyni zamanda məqalədə 1907-ci ildə Bakının teatr həyatı işıqlandırılır və 1908-ci ildə Yaxın və Orta Şərqdə ilk opera olan Üzeyir Hacıbəylinin “Leyli və Məcnun” operasının səhnəyə qoyulmasından bəhs edilir. Müvafiq olaraq, bu hadisə ərəfəsində Bakının teatr həyatına nəzər salınması, şəhər mühitində sosial-mədəni inkişafın xüsusiyyətlərini aydınlaşdırır.

Məqalədə diqqət bir neçə teatr truppasının Bakı şəhərinə qastrol səfərlərindən bəhs edilməklə yanaşı, burada şəhər əhalisinin teatr səhnələri ilə bağlı ən parlaq təəssüratlarından danışılır. Belə ki, 1907-ci ilin sentyabrında Qonzalets qardaşlarının teatr truppası Bakı şəhərinə qastrol səfərə gəlmiş və truppının bütün çıxışları mətbuatda öz əksini tapmışdır. Burada Q. Verdi, P. Maskanni, R. Leonkavallo, C. Qunod, C. Meyerber, D. Rossini, C. Bizenin əsərləri Bakı teatr səhnələrində oynanılmışdır. Qəzetlərdə öz əksini tapan və peşəkar xarakteri ilə seçilən mövzularda həm tərif, həm də tənqidi yazılar var idi.

Burada yəhudi dram truppasının çıxışları haqqında rusdilli müəlliflərin məqalələri maraq doğurur. Di Kodl təxəllüsündən istifadə edən məqalələrin müəllifi dəfələrlə mətbuatda çıxış edib. Onun məqalələrində yəhudi teatrının, repertuarının, aktyorlarının və dilinin ciddi problemləri qaldırılıb.

A. N. Kruçinin rəhbərliyi ilə rus dram truppasının qastrol səfərindən danışan rusdilli mətbuat, onların Bakıdakı xeyriyyəçilik fəaliyyəti ilə bağlı faktları xüsusi vurğulayırdı.

Açar sözlər: teatr, mədəniyyət, musiqi, mətbuat, Bakı.

Рена Сарабская (Мамедова) (Азербайджан) ИЗ ИСТОРИИ ТЕАТРАЛЬНОЙ ЖИЗНИ БАКУ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

В представленной статье характеризуется театральная жизнь Баку 1907-1908 гг. В основе лежат материалы русскоязычной прессы, функционирующей в Азербайджане с конца XIX века.

В статье подчеркивается активность и статус русскоязычной прессы Баку, объективно освещающей культурные события города. Этому

способствовал характер русскоязычной прессы, заключающий в себе и социальные аспекты, и профессиональные, и художественные аспекты отражения театральной жизни города.

Систематичность и частота публикаций русскоязычной прессы свидетельствует и об интересе и культурной жизни Баку и отражает интенсивность связей Азербайджана и России.

В статье подчеркивается важность обзора театральной жизни именно 1907 года, ибо в 1908 году была осуществлена постановка первой оперы на Ближнем и Среднем Востоке, оперы Уз.Гаджибейли «Лейли и Меджнун». Соответственно, обзор театральной жизни Баку накануне этого события красноречиво свидетельствует о предпосылках данного события.

Внимание в статье сосредоточено на гастролях нескольких театральных трупп, которые стали наиболее яркими впечатлениями для бакинцев. Так, в сентябре 1907 года гастролировала театральная труппа братьев Гонсалес. Безусловно, что в прессе были отражены все спектакли труппы. Это были и произведения Дж.Верди, П.Масканы, Р.Леонковалло, Ш.Гуно, Дж.Мейербера, Д.Россини, Ж.Бизе. В статье приводятся отзывы, отличающиеся профессиональным характером. В статьях звучали как хвалебные отзывы, так и критика.

Интерес вызывают статьи русскоязычных авторов по поводу выступлений еврейской драматической труппы. Автор статей, использующий псевдоним Di Kodl неоднократно выступал в прессе. В его статьях поднимались серьезные проблемы еврейского театра, репертуара, актеров, языка.

Высказываясь о гастролях русской драматической труппы под управлением А.Н.Кручинина, русскоязычная пресса акцентировала факты их благотворительной деятельности в Баку.

Ключевые слова: театр, культура, музыка, пресса, Баку.

UOT 7(4/9)

Gulara Vezirova

*PhD (Art Study), Associate Professor
Institute of Architecture and Art of ANAS
(Azerbaijan)*

gularavazirova@bk.ru

EAST OR WEST? WAYS OF INTEGRATION OF EAST AND WEST IN AZERBAIJANI MUSICAL CULTURE

Abstract. The second half of the 19th – early 20th centuries is one of the significant periods of Azerbaijani musical culture's history. The development of the country's musical culture processes happened in the socio-political, economic, and cultural life played a huge role. On the one hand, it was a time of active development of national art (folk music, professional music of the oral tradition - mugham and ashig creativity), on the other hand, there was an active process of penetration of the Russian and European art traditions into Azerbaijan. As is known, in the first quarter of the 19th century, Azerbaijan was included in tsarist Russia, which played an increasingly important role in the cultural space of Azerbaijan (notoriously, the Gulistan Treaty of 1813 and the Turkmenchay Treaty of 1828 formalized political and administrative relations between Russia and Azerbaijan). In the account of the richest oil resources, Baku became one of the largest industrial centers, where vast capitals of domestic and foreign companies flowed in, so with the city's economic growth, a population of different nationalities grew.

The social and cultural life of Baku formed in direct connection with economic and political development in the second half of the 19th century. The below article reveals the formation of these relationships.

Key words: East, West, integration, oriental concerts, musical culture.

Introduction. Art, in contrast to politics, and often contrary to it, served to bring closer and greater rapport between different peoples. In the age of globalization, when leveling and the dissolution of national

cultures become a reality, the issues of preserving their national identity are significant. New political realities force us to rethink the meaning and value of cultural relations between peoples that make up their traditional cultural space.

As is known, in the first quarter of the 19th century, Azerbaijan was included in tsarist Russia, which played an increasingly important role in the cultural space of Azerbaijan. However, the influence of European culture was no less significant. Although the political and administrative relations between Russia and Azerbaijan took shape at the beginning of the 19th century (the Gulistan peace treaty of 1813 and the Turkmenchay treaty of 1828), their cultural relations began to take shape later. They were formed in a challenging political environment and have come a long way in the development, on which there have been downs and ups and significant achievements.

The interpretation of the main material. It is curious to note here that the representatives of the Russian intelligentsia began to show interest in Azerbaijan, including the Azerbaijani language and music, barely earlier than the Azerbaijani intelligentsia drawn into the orbit of Russian culture. For example, from the press of that time, we learn that European and Russian professional musicians or amateurs often performed melodies from the national repertoire on European musical instruments. The interest of Russian poets and writers M. Lermontov, A. Bestuzhev-Marlinsky, and others in the study of the Azerbaijani language, as well as the interest of musicians in Azerbaijani folk melodies, is widely known. Recordings, and compositional adaptations of Azerbaijani music dating back to the first half of the 19th century, was the first step toward mastering the musical heritage of the Azerbaijani people by representatives of Russian musical art. The wonderful “Eastern pages” in the works of M. Balakirev, N. Rimsky-Korsakov, Mussorgsky, A. Borodin, and C. Cui, in which the intonation features and principles of development characteristic of Azerbaijani oral music were traced, confirmed the fruitfulness of this step. Notoriously that Glinka used the Azerbaijani song “Qaladanqalaya” in his opera “Ruslan and Lyudmila” in the choir of the so-called “Persian” girls. As the Novosibirsk musicologist, M. Drozhina wrote in her article “At the origins of Persiana in Russian music”, Russian musical orient lists, upon closer look, stemmed from the special, “medial” position of Russia between East and West. The East for Russians is not an overseas exotic and not an escape from reality.

It knocked on the door through the Caucasian, Turkish, and Persian wars, exciting the minds with the proximity of cultures. Despite the mention of Caucasian culture in this vivid quote, Drozhina, following many Russian scientists, starting from pre-revolutionary times, here relegates phenomena and personalities belonging to Azerbaijani culture to Persian ones. In particular, she includes in the sphere of Glinka's "Persian competence" the Azerbaijani song "Galadan Kalaya", used for the women's choir, as well as his acquaintance with some Azerbaijani political and literary personalities. In particular, she adduces the name of the professor of oriental literature Mirza Jafar Topchibashev (born in Ganja, who belonged to the Azerbaijani nobility), who, presumably, could introduce Glinka to this song, and also mentions the secretary of the Persian embassy Khosrov Mirza, the crown prince of the Azerbaijani Qajar dynasty which ruled Iran from 1796 until 1925. Meanwhile, the "GaladanGalaya" song has been and remains to be a widely known folk song in Azerbaijan. Like most the Azerbaijani folk songs, they sing to text in the form of a quatrain bayati, the most common form of Azerbaijani folk poetry.

Of course, one cannot speak of any serious influence of the West on the creative production of Azerbaijani writers, poets, and musicians at the beginning of the 19th century. These two cultural worlds - of the West (represented by Russia and Europe) and the East - begin to intersect and then interact with each other in Azerbaijani culture not earlier than the middle of the 19th century in literature, and musical life even later. However, with the spread of European social ideas, literature, and music in Azerbaijan, the Azerbaijani intelligentsia is becoming more closely involved in the cultural world of the West and mastering its languages. True, during this period, for the Azerbaijani intelligentsia and aristocracy, the concepts of "Europe" and "European culture" were mainly associated with France, as, indeed, for the Russian society itself of that time.

The impact of Russian culture began to be tangibly manifested and expanded only towards the end of the 19th century, while in the first half of the century, Azerbaijan and Russia mainly established and developed economic ties. As is known, with Azerbaijan's entry into the Russian Empire, the industry's development begins here, so, respectively, the population of the country increases with the inflow of labor employed in various areas of urban life, both the native people and foreign workers - Russians, Georgians, Armenians, as well as Europeans (Poles, Germans,

Czechs). The economic development of Azerbaijan served as the basis on which the country's cultural life progressed. However, in Azerbaijan's musical life, during this period, relatively speaking, the West and the East still simply coexisted side by side. This cultural bilingualism was the originality of that historical stage in Azerbaijan's musical culture development. On the one hand, in the second half of the 19th century, the traditional musical art of Azerbaijanis, represented by the professional art of ashigs and mugham, experienced a period of particular rise. The so-called "Mejlises", musical and literary circles, participated by poets, writers, and musicians, played a significant role in the cultural life of Azerbaijan in the second half of the 19th century. These circles began to take shape in several cities of Azerbaijan already in the thirties of the 19th century and existed until the beginning of the 20th century. At the meetings of those circles, they played mughams and discussed niceties of their performance. The most famous mugham performers - singers and musicians - were usually invited here; performances in front of such an enlightened audience of experts and connoisseurs of this art demanded from the musicians the highest skill, the concentration of their knowledge and abilities. Majlises of the 19th century, which have become a kind of the "school" of mugham performing art, undoubtedly contributed to its development. No wonder that by the end of the 19th - beginning of the 20th century, a pleiad of brilliant khanende and instrumentalists was formed in Azerbaijan, whose fame overstepped far the borders of Azerbaijan. The art of Azerbaijani ashigs, whose poems and songs were popular throughout the Caucasus, experienced tempestuous development along with mugham.

On the other hand, by the end of the 19th - beginning of the 20th centuries, Azerbaijan, and first of all, its capital Baku, turned from the cultural outskirts of the Russian Empire into one of the centers of its European cultural life with its theatrical and concert enterprises and effervescent touring life. So, already in the sixties of the 19th century, various European public amusements began spreading in Baku and developed public theatrical and musical life. One such common type of social entertainment was the so-called "garden music". As a rule, in the city gardens and parks, brass military bands played performing popular pieces by Russian and European composers, as if "light music" of that time. These orchestras were indispensable participants in the musical life of Baku. In the 60s - the 70s, there were several such orchestras in Baku sworn after the surnames

of conductors, such as the naval orchestra by I.K.Frishtman, military orchestras by J. Krish, Muller, amateur one by F.K.Esterreich, etc. Very often Kapellmeister included classical music in their repertoire as well, performing medleys and fantasies on themes from operas. In summer, such concerts were performed in gardens, and winter - in clubs, theaters, and circuses. These entertainments were publicly available, and, naturally, not only Europeans, for whom it was intended but also the local public could listen to such music. Accordingly, the ear of the local public was imbued more and more with European music. Works from the repertoire of orchestras quickly spread in the musical life and were often performed by Azerbaijani musicians on national instruments. Along with European music, oriental music performed by a national trio also sounded in these public places twice a week. True, publicly performing Azerbaijani music, that is, to popularize it publicly, at that time, unlike military brass bands, the governor's special permission was required.

By the end of the century, the musical life of Baku has observed an even more significant revival. The active work of Russian and European amateur musicians living in Baku became the impetus for the city's concert life development. Among them were many talented pianists, violinists, cellists, and vocalists. Youth studying at schools and gymnasiums also took a certain part in the city's musical life. At that time, musical education in Baku was limited to private lessons; moreover, the teaching of music was included in the curricula of gymnasiums and secondary schools. These musicians formed small amateur orchestras and choirs, which performed concerts, acquainting the public with samples of classical music. Very often, they performed with famous guest barnstormers, which resonated with the local press. With the revival of the city's musical life, there was a need for professional musicians. To this end, in 1896, pianist A.N. Ermolayeva opened and headed the first music school in Baku, inviting the best musicians from Moscow and St. Petersburg to Baku, who stayed in Baku for a long time (or even forever) and took an active part in organizing concerts. The school produced professional musicians engaged not only in teaching music but in organizing Baku's concert life as well. The activities of the school lasted until the 10s of the 20th century. The desire of musical doers to intensify the city's social and cultural life encouraged them to unify their efforts. Demonstratively, during this period numerous musical circles and societies appeared in Baku, which ultimately resulted in the creation of

the Baku branch of the Russian Musical Society (BORMO) in 1901. The initiative of its establishment belonged to E.N. Ermolaeva, who did a lot to revive the musical life of Baku.

Along with BORMO, in Baku other societies emerged at the end of the 19th century and continued their activities at the beginning of the 20th century, among which the Artistical Society gained particular fame, uniting, besides musicians, representatives of other creative professions, including artists, actors. It is this Artistic Society that the merit belongs in organizing the first symphonic concert in the history of the musical life of Baku, as well as the first symphonic seasons here in general. Over time, amateur enterprise in Azerbaijan gives way to a professional one. The beginning of the 20th century is marked by performances by famous violinists, pianists, and vocalists, the staging of individual opera scenes, and soon an opera enterprise also develops. Seasons of the Tiflis Opera House in Baku, tours of Italian troupes in the city, as well as performances by great opera singers such as Fyodor Chaliapin, Alma Forstrem, and many other stars, symphony seasons of orchestras conducted by prominent conductors such as Pavlov-Arbenin, A.P. Aslanov, M.I. Chernyakhovsky, introduced the Azerbaijani public to the best examples of European classical music.

These enterprises played a big role in spreading European forms of musical life in Azerbaijan. They popularized European forms of musical life among the national creative intelligentsia, sowing the ideas of their synthesis with the national cultural tradition.

Already at the end of the 19th and particularly widely at the beginning of the 20th century, national musicians began mastering such purely European forms of public musical life as public concerts and musical and theatrical performances. Already in the second half and especially in the last third of the 19th century, Azerbaijani national music sounded for the first time from the stages of concert and theater halls. At first, it was performed during intermissions between acts in theatrical productions of dramatic works by Azerbaijani writers. However, at the end of the 19th century, a phenomenon appeared in the cultural life of Azerbaijan, which soon became the most widespread in the entire South Caucasus: we are talking about the so-called "oriental concerts". These were the first public concerts with programs based entirely on the national musical repertoire - from mughams, tesnifs, ryangs, ashig songs, as well as folk song and dance melodies. The organizers of

such concerts were mainly well-known Azerbaijani cultural figures of that time, one of whom was the Azerbaijani writer, dramaturge, public figure, and conductor Abduragim bey Akhverdiyev (1870-1933). It is known that he was the initiator and organizer of the first “oriental concerts”, not only in Azerbaijan but also in St. Petersburg.

The practice of such concerts continued until the 1930s; these concerts, among other things, played a big role in the popularization of Azerbaijani national music, and primarily Azerbaijani mughams, throughout the Caucasus, Iran, and Turkey.

The first Azerbaijani operas and operettas most vividly embodied the ideas of synthesis of the European musical form and national music at that stage. These were works based on plots from national literature or history and with musical material taken mainly from the traditional musical repertoire - mughams, ashig melodies, and various folklore musical samples. The first experience of creating such a national musical and theatrical work was the opera “Leyli and Majnun” by Uzeyir Hajibeyli, which genre has been defined as “mugham opera”. During the first decade of the 20th century, based on the traditional musical repertoire, Azerbaijani musicians, mostly amateur composers, created dozens of samples of operas and musical comedies. However, it was Hajibeyli’s opera “Leyli and Majnun” became a symbol of such a cultural symbiosis - European form and national content. It was the highest point of intersection of two cultures at that historical stage in the development of Azerbaijani music. As S. Bagirova writes in the “Azerbaijani Music and Musicians” book, “at this turn in the history of Azerbaijani music, the figure of Uzeyir Hajibeyov becomes a landmark for the national musical culture, and not only because from his first opera begins the Azerbaijani musical theater and, in general, the composer creativity of the written tradition in Azerbaijan. The idea of synthesis of national and European cultures, which was in the air of the 19th century, found its first and artistically convincing embodiment in Hajibeyov’s music. And, precisely, it in one form or another determines almost a century of development of the Azerbaijani music in written tradition” [1, p. 93].

As you know, Hajibeyli not only outlined in his work the historical paths of development of national professional musical art in the 20th century but also led the process of building a new type of musical culture in Azerbaijan. The establishment of Soviet power opens an opportunity for receiving a

European musical education for the Azerbaijani Turks. Thus, at the initiative of Hajibeyli, in the 20s of the 20th century, Azerbaijan created a system of formal musical education for traditional musicians. Singers and performers of traditional Azerbaijani musical instruments tar and kemancha begin to study mugham within the walls of the educational institution. At the same time, they were also taught the basics of European musical notation, music theory, and musical literature.

In the 1920s, the system of formal European music education developed rapidly. During this period, numerous musical educational institutions were opened - music schools, a musical technical school (in 1922/1923), and, finally, in 1921, the first higher musical educational institution, the Azerbaijan State Conservatory, was opened in Baku, where famous musicians representatives of the Moscow and St. Petersburg conservatories have taught. The curriculum of the Conservatory included teaching almost all musical subjects.

A significant role in the education of the national Azerbaijani musician cadres played musical universities in Moscow and Leningrad, where young Azerbaijani musicians studied. It was a whole plead of Azerbaijani composers, performers, as well as theorists, and historians of music, who received a high-quality musical education in the leading musical universities of the Soviet Union.

Along with Russian musicians, the musical creativity and scientific activity of Uzeyir Hajibeyli in the 30s and 40s became an important school of professionalism for Azerbaijani musicians. Here, first of all, it is necessary to note two of his outstanding works - the opera "Koroglu" and his scientific work "Fundamentals of Azerbaijani Folk Music", the first of which played a fundamental role in shaping the creative paths of the Azerbaijani composer school, and the second one - established the "foundations" of the Azerbaijani musical science.

The opera "Koroglu", completed by Hajibeyli in 1936 and staged in 1937, presented a new understanding of the idea of the East and West cultures' synthesis and a qualitatively new, higher level of its implementation. The organic of this synthesis, not burdened by direct citation of national traditional or folklore musical material, became that artistic model followed by young Azerbaijani composers - Hajibeyli's students. In the 40s, composers J. Jangirov, Niyazi, A. Abbasov, S. Aleskerov, A. Rzayeva, and others, following Hajibeyli, began to move away from the use of folklore citations, creating

their original author's material, reflecting the peculiarities of national musical thinking in European musical forms.

Conclusion. Further integration of Azerbaijani composers' music into European musical culture drew up a qualitatively new stage in the development of ideas of synthesis of cultures. The problem of East and West, which was of current interest yet in the 40s, in the 50s, with the incoming of a new wave of composers (G. Garayev, J. Hajiyev, S. Hajibeyov, and others), lost its sharpness, gradually since, during this period, Azerbaijani music already became part of the world musical process. In the 1960s and later, we observe the interest of Azerbaijani composers in foreign topics. The brightest examples of such themes were some of the works of G. Garayev, such as the ballet "The Path of Thunder", the symphonic engravings "Don Quixote", the music for the film "Goya", as well as his piano works close to jazz music ("Sketch", preludes for piano from the collection "24 Preludes").

By the end of the 20th century, in search of ways to update the genres and forms of Azerbaijani music, many composers began to return to traditional musical material, especially to mugham, but already not to the material, but to its style, imagery, methods of developing musical material, including them in context of modern world musical thinking. Here, one very important quality of Azerbaijani national music manifested itself - its ability to enter into connection with various foreign cultural influences, not obeying or dissolving into them, but interacting with them, acquiring a new quality that deepens and improves its generic properties, that is, the quality called in chemistry polyvalence.

REFERENCES:

1. Багирова С. Этюды о Гаджибекове //Азербайджанская музыка и музыканты. – Баку, 2011.
2. Березин И. Поездка на апшеронский полуостров. Путевой журнал. Оттиск из журнала Министерства народного просвещения. – Баку, 1947. – с. 14-15.
3. Дильбазова М. Из музыкального прошлого Баку (вторая половина XIX – начало XX века). – Баку, 1985.
4. Дрожина М. У истоков персианы в русской музыке: «Еще раз о персидском хоре из «Руслана и Людмилы». Проблемы культуро-

логии и искусствознания: идеи и идеалы, № 4(34), том 2, 2017. – с. 113-124.

5. Дюма А. Кавказ. – Тбилиси, 1988.

Gülərə Vəzirova (Azərbaycan)

ŞƏRQ YOXS QƏRB? AZƏRBAYCAN MUSIQI MƏDƏNİYYƏTİNDƏ ŞƏRQLƏ QƏRBİN İNTEQRASIYASI YOLLARI

Siyasətdən fərqli olaraq və çox vaxt ona qarşı olan incəsənət müxtəlif xalqların yaxınlaşmasına, bir-birini başa düşməsinə xidmət edirdi. Məqalədə 19-cu əsrin sonlarında başlamış iki musiqi mədəniyyətinin qarşılıqlı təsiri prosesi nəzərdən keçirilir. Azərbaycanın mədəniyyət məkanı paralel mövcud olan iki mədəniyyəti təmsil edirdi. Praktiki olaraq bir-biri ilə kəsişməyən iki prinsipial fərqli mədəniyyət və incəsənət ənənələri mövcud idi.

Bundan daha, onlar inkişaf etdikcə təbii qarşılıqlı təsir yaranır. Avropa musiqi forması ilə milli musiqinin sintezi ideyası Üz.Hacıbəylinin “Leyli və Məcnun” operasında öz parlaq təcəssümünü tapır. Şərq və Qərb mədəniyyətlərinin sintezi ideyasının yeni dərki və onun həyata keçirilməsinin keyfiyyətə ən yüksək səviyyəsi Üz.Hacıbəylinin “Koroğlu” əsəridir. Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığının Avropa musiqisinə daha da integrasiyası (Q.Qarayev, C.Hacıyev və başqaları) getdikcə öz kəskinliyini itirir. Azərbaycan musiqisi artıq dünya musiqi prosesinin bir hissəsinə çevrilir.

Açar sözlər: Şərq, Qərb, integrasiya, şərq konsertləri, musiqi mədəniyyəti.

Гюляра Везирова (Азербайджан)

ВОСТОК ИЛИ ЗАПАД? ПУТИ ИНТЕГРАЦИИ ВОСТОКА И ЗАПАДА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ

Искусство в отличии от политики, а зачастую вопреки ей, служило сближению и большему взаимопониманию различных народов. В статье раскрывается процесс взаимовлияния двух музыкальных культур, стартовавший в конце XIX в. Культурное пространство Азербайджана представляло собою параллельно существующие две культуры. Две принципиально разные культурно-художественные традиции существовали,

практически, не пересекаясь друг с другом.

Далее, по мере развития их происходит естественное взаимовлияние. Идея синтеза европейской музыкальной формы и национальной музыки находит яркое свое воплощение в опере Уз.Гаджибейли «Лейли и Меджнун». Новое понимание идеи синтеза культур Востока и Запада и высший уровень ее воплощения – это «Кероглу» Уз.Гаджибейли. Дальнейшая интеграция творчества азербайджанских композиторов в европейскую музыку (К.Караев, Дж.Гаджиев и др.) постепенно утрачивает свою остроту. Азербайджанская музыка становится уже частью мирового музыкального процесса.

Ключевые слова: Восток, Запад, интеграция, восточные концерты, музыкальная культура.

UOT 782/785

Xumar Bayramova
sənətsünəşliq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutu
(Azərbaycan)

xumar_bayramova@bk.ru

ÜZEYİR HACIBƏYLİNİN XOR ÜÇÜN ƏSƏRLƏRİ

Xülasə. Məqalədə Azərbaycan bəstəkarlarının, həmçinin Üzeyir Hacıbəylinin yaradıcılığında xor musiqisinə ümumi baxış verilmişdir. Professional Azərbaycan musiqisində instrumental müşayiətli a kapella xor əsərlərinin yaranması yolları dəyərləndirilmişdir. Qeyd olunur ki, Azərbaycan bəstəkar yaradıcılığında xor musiqisinin ilk nümunələrinin meydana gəlməsi opera əsərləri ilə bağlıdır. Həmçinin, xor əsərlərinin özəllikləri araşdırılmış, onların mövzu, strukturu və səciyyəvi janr xüsusiyyətləri nəzərdən keçirilmişdir.

Açar sözlər: Azərbaycan, xor, janr xüsusiyyətləri, mövzular, quruluş.

Giriş. Məlumdur ki, xor əsərləri geniş dinləyici kütlələrinə təsir etmək, insanları birləşdirmək, onların fikir və hisslərini əks etdirmək iqtidarına malikdir. Demək olar, bütün Azərbaycan bəstəkarları xorun bu xüsusiyyətini dərinləndirərək, xor üçün əsərlərə müraciət etmiş və xor üçün çox müxtəlif janrlı əsərlər bəstələmişlər. Bura həm iri həcmli əsərlər – kantata, oratoriya, həm də kiçik həcmli xor miniatürləri daxildir.

Üzeyir Hacıbəyliyən başlayaraq, onun müasirləri və ondan sonrakı bəstəkarların yaradıcılığını izlədikdə, xor musiqisi janrlarının təşəkkülünü, bu janrlarda yazılmış əsərlərin tematikasını və üslub xüsusiyyətlərini araşdıraraq, üzə çıxarmaq olar.

Azərbaycan musiqi irsini ümumi şəkildə nəzərdən keçirərək, onu da deməliyik ki, xor musiqisi janr təsnifatı baxımından rəngarəngdir. Xor musiqisinin inkişafı kontekstində janrların meydana gəlməsi yollarının araşdırılması sayəsində belə bir cəhət önə çıxır: Azərbaycan bəstəkar yaradıcılığında xor musiqisinin ilk nümunələrinin meydana gəlməsi opera əsərləri ilə bağlıdır.

Əsas materialının şərh. Məlum olduğu kimi, Üzeyir Hacıbəylinin, Müslüm Maqomayevin operalarında xorlar əsərin tərkib hissəsi və dramatik hadisələrin aparıcı qüvvəsi kimi çıxış edir. Bu əsərlərdən ayrı-ayrı xorlar tamamlanmış müstəqil əsər mahiyyəti kəsb edərək, yarandığı dövrdən bu günə kimi konsertlərdə ifa edilir. Məsələn, Üzeyir Hacıbəylinin opera əsərlərinin daxilində tamamlanmış fraqment kimi səslənən xorlardan “Leyli və Məcnun” operasından “Şəbi hicran”, “Bu gələn yara bənzər”, “Əsli və Kərəm” operasından “Axşam oldu”, “Koroğlu” operasından “Çənlibel”, “Əhdnamə” kimi xorlar bu qəbildəndir. Bununla parallel olaraq, xalq mahnılarının xor üçün işləmələri də xorun repertuarının zənginləşdirilməsində mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında xor musiqisi ilə bağlı janrlar - kantata və oratoriya kimi vokal-simfonik musiqi janrlarında yazılmış əsərlər isə 1930-1940-cı və sonrakı illərə aiddir [4]. Ü.Hacıbəylinin (“Vətən və cəbhə”, M.Firdovsinin 100 illiyinə, Nizaminin 800 illiyinə həsr olunmuş kantatalar), Q.Qarayevin (“Ürək mahnısı”, “Səadət nəğməsi”), C.Cahangirovun (“Arazın o tayında”, “Füzuli”, “Sabir”), V.Adıgözalovun, R.Mustafayevin, A.Əlizadənin və digər bəstəkarların bu janrlarda yazılmış əsərləri qeyd oluna bilər.

Xüsusilə demək lazımdır ki, kantata və oratoriya janrlarında Azərbaycan bəstəkarlarının müxtəlif illərdə yazılmış əsərləri bu janrın inkişafını izləməyə imkan verir. Bəstəkar yaradıcılığında bu kimi janrların öyrənilməsi ayrıca tədqiqatın mövzusu ola biləcək qədər genişdir və bir məqalə daxilində bütün bu janrda yaranmış əsərlərin adını çəkmək qeyri-mümkündür.

Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında yer almış xor üçün əsərləri nəzərdən keçirərkən, onların mövzu dairəsi, tematikası baxımından iki qismə bölündüyünü aydın görmək olar. Bunlardan biri – vətənpərvərlik mövzusunun əks etdirərək, epik xarakterli, mübarizə ruhlu əsərləri, ikincisi isə məhəbbət mövzusunə həsr olunmuş, lirik xarakterli, çox zaman həzin, kədərli əhval-ruhiyyəyə malik əsərləri əhatə edir.

Bu qəbildən olan əsərlərin ilk nümunələri Üzeyir Hacıbəyli tərəfindən yaradılmışdır. Onlardan instrumental müşayiətli xor (xor və orkestr, xor və fortepiano) əsərlərini - “Azərbaycan”, “Milli marş”, “Qızıl əsgər marşı”, “Süvari marşı”, “Piyadalar marşı”, “Ey Vətən”, “Qələbə himni” və s. göstərə bilərik [2].

Bütün bu adı çəkilən əsərlər musiqişünaslıq tədqiqatlarında kütləvi mahnı janrına aid nümunələr kimi göstərilir. Azərbaycan mahnısının tanınmış

tədqiqatçısı İmruz Əfəndiyeva özünün “Azərbaycan sovet mahnısı” monoqrafiyasında və bu sahədə apardığı tədqiqatlar üzrə çap olunmuş elmi məqalələrində kütləvi mahnı janrının təşəkkülü tarixini ardıcılıqla izləmiş və inkişaf yolunu xarakterizə etmişdir [7]. İ.Əfəndiyeva bu mahnıların mövzusunə görə hərbi-vətənpərvərlik mahnıları, mahnı-marşlar, vətəni tərənnüm edən mahnı-himnlər, uşaq mahnıları, lirik mahnılar və s. qruplara ayırdığını göstərmişdir. Bütün bu mövzulu mahnılara Ü.Hacıbəylinin yaradıcılığında rast gəlirik.

Onu da deməliyik ki, bu əsərlərin araşdırılması nəticəsində onların forma və musiqi dili ilə bağlı bir sıra xüsusiyyətləri mahnı janrına yaxınlaşsa da onların məhz xor əsərləri kimi təqdim olunması zənnimizcə, daha məqsədəuyğundur. Digər tərəfdən, həmin əsərlərin adında onların marş janrı ilə birbaşa əlaqələr öz əksini tapır. Bu da onların tematikasından irəli gəlir.

Ümumiyyətlə, qeyd etmək vacibdir ki, Ü.Hacıbəylinin yaradıcılığı müəyyən tarixi dövrlərlə sıx bağlı olub, özünəməxsus mövzu dairəsi və janrlarla təmsil olunmuşdur. Ü.Hacıbəylinin yaşayıb-yaratdığı illərdə o, bir neçə belə tarixi mərhələnin şahidi və iştirakçısı olmuşdur. Yaradıcılığının ilk dövrü (1908-1917) XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın Rusiya imperiyasının tərkibində olduğu illərə təsadüf edirdi. Bu dövrdə onun muğam operaları, musiqili komediyaları xalqın milli şüurunun oyanmasında mühüm rol oynamışdır.

Ü.Hacıbəylinin yaradıcılığında hərbi-vətənpərvərlik mövzusunda mahnı-marşlar və Vətəni tərənnüm edən mahnı-himnlər daha çoxdur. Bunlar Azərbaycanda baş verən müəyyən ictimai-siyasi hadisələrlə bağlı tarixi dövrlərdə yaranmışdır. Bu baxımdan Ü.Hacıbəylinin yaradıcılığında üç tarixi dövr özünü aydın büruzə verir: 1) 1918-1920-ci illər; 2) 1920-1930-cu illər; 3) 1941-1945-ci illərdə yaranmış mahnılar və xorlar. Hər üç dövrdə vətənpərvərlik mövzusu aparıcı yer tutur.

Onu da deyək ki, Ü.Hacıbəylinin 1918-1920-ci illərə aid yaradıcılığı musiqişünaslar tərəfindən son vaxtlar öyrənilməyə başlanmışdır. Ümumiyyətlə, Ü.Hacıbəylinin bu dövrdə yaratdığı mahnı və marşlar uzun müddət idi ki, itirilmiş hesab olunurdu. Əlamətdardır ki, 2005-ci ildə Üzeyir Hacıbəylinin 120 illik yubileyi ilə əlaqədar olaraq, Bakıda Üzeyir Hacıbəylinin ev-muzeyinin əməkdaşları tərəfindən bu dövrə aid mahnılar və marşlar bərpa olunmuş və redaktə olunaraq, çap edilmişdir [1]. Bunun sayəsində biz Ü.Hacıbəylinin 1918-1920-ci illərə aid musiqi yaradıcılığına haqqında bilgilərimizi genişləndirmək imkanı əldə edirik.

Ü.Hacıbəylinin vətənpərvərlik mahnıları məcmuəsinin tərtibçisi və redaktoru Ü.Hacıbəylinin ev-muzeyinin direktoru, Azərbaycan Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi, bəstəkar Sərdar Fərəcovun mahnılarla bağlı şərhləri diqqəti cəlb edir. Həmin məcmuədə çap olunmuş “Milli marş” haqqında məlumatlar maraqlıdır. Burada qeyd olunur ki, “Milli marş”ın sözləri və musiqisi Ü.Hacıbəyliyə məxsusdur. Onun “ilk variantı 1917-ci ildə yazılmışdır. 1919-cu ildə yenidən işlənilib o zamankı hökumət tərəfindən dövlət himni üçün elan olunan müsabiqəyə təqdim edilmiş, birincilik qazanmışdır” [1]. Bu haqda həmin illərin qəzetlərindəki məlumatlara da istinad olunur.

S.Fərəcovun yazdığı kimi, 1920-ci il aprel çevrilişindən sonra “Milli marş” ifa olunmamış və notları itirilmişdir. Daha sonra “Milli marş”ın sonrakı taleyi haqqında məlumatlar da verilir. Belə ki, Ü.Hacıbəylinin bu əsəri bir səsli halda türk musiqişünası Etem Üngörün “Türk marşları” kitabında (1966) çap olunmuşdur [2]. 1991-ci ildə “Milli marş” bəstəkar Sərdar Fərəcov tərəfindən yenidən redaktə olunmuş, dörd səsli xor və simfonik orkestr üçün işlənmişdir.

Üzeyir Hacıbəylinin “Milli marş”ı xor və simfonik orkestr üçün yazılmışdır (sözləri Ü.Hacıbəyliyə məxsusdur), təntənəli, qürurlu, mətin xarakter daşıyır. İnsanları, millətin layiqli oğullarını Vətəni qorumağa, Vətən uğrunda döyüşlərə çağıran, səfərbəredici, ruhlandırıcı əhval-ruhiyyəyə malikdir. Mətnə türk millətinin qürur yeri olan Çingiz, Teymur kimi igid sərkərdələrin cahana səs salması məğrurluqla xatırlanır. Bu igid türklərdən nümunə alan millətin Allahın adı ilə haqq işi uğrunda irəliləməsi tərənnüm edilir.

“Milli marş”ın musiqi formasının quruluşu üçhissəli formadadır. Poetik mətnin birinci və üçüncü bəndləri müvafiq olaraq formanın kənar hissələrinin, ikinci bəndi isə orta bölmənin əsasını təşkil edir. Eyni zamanda, əsərin musiqi kompozisiyasında hissələr yüksələn inkişaf prinsipi ilə qurulur. Belə ki, hər bənd musiqinin yeni yüksək inkişaf mərhələsi kimi qəbul olunur. Musiqi dilində marş janrının xüsusiyyətləri –nizami addımları əks etdirən müntəzəm, fəal metro-ritmik şəkil, melodiyanın periodik quruluşu, intonasional xüsusiyyətləri burada çox qabarıq şəkildə əks olunur.

Üzeyir Hacıbəylinin 1919-cu ildə yazdığı “Azərbaycan” marşı da maraqlıdır, marşın sözləri Əhməd Cavadə məxsusdur. O illər “Azərbaycan” marşı hər səhər məktəblərdə, hərbi hissələrdə gənclər tərəfindən şovqla oxunmuşdur. “Azərbaycan” marşı yenidən müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan Respublikasının dövlət himni kimi qəbul olunmuşdur. Ü.Hacıbəylinin bu əsəri bu gün də yaşayaraq, dövlətçilik atributlarımızdan birinə çevrilmişdir. Himnin əzəmətli musiqisi hər bir Azərbaycan vətəndaşının ürəyinə təsir edir, onun

qəlbini qürur hissi ilə doldurur, Vətən məhəbbətini ən müqəddəs bir duyğu kimi tərənnüm edir, Vətənimizin xoşbəxtliyinə, tərəqqisinə inam aşılrayır.

“Çırpınırdın Qara dəniz” (sözləri Əhməd Cavadındır) mahnısı məğrur xarakterlidir. Burada türkçülük ideyası, türk bayrağının qüdrəti, türk millətinin möhtəşəmliyi tərənnüm olunur. Bununla yanaşı, mahnıda qəmli, nisgilli əhval-ruhiyyə də sezilir. Çünki poetik mətnə şairin türk ellərinə bir də qayıtmaq, ayrı düşdüyü türk ellərini salamlamaq, türk bayrağını yenidən görmək arzusu ilə yaşaması öz əksini tapmışdır. Bu xüsusiyyət melodiyanın quruluşunda da, onun inkişafında da özünü büruzə verir. “Çırpınırdın Qara dəniz” epik-rəvayət ruhlu, Vətənin qüdrətini tərənnüm edən mahnıdır. Reçitativ-deklamasiya quruluşlu melodiya lad pillələrinin (şur ladi) oxunması özünü qabarıq büruzə verir.

Göründüyü kimi, Ü.Hacıbəylinin bu dövrə aid adı çəkilən mahnılarında musiqi dilində diqqətəlayiq cəhətlər özünü göstərir. Melodiyanın quruluşu, hərəkət formaları, lad əsası poetik məzmunla sıx əlaqədar olaraq, onun mənasının açılmasında mühüm rol oynayır. Bu mahnılar rast və şur ladlarına əsaslanır. Eyni zamanda, major-minor sisteminin klassik funksional özəyi milli lad quruluşu ilə vəhdətdə verilmişdir. Mahnıların kompozisiya quruluşunda üçhissəlilik özünü qabarıq göstərir. Hissələr arasında təzadlığın yaranmasında lad-tonallıq dəyişmələri xüsusi rol oynayır. Bir laddan digərinə keçid, yönəlmə və modulyasiyalar müxtəlif üsullarla – müəyyən pillələrin xromatizmə uğraması və lad səssirasında gəzişmələr vasitəsilə həyata keçirilir.

Ü.Hacıbəylinin xor üçün əsərlərini araşdırarkən, eyni zamanda, biz burada janrların qarşılıqlı əlaqəsindən və zənginləşməsindən də söz açə bilərik. Bu xorlar kiçik forma ölçülərinə baxmayaraq, epik, monumental xarakteri ilə fərqlənir ki, bu da onların mövzu dairəsi ilə bağlıdır. Beləliklə, Üzeyir Hacıbəylinin yaradıcılığında 1918-1920-ci illər əhəmiyyətli olub, onun mahnı və marşlarının yarandığı dövr kimi əlamətdardır. Bu əsərlər Azərbaycan musiqisində kütləvi mahnı, o cümlədən, marş və himn janrlarının ilk nümunələri hesab olunur.

1920-1930-cu illər Ü.Hacıbəylinin yaradıcılığının yeni bir mərhələsi olmuşdur. Həmin dövr Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulduğu tarixi dövr idi (1920 – 1992). Bu da Azərbaycan tarixinin yeni bir səhifəsi idi. Bu dövrdə də elmin, mədəniyyətin yeni şəkildə təşkilinə böyük diqqət yetirildilər. Musiqi mədəniyyətinin bütün sahələri üzrə yenidənqurma işləri aparılır, musiqi təhsili sistemi yaradılır, xalqın musiqi maariflənməsi sahəsində işlər genişləndirildi.

Əlbəttə ki, yeni həyat tərzindən irəli gələrək, musiqi yaradıcılığına olan tələbat da dəyişirdi. Çox vaxt xalq mahnılarının sözlərini müasir həyata uyğunlaşdıraraq xorla oxuyurdular. Mahniyə və xor üçün əsərlərə olan tələbatı hiss edən Ü.Hacıbəyli çox tez müddətdə məşhurlaşmış “Komsomolçu qız”, “Süvari mahnısı”, “Qızıl əsgər marşı”, həmçinin, uşaqlar üçün “Yetim quzu”, “Bir quş düşdü havadan” və s. mahnıları bəstələdi ki, bunlar əsasən xorla oxunmaq üçün nəzərdə tutulmuşdu [2, s. 116].

Xor ifaçılığına böyük əhəmiyyət verən Ü.Hacıbəylinin 1920-1930-cu illərdə peşəkar xor kollektivinin yaradılması uğrunda gərgin çalışması öz bəhrəsini verdi. 1926-cı ildə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının nəzdində, 1936-cı ildə isə Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının nəzdində çoxsəsli xor kollektivi təşkil olundu. Bu dövrdə Ü.Hacıbəyli xorun repertuarını genişləndirmək və xor musiqisini inkişaf etdirmək məqsədilə öz mahnı yaradıcılığında da xorun imkanlarından hərtərəfli istifadə edirdi.

Ü.Hacıbəylinin 1920-1930-cu illərə aid yaradıcılığında vətənpərvərlik mövzusu vətəni müdafiəyə çağıran mahnı-xorlarda təcəssüm olunmuşdur: “Qızıl əsgər marşı” (və yaxud “Əsgər marşı”, sözləri M.S.Ordubadinindir), “Komsomolçu qız” (sözləri M.Təhmasibindir), “Süvarilər mahnısı” (sözləri Hüseyn Natiqindir), “Səni gözləyir” (sözləri Hüseyn Natiqindir) mahnıları bu qəbildəndir. Bu mahnılar aydın, sadə melodikaya, kvadrat quruluşa malikdir. Marş xüsusiyyətlərindən istifadə bu mahnılara simmetrik dəqiq quruluş, fəal hərəkətli metro-ritmik cəhətlər gətirmişdir. Bu mahnılarda çağırış intonasiyaları qüvvətlidir.

1941-1945-ci illərdə yaranmış mahnılarda da Vətəni müdafiəyə çağırış motivləri qabarıq verilmişdir. Bu dövrdə “Çağırış” (sözləri Surə Əliyevanıdır), “Ananın oğluna nəsihəti” (sözləri aşiq Mirzə Bayramovundur), “Şəfqət bacısı” (sözləri Səməd Vurğunundur), “Döyüşçülər marşı” (sözləri Səməd Vurğunundur), “Vətən ordusu” (sözləri Səməd Vurğunundur), “Yaxşı yol” (sözləri Süleyman Rüstəmindir) mahnıları yaranmışdır. Bu mahnılarda melodiyanın hərəkətindəki interval genişliyi, marş ritmi, qammavari hərəkət və s. musiqi dilinin əsas xüsusiyyətləri kimi diqqəti cəlb edir. Eyni zamanda, milli musiqi köklərilə bağlılıq özünü qabarıq göstərir. Xüsusilə xalq mahnıları və aşiq havaları ilə bağlılıq, onların intonasiya-obraz quruluşunun əsasları qeyd olunmalıdır.

Əlbəttə ki, bu janra aid əsərlərə bütün Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında rast gəlirik. Lakin onların hamısının adını çəkməyə bir məqalənin ölçüləri imkan vermir. Bununla belə qeyd etməliyik ki, Azərbaycan bəstəkar-

larının yaradıcılığında bu kimi əsərlərin meydana gəlməsi əsasən müəyyən hadisələrlə (müharibə, inqilab, əmək rəşadəti, bayramlar, mərasımlar və s.) bağlı olaraq və insanların səfərbər edilməsi, onlara mübariz ruh, vətənpərvərlik, qələbəyə inam, ruhyüksəkliyi kimi hisslərin aşılması kimi bədii məqsədlərə xidmət edir.

Xor əsərlərinin digər bir qolunu lirik xarakterli xorlar təşkil edir. Bu xorların tematikası məhəbbət, həsrət, hicran, kədər hisslərinin təcəssümü ilə bağlıdır. Onların mövzu əsasını klassik ədəbiyyatdan alınmış nümunələr təşkil edir. Həcminə görə kiçik olan bu xorlar əsasən a kapella xoru üçün nəzərdə tutulur. Məhz a kapella xorunun ifa tərzı sayəsində əsərin bədii məzmununun incə çalarlarının açıqlanması mümkün olur. Bu xorlar öz bədii xüsusiyyətlərinə görə miniatür janrın əsas cizgilərini özündə əks etdirir: yığcam forma quruluşu, qənaətli bədii ifadə vasitələri, lakonik ifa tərzı bu kimi əsərlərin əsas xüsusiyyətləridir.

Lirik mövzulu xor nümunəsi kimi Qara Qarayevin “Payız” əsəri maraqlıdır. Q. Qarayevin “Payız” xoru 1947-ci ildə Nizami Gəncəvinin geniş qeyd edilən 800 illik yubileyi münasibətilə bəstələnmişdir və bu günə kimi xor kapellasının repertuarında layıqlı yer tutur.

Qeyd etmək lazımdır ki, digər Azərbaycan bəstəkarlarının da bu qəbildən olan maraqlı əsərləri mövcuddur. Onlardan C. Cahangirovun, X. Mirzəzadənin, A. Əlizadənin və b. bəstəkarların əsərləri bu baxımdan dəyərli xüsusiyyətlərə malikdir. Onların hər birinin ayrı-ayrılıqda öyrənilməsi həm bəstəkarların üslubunun, həm də xor musiqi janrlarının geniş miqyaslı tədqiqi üçün yollar açə bilər.

Nəticə. Beləliklə, xor əsərlərinin hətta ümumi şəkildə nəzərdən keçirilməsi onların musiqi dilinin xüsusiyyətləri haqqında bəzi nəticələr əldə etməyə imkan verir. Bu tip əsərlər həm instrumental müşayiətli xor üçün, həm də a kapella xorun ifası üçün nəzərdə tutulur. Mövzu baxımından bu janra aid əsərləri iki qrupa ayırmaq olar: epik və lirik xarakterli xor əsərləri. Musiqi forması baxımından xorlar əsasən üçhissəli formada və ya kuplet formasında (iki hissəli) qurulur. Musiqi dilinin xüsusiyyətlərinə gəlinə, qeyd etməliyik ki, bu növ əsərlərdə məzmun dan irəli gələrək, ifadə vasitələrinin seçimi, məhz janrın səciyyəvi cəhətlərinin şərhı ilə bağlıdır.

Beləliklə, Ü. Hacıbəylinin yaradıcılığında xüsusi yer tutan vətənpərvərlik mahnıları müxtəlif janr xüsusiyyətlərini – marş, himn, epik, lirik mahnı əlamətlərini özündə cəmləşdirmişdir. Mahnıların obrazlı-emosional məzmununun açılmasında musiqi dilinin ifadə vasitələrinin (melodika, lad. harmoniya, ritm və s.) məqsədyönlü istifadəsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Hacıbəyov Ü. Vətən. Millət. Ordu. Vətənpərvərlik mahnıları. – Bakı, 2005.
2. Üzeyir Hacıbəyov ensiklopediyası. – B., 1996.
3. “Üzeyir Hacıbəyov” internet portalı. <http://uzeyir.musigi-dunya.az>
4. Абасова Э., Касимов К. Очерки музыкального искусства советского Азербайджана. 1920-1956. – Баку, 1970.
5. Абасова Э. Узеир Гаджибеков. – Баку, 1975.
6. История азербайджанской музыки. – Баку, 1992.
7. Эфендиева И. Азербайджанская советская песня. – Баку, 1981.

Khumar Bayramova (Azerbaijan)

WORKS FOR THE CHOIR OF UZEYIR HAJIBEYLI

In this article the common review of choral music of the Azerbaijan composers is given. In this context occurrence of one-private choral products and choral compositions with tool support and for chorus and a chapel is considered. The author reveals genre features, systematizes these products: on subjects, structure, and characteristic genre attributes.

Key words: Azerbaijan, choral compositions, genre features, subjects, structure.

Хумар Байрамова (Азербайджан)

ПРОИЗВЕДЕНИЯ ДЛЯ ХОРА УЗЕИРА ГАДЖИБЕЙЛИ

В статье дается общий обзор хоровой музыки азербайджанских композиторов, в частности У.Гаджибейли. В этом контексте рассматривается возникновение хоровых произведений с инструментальным сопровождением и для хора а капелла. Отмечается, что в композиторском творчестве Азербайджана появление первых образцов хоровой музыки связано с оперными произведениями. Автор выявляет жанровые особенности, систематизирует эти произведения: по тематике, структуре, и характерным жанровым признакам.

Ключевые слова: Азербайджан, хор, жанровые особенности, тематика, структура.

UOT 72.01

Асия Галимжанова
доктор искусствоведения, профессор

Мехрибану Глаудинова
доктор архитектуры, профессор

Александр Горячев
*Казахская Головная Архитектурно-строительная Академия
(Казахстан)*

agalimzhanova@gmail.com

РЕКОНСТРУКЦИЯ ЖИЛИЩА ЭПОХИ БРОНЗЫ И РАННЕГО ЖЕЛЕЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА БУТАКТЫ-1

Аннотация. В статье рассмотрены научные основания для графической реконструкции жилищ эпохи бронзы и раннего железа археологического комплекса Бутакты-1 по материалам раскопок специалистов Института археологии им. А.Х. Маргулана. Авторы приходят к выводу, что на сложение традиций домостроительства местного населения предгорий Заилийского Алатау повлияли строительные традиции племен андроновской культурно-исторической общности степных и лесостепных районов Казахстана, Южного Зауралья, Западной Сибири и Средней Азии.

Ключевые слова: графическая реконструкция, жилища эпохи бронзы и раннего железа, археологический комплекс Бутакты-1, андроновская культурно-историческая общность, традиции домостроительства.

Введение. Археологический комплекс Бутакты-I был обнаружен в 1996 году сотрудниками Института археологии им. А. Маргулана НАН РК, в 2003-2004, 2007-2010 году сотрудниками были проведены планомерные исследования памятника [1, с. 4-5]. Поскольку территория комплекса – это частные владения, его собственник в 2011 году вел строительство на этом участке и в этом же году памятник археологии прекратил свое существование [1, с. 5].

Археологический комплекс Бутакты-1 был расположен в юго-восточной части города Алматы. Он охватывал территорию ущелья Бутаков-ка и предгорные прилавки в долине рек Жарбулак (Казачка) и Малая Алматинка. Город Алматы располагается на выходе из трех центральных горных ущелий Заилийского Алатау, данный предгорный участок поселения Бутакты-1 отличается обилием рек и больших равнинных территорий.

Полукольцо центральной части хребта Заилийского Алатау стало основной ареной хозяйственной деятельности людей в эпоху неолита, бронзы и железа. Археологический комплекс Бутакты-1 являлся многослойным объектом. Помимо поселений эпохи бронзы и сакского времени в структуру памятника входили могильник усуньского периода и средневековое кладбище.

Изложение основного материала. В период эпохи бронзы на территории Казахстана получают развитие древние культуры андроновской культурно-исторической общности. С середины II тыс. до н. э. носители андроновских культурных традиций начинают активно мигрировать на юг в предгорные и горные районы Жетысу [1, с. 17-18]. Причинами подобного массового переселения большинство специалистов считают резкое увеличение численности населения и иссушение климата в степных районах Казахстана. Это привело к сокращению ойкумены в традиционных степных ареалах развития культур общности и заставило древнее население искать новые зоны обитания в предгорных и горных районах Северного Тянь-Шаня [1, с.18]. На территории Жетысу получают развитие смешанные традиции алакульских и федоровских племен андроновской культурно-исторической общности [1, с. 18].

На выходе из горных ущелий устраиваются крупные поселения со стационарными жилищами, которые играли роль хозяйственно-ремесленных центров для населения. К таковым в юго-восточной части города Алматы относится поселение Бутакты-1 [1, с.19], находящееся в предгорной зоне Заилийского Алатау.

Поскольку нас интересуют научные основания для выполнения графической реконструкции жилища-1 поселения Бутакты-1, относящееся к эпохе бронзы, то обратимся к труду исследователей Горячева А.А., Мотова А.А. «Археологический комплекс Бутакты-1» [1]. Согласно авторам, в западной части поселения зафиксировано жилище-1, которое представляло собой полуземлянку квадратной формы (11×11 м), ориен-

тированную углами по странам света. При рытье котлована для жилища выбранный грунт использовался при обмазке стен и заливке полов. Прежде чем начать строительство, площадка котлована забутовывалась мелким щебнем с песком и заливалась раствором жидкой глины с добавлением известковых пород [1, с. 22-24].

Несущие конструкции и внутренние перегородки жилища изготавливали из стволов и ветвей деревьев, обмазкой для внутренних и наружных стеновых конструкций служила глина. Для устройства полов применялись: щебень, глина, солома. Для верхних покрытий кровли применялись крупные ветви деревьев, иногда покрывавшиеся шкурами животных.

Стены полуземлянки возводились из лессовидного суглинка. На глубине 80-120 см внутри котлована зафиксирован пол жилища, который представляет собой тонкое покрытие из глины с органическими добавками. К центру жилища уровень пола слегка понижался [1, 24-25].

По центру жилища располагался очаг овальной формы, в жилищах андроновской культурно-исторической общности он играл важнейшую роль, так как их отопление и освещение производилось при помощи очагов [1, с. 26].

Вокруг очага и по периметру жилища были зафиксированы крупные столбовые ямы, диаметром от 20 до 35 см. На днищах ям укладывались крупные камни округлой формы – своеобразные «базы», на которые устанавливались столбы на расстоянии 2-2,5 м друг от друга, высота столбов до 2,5 м.

Стены изготавливались из бревен тянь-шаньской ели, щели между бревнами конопатили глинистым раствором с добавлением соломы или кизяка. После чего стенки жилища штукатурились как внутри, так и снаружи глиной с добавлением красящего вещества растительного происхождения кирпичного цвета.

Внутренние стены, разделявшие помещение на комнаты и отсеки, сооружались из горбылей, которые укладывались между столбами и плотно подгонялись друг к другу. Перегородки внутренних конструкций помещений, судя по размеру небольших ямок между опорными столбами, изготавливали из крупных веток или жердей. В жилой зоне они, возможно, обтягивались шкурами.

По центру жилища устанавливались массивные деревянные бревна, диаметром 30-35 см, составлявшие опорные конструкции крыши (высо-

той до 2,8–3 м). Кровля была двухуровневая. Первый уровень – четырёхскатный и опирался на квадратную раму. Высота опорных столбов под квадратной рамой – около 3 м. Опорные столбы располагались по периметру очага [1, с. 26-27].

Второй уровень кровли перекрывал квадратную раму и был предположительно двухскатным, с большим световым окном, которое являлось отверстием для дымоотвода и располагалось прямо над очагом. Кровля укладывалась на опорные балки и на основные перекладки. С внутренней стороны кровля предположительно обмазывалась глиной.

Следов оконных проемов во внешних стенах жилища в ходе археологических раскопок не зафиксировано. Однако полностью исключать их наличие не следует. Известна традиция устройства окон с подветренных сторон дома, которая, по мнению археологов, сохранилась в степных районах Жетысу до настоящего времени [1, с. 27]. В жилище эпохи бронзы поселения Бутакты-I такие оконные проемы могли быть устроены с северо-восточной и юго-восточной сторон. Одно из них, вероятно, предназначалось для освещения входной группы, другое – для хозяйственного отсека дома, так как эти части жилища не освещались верхним световым проемом, устроенным над центральной частью жилища. В ночное время суток и холодное время года подобные окна могли занавешиваться циновками или шкурами.

Таким образом жилище-1 – это полуземлянка квадратной формы, ориентированная на юго-восток. Входная группа жилища оказалась уничтожена в результате современных строительных работ на участке поселения [1, 27-28]. При входе в жилище находилось помещение-тамбур, из которого можно было попасть как в жилую, так и в хозяйственную часть строения. Композиционное решение постройки обусловлено функциональным назначением каждой его части.

Внутренний объем строения состоял из центрального основного помещения, трёх спальных двухкомнатных секций и хозяйственного отсека. В центре основного помещения (6×5м) находился очаг. Данное помещение являлось ядром планировочной системы жилища и выполняло функцию зала и кухни, к нему с северо-восточной стороны примыкала полукруглая площадка.

К северу от очага находилась крупная хозяйственная яма округлой формы (d-80 см, h-70 см), по мнению специалистов, служившая дополнительным обогревом жилища в ночное время [1, с.28]. Вдоль юго-

восточной и юго-западной стенок дома располагались четыре, одно- и двухкомнатные жилые секции. Это указывает на совместное проживание аналогичного количества малых семей. Размеры однокомнатных помещений – $3 \times 3,5$ м, двухкомнатных секций, разделенных перегородками пополам, – 5×3 м. Установлено, что в центральном помещении вокруг очага могли разместиться 20-25 человек. Вероятно, именно такое количество членов большой патриархальной семьи проживало в данном жилище.

Хозяйственная зона дома находилась вдоль северо-западной стены и в восточном углу. Она занимает площадь около $22-24 \text{ м}^2$. Ее размеры по периметру $11 \times 2,5$ м. Там же расположены хозяйственные углубления и ямы-холодильники. Ямы-холодильники широко известны в материалах эпохи бронзы Жетысу [1, с. 30]. В западном углу жилища отмечено однокомнатное помещение, размерами $3 \times 3,5$ м, которое, судя по планировке, являлось кладовой.

Подобный тип жилища относится к каркасно-столбовым конструкциям полуземлянок андроновской культурно-исторической общности. Его ближайшие аналогии находятся на поселении Атасу [2, с. 405, рис. 9:3].

Отличительной чертой домов на поселении Бутакты-I являлась четырехскатная крыша, опиравшаяся на квадратную раму в центре дома. Такой тип устройства крыши характерен для жилищ Южного Зауралья, Западной Сибири, Центрального и Северного Казахстана [3].

Е.Е. Кузьмина относит подобные конструкции устройства крышек третьему типу андроновских жилищ [2, с. 91], но в отличие от андроновских построек, в центре жилища Бутакты-1 устроен очаг в виде овальной ямы с подковообразным глинобитным бортом и полукруглой площадкой перед входом. Такие очаги часто встречаются в памятниках тазабагыябской культуры Приаралья, генетически связанной с андроновской [4, с. 195–204]. Подобные им виды описываются в древних индийских источниках «как домашний огонь гархапатья – «огонь господин дома»» (2, с. 81).

Отличительной чертой жетысуйских построек Бутакты-1 от жилищ андроновского времени степных районов Казахстана следует считать отсутствие каменной облицовки стен или устройство оснований фундамента из каменных плит [2, с. 91]. Полагаем, что наличие большого количества строительного леса и материалов (глины, песка и других)

также делали эти технологические приемы излишними. Хотя подобные традиции известны на территории Жетысу в зоне альпийских лугов и предгорьях Заилийского и Джунгарского Алатау [5].

Рассмотрим другое жилище раннего железного века археологического комплекса Бутакты-1, назовем его жилище-2. Форма жилища-2 – круглая. В его северной части обнаружена каменная выкладка округлой формы, сложенная из мелких камней. Диаметр выкладки 60 см. Вход в жилище обозначен с западной стороны прерыванием ямок под столбовые конструкции. Следов очага внутри помещения не найдено.

К северу от входа обнаружен выносной очаг – тандыр, представлявший собой глинобитное сооружение, заглубленное в грунт на глубину до 30 см. В основании он составлял около 1 м в диаметре, а в высоту до 70 см.

Специалистами установлено, что жилище-2 представляло собой заглубленное наземное жилище юртообразной формы, диаметром 7 м и глубиной 25-30 см [1, с.50].

По периметру круга были обнаружены ямки под опорные столбы, диаметром от 15-20 см, глубиной 20-40 см. В центре жилища были установлены четыре опорные столбовые конструкции, которые делили его пространство на две половины. Площадка пола заливалась раствором жидкой глины с песком и органическими добавками. Конструкции внутреннего пространства, стен и крыши не определяются, хотя по материалам раскопок можно предположить, что их основу составляли каркасы из жердей и прутьев [1, 51-52].

Стены жилища-2 штукатурились глиняным раствором. Крыша, вероятно, имела невысокую конусовидную форму и накрывалась ветками с листьями. В южной части постройки найдено углубление округлой формы, диаметром около 70 см и глубиной 10 см, частично заполненное фрагментами керамического «блюда». Не исключается, что в данном случае речь идет о редком варианте керамического столика – дастархана, который особо оберегали и хранили внутри дома [1, с.50].

Закключение. Приходим к выводу, что научным основанием для графической реконструкции жилищ эпохи бронзы и раннего железа археологического комплекса Бутакты-1 являются следующие положения:

- 1) влияние характерных особенностей строительных традиций племен андроновской культурно-исторической общности степных и лесостепных районов Казахстана, Южного Зауралья и Западной Сибири, отмеченные исследователями [2, 3];

- 2) взаимовлияние традиций домостроительства местного населения предгорий Заилийского Алатау с культурами бронзового века Средней Азии, отразившиеся, прежде всего, в устройстве входной группы и очага [4, 5].
- 3) влияние природно-географических особенностей северных склонов Заилийского Алатау на традиционные строительные приемы племен андроновской культурно-исторической общности степных и лесостепных районов Казахстана, отразившиеся на архитектурной композиции жилищ и их внутреннем обустройстве;
- 4) жилище-2 раннего железного века археологического комплекса Бутакты-1 в архитектурно-конструктивном плане представляло собой протоказахскую юрту – мобильное жилище кочевников.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Горячев А.А., Мотов А.А. Археологический комплекс Бутакты-І. – Алматы, 2018.
2. Кузьмина Е.Е. Откуда пришли индоарии? Материальная культура племен андроновской общности и происхождение индоиранцев. – М., 1994.
3. Кривцова-Гракова О. А. Алексеевское поселение и могильник // Труды Государственного Исторического музея. – М., 1948. – Вып. XVII. – с. 59–164; Маргулан А. Х., Акишев К. А., Кадырбаев М. К., Оразбаев А. М. Древняя культура Центрального Казахстана. – Алма-Ата, 1966; Оразбаев А. М. Северный Казахстан в эпоху бронзы // ТИИАЭ АН КазССР, 1970. – т. 5.; Маргулан А. Х. Бегазы-дандыбаевская культура Центрального Казахстана. – Алма-Ата, 1979; Зах В. А. Поселок древних скотоводов на Тоболе. – Новосибирск, 1995.
4. Итина М. А. История степных племен Южного Приаралья. – М., 1977.
5. Марьяшев А. Н., Горячев А. А. Вопросы типологии и хронологии памятников эпохи бронзы Семиречья // РА. – № 1. – М., 1993. – с. 5–19; Марьяшев А. Н., Горячев А. А. Поселения эпохи бронзы в верховьях ущелья Тургень и на плато Асы // История и археология Семиречья. – Выпуск 2. – Алматы, 2001. – с. 112–121; Марьяшев А. Н., Фрачетти М. Исследования могильников и поселения у села Бигаши в Восточном Семиречье // История и археология Семиречья. – Выпуск 3. – Алматы, 2007. – с. 100–105.

Asiya Qalimjanova, Mehribanu Qlaudinova, Aleksandr Qoryaçev
(Qazaxıstan)

BUTAKTI-1 ARXEOLÖJİ KOMPLEKSİNİN TUNC VƏ ERKƏN DƏMİR DÖVRÜ YAŞAYIŞ MƏSKƏNİNİN REKONSTRUKSIYASI

Məqalədə A.X.Marqulan adına Arxeologiya İnstitutunun mütəxəssislərinin qazıntı materialları əsasında Butaktı-1 arxeoloji kompleksinin tunc və erkən dəmir dövrü yaşayış məskənlərinin qrafik rekonstruksiyası üçün elmi əsaslar nəzərdən keçirilmişdir. Müəlliflər belə bir nəticəyə gəlmişlər ki, İli arxası Alataunun ön dağlıq hissəsinin yerli əhalisinin evtikmə ənənəsinin təşəkkül tapmasına Qazaxıstanın çöl və meşə-çöl rayonlarının, Cənubi Ural arxasının, Qərbi Sibirin və Orta Asiyanın Andronovo mədəni-tarixi ümumiliyi təyinatının inşaat ənənələri təsir göstərmişdir.

Açar sözlər: qrafik rekonstruksiya, tunc və erkən dəmir dövrü məskəni, Butaktı-1 arxeoloji kompleksi, Andronovo mədəni-tarixi ümumiliyi, evtikmə ənənəsi.

Asiya Galimjanova, Mehribanu Glaudinova, Alexandr Goryachev
(Kazakhstan)

THE RECONSTRUCTION OF DWELLING OF THE EPOCH OF BRONZE AND EARLY IRON OF THE ARCHEOLOGICAL COMPLEX BUTACTY-1

In the article there are considered scientific foundation for graphic dwelling of the epoch of bronze and early iron of archeological complex Butacty-1 according to materials for excavations of specialists of the Institute of Archeology named after F.X.Margulan. The authors come to conclusion that house-building of the local traditions influenced building traditions of Andronov cult of community of building Kazakhstan Trans-Ural and Western Siberia and Middle Asia.

Key words: graphic reconstruction, dwelling of the epoch, archeological complex, Butacty-1, traditions of house-building.

UOT 791.43

Kamran Qasimov
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və
İncəsənət Universiteti
(Azərbaycan)

k.qasimov@azernewmedia.com.az

QAZAXISTAN KİNEMATOQRAFINDA POSTMODERNİZM ƏNƏNƏLƏRİ

Xülasə. Əslində postmodernizm ənənələri Qazaxıstan kinosu ilə yanaşı Özbəkistan, eləcə də Qırğızıstan kinosunda da mövcud idi. Lakin Qazaxıstan kinosu qardaş ölkələrin kinematoqraflarından fərqli olaraq postmodernizmin bütün şərtlərinə ardıcıl şəkildə əməl edərək yeni ənənələr ortaya qoymuş oldu. Tammetrajlı film üzrə debütü “Harmoniya dərsləri” ilə edən Ə.Bayqazın, filmin premyerasını Berlin Beynəlxalq Kino Festivalında keçirərək, Qazax kinosunun tarxinə yenilik gətirdi. “Harmoniya dərsləri” oyun filminə 13 yaşlı Aslan daxili instinkti ilə təmizliyə can atır, amma çirkablıq, zorakılıq və təhqirlə üzləşir. O özünə əmindir, lakin bütün həmyaşıdları - yeniyyətçilər kimi kompleksləri var. Ə.Bayqazının psixoloji dram janrından çəkdiyi “Harmoniya dərsləri”nin açar personajı olan Aslan (Timur Aydarbekov), F.Trüffonun “400 zərbə” oyun filminin açar fiquru Antuanın davamçısı kimi meydana çıxır.

Açar sözlər: Qazaxıstan, Süleymanov, postmodernizm, Yeni Dalğa, kinematoqrafiya.

Giriş. Tarixilikdən və determinizmdən imtina postmodernist qavrayışın ən səciyyəvi xüsusiyyətləridir. Məhz buna görə də postmodernistlər dünyanı mənasız, xaotik və dərkolunmaz hesab edirdilər. Aydın məsələdir ki, gerçəkliyin belə bir durumu hansı isə bir mərkəzin mövcudluğunu şübhə altına alır. Ədəbiyyatşünas Qorxmaz Quliyev “Postmodernizm və bədii ədəbiyyat” məqaləsində yazır: “Səbəb-nəticə əlaqələrindən, dəyər prinsiplərindən, mərkəzdən məhrum olmuş, heç bir nizama tabe olmayan fraqmentlərdən ibarət dünyanın xaos qismində görüntüsü “postmodernist

həssaslıq” adlanır. Dünyanın bütün dəyər və məna oriyentasiyası meyarlarından məhrum xaos kimi duyğusu postmodernist həssaslığın birinci aspekti hesab olunur. Hassanın fikrincə, bu, əvvəllər mövcud olmuş dəyərlərə inamın böhranı ilə bağlıdır. Nihilizm erasının gələcəyini F. Nitsçe özünün “Hakimiyyət əzmi” əsərində göstərmişdi. Hassan qeyd edirdi ki, bu kitabın çap olunmasından “yüz il sonra bizim çoxlarımız başa düşdü ki, bir vaxtlar sarsılmaz nüfuz prinsipləri kimi meydana gəlmiş Allah, Çar, İnsan, Zəka, Tarix, Dövlət anlayışları dünyalarını dəyişdilər, Hətta Dil də – bizim intellektual elitamızın ən cavan allahı da ona bəslənən ümidləri doğrultmadığı üçün tamam gücdən düşmüşdür” [2, s.8].

Əsas materialının şərh. Nəzəriyyəçi Robert B.Bey “Postmodernizm nədir?” başlıqlı məqaləsində postmodernizmi belə xarakterizə edir: “Postmodernizmdəki eksperimental ovqat və onun hər şeyin absurd inkarına meyillənməsi barədə təəssürat belə bir ziddiyyətli təsəvvür doğurur ki, guya postmodernizm mümkünsüz şeylərdən bəhs edir. Bir kəsin “Mən postmodernəm” deməsi eynən kiminsə “Mən yuxuyam” söyləməsinə bənzəyir. Ola bilər ki, belə bir şey baş versin, amma bunun mənası nədir? Şübhəsiz, “modernizm” sözünü “modern” kəlməsinin yerinə qoyub, izah etsək ki, “postmodernizm” dedikdə, biz daha çox incəsənət sahəsində mövcud olan xüsusi bir cərəyanı və tarixi bir prosesini nəzərdə tuturuq, onda bu anlaşılmazlıq aradan qalxar. Bununla belə, əgər məsələni bu cür aydınlaşdırmış olsaq da, yenə “postmodern” və “postmodernizm” sözləri qəribə səslənir. “Postmodernizm” sözünü nə qədər çox işlədiriksə, onun müəmmaları ilə bir o qədər çox qarşılaşırıq” [17, s.25].

Qazaxıstan kinematoqrafiyasında postmodernist ənənələrinin formalaşmasının başqa amilləri də var idi ki, bunlardan da biri milli özünüdərk prosesi idi. Qazaxıstanın Xalq şairi, görkəmli türkoloq Oljas Süleymenov 15 avqust 2021-ci il tarixdə Real Televiziyasının “Profil” layihəsinə verdiyi müsahibədə milli özünüdərk prosesini belə izah edir: “Biz xalqlarımızın gələcəyinin özünüdərk düsturunun yollarını göstərməliyik. Hansı düsturdan söhbət gedir? 1979-cu ildə mən Asiya və Afrika Ölkələri Yazıçılarının Konfransında bu düsturu irəli sürdüm. Müstəqillik uğrunda mübarizə bizim yolumuzun yekun məqsədi olmamalıdır. Müstəqillik əldə etmiş, yaxud bəxşiş olaraq onlara verilmiş Asiya və Afrika ölkələrində mən olmuşam. Bu proseslərə qədər də olmuşdum, orada hələ koloniyalar hökm sürürdü. Daha sonra həmin koloniyaların nəyə çevrildiyinin şahidi oldum. Amma mütləq dərk edilən qarışıqlıq asılılıq olmalıdır. Bax o zaman sülh bərqərar olacaq.

Buna görə slavyan dövlətləri ilə bir ittifaqa daxil olmaq mütləq deyil. Eləcə də türkdilli dövlətlərin bir ittifaqa daxil olmağı bura aid edirəm. Qarşılıqlı asılılıq hissi özü hər şeydən xəbər verir. Bu isə artıq həqiqi azadlığı, sakitliyi eləcə də iqtisadi, siyasi, mədəni və digər sahələrdəki inkişafı ifadə edir” [3, s.159]. Bu amillər təmin edildikdən sonra, postmodernist düşüncənin inkişafı üçün zəmin formalaşdı, yəni postmodernizm Mərkəzi Asiya Türk Xalqları ekranına məhz özünədərk prosesindən sonra daxil oldu.

Əslində postmodernizm ənənələri Qazaxıstan kinosu ilə yanaşı Özbəkistan, eləcə də Qırğızıstan kinosunda da mövcud idi. Lakin Qazaxıstan kinosu qardaş ölkələrin kinematoqraflarından fərqli olaraq postmodernizmin bütün şərtlərinə ardıcıl şəkildə əməl edərək yeni ənənələr ortaya qoymuş oldu. Amma Qazaxıstan kinematoqrafında postmodernizm ənənələrini təhlil etməzdən əvvəl, ölkə kinematoqrafının tarixinə nəzər salmaq yerinə düşərdi. Qazaxıstanda ilk film nümayişi 1910-cu ildə baş tutub. 1934-cü ildə Alma-Atada kinoxronika studiyası təşkil edildi, o, həftəlik Sovet Qazaxıstanı kinojurnalını və sənədli kinoxronikaları istehsal edirdi. Bədii filmlər üçün Alma-Ata kinostudiyası (1941-ci ilin oktyabrında yaradılmışdır) 1942-ci ildə boşaldılmış “Mosfilm” və “Lenfilm” kinostudiyaları ilə birləşərək Mərkəzi Birləşmiş Kinostudiya (TsOKS) adı altında fəaliyyət göstərmişdir [9, s.34].

Qazaxıstanda milli kinonun dirçəlişinin müstəqillik illərinə təsadüf etməsi, ötən əsrin 90-cı illərində “Yeni Dalğa”nın gəlişi ilə bağlıdır. “Yeni dalğa”nın nümayəndələri, Sergey Solovyovun studiyasının məzunları olaraq yerli mədəniyyətlə dünya mədəniyyətinin sintezi üzərində müasir qazax kinosunu yaratmağa müvəffəq oldular. Qazax kinosunun sovet dövründəki vəziyyətinə gəldikdə isə, kinoşünas Gulnar Abıkeyeva ideoloji məsələlərə xüsusi yanaşır: “Qazax kinosu sovet dövründə qırğız və özbək kinosu qədər yüksəliş keçirmirməmişdi. İdeologiya Qazaxıstana çoxlu zərər yetirdiyindən, ölkədə çəkilən filmlər yalnız sifariş, istehsalatı vəsf edən və tarixi-inqilabi xarakterə malik idi. Sovet dövründə respublikada səkkiz tammetrajlı oyun və əlildən artıq qeyri-oynatma filmi istehsal edilirdi... Və qəfildən ağ kağız üzərində tamamilə yeni, çox elitar və Avropa kinosu meydana gəlməyə başladı” [5]. Müstəqil Qazaxıstanın rejissorları, “yeni dalğa”nın ənənələrini davam edərək, cəsarətli kino çəkməkdən çəkinmir, kəskin mövzuları ekrana gətirirlər. Müasir qazax kinosunun rejissorlarından olan Adilxan Ercanov mövcud vəziyyəti belə izah edir: “Kino tamamilə faydasız bir sənətə çevrilib və əslində tamaşaçı onu xüsusi məhəbbətlə sevmir və onun

mədəniyyətə də faydası yoxdur. Əlbəttə həmişə güclü müəllifin meydana çıxmasına imkan var, hansı ki, yaranmış sistemlə uyğunsuqlu təşkil edən ekran əsəri ortaya qoysun. Bütövlükdə bizdə Qazaxıstanda kino qərribə bir dövr yaşayır, sanki başını qumda gizlətmisən və heç nə görmürsən, amma ümidin var. Bu halda problemləri görmürsən, özünün senzuralı dünyanda yaşayırsan” [14, s.12]. A.Ercanovun silahdaşı, rejissor Əmir Bayqazın əvvəlcə Aktyubinsk teatrının nəzdindəki aktyor studiyasında təhsil almış, daha sonra isə təhsilini Qazaxıstan İncəsənət Akademiyasında davam etdirmişdi. Ə.Bayqazın qısa müddət ərzində Busan Beynəlxalq Kino Festivalı, həmçinin Berlin Beynəlxalq Kino Festivalı nəzdindəki gənc istedadlar düşərgəsində iştirak etmişdi.

Tammetrajlı film üzrə debütü “Harmoniya dərsləri” ilə edən Ə.Bayqazın, filmin premyerasını Berlin Beynəlxalq KinoFestivalında keçirərək, Qazax kinosunun tarixinə yenilik gətirdi. “Harmoniya dərsləri” oyun filmində “13 yaşlı Aslan daxili instinkti ilə təmizliyə can atır, amma çirkablıq, zorakılıq və təhqirlə üzləşir. O özünə əmindir, lakin bütün həmyaşıdları - yeniyetmələr kimi kompleksləri var. Onun kişi kimi böyümək istəyi, həmyaşıdlarının, onu əhatə edənlərinin nəzərində quldur kimi böyümək deməkdir ki, bu da Aslanın xarakterinə ziddiyyət təşkil edir” [7]. Ə.Bayqazının psixoloji dram janrından çəkdiyi “Harmoniya dərsləri”nin açar personajı olan Aslan (Timur Aydarbekov), F.Trüffonun “400 zərbə” oyun filminin açar fiquru Antuanın davamçısı kimi meydana çıxır. F.Trüffo insan təfəkkürünü araşdıraraq, insanın sosial varlıq kimi formalaşmasında yeniyetməlik dövrü və bu dövrdəki ətraf mühitin qarşılıqlı əlaqələrini təqdim etmişdi. “Mən “400 zərbə”də mən sevgi və zəriflikdən məhrum şəraitdə böyümüş uşağı göstərmişəm” [7]. “Harmoniya dərsləri”ndə isə “əsas personaj məktəblidir, hansı ki, sinif yoldaşlarının axmaq zarafatları səbəbindən oyunkənar oyunçu təsirini bağışlayır”. Ümumiyyətlə müəllif filmə tipajlara üstünlük verərək, personajların zahiri ifadəliliyini ön plana çəkməyə müvəffəq olur. Filmə dialoqların azlıq təşkil etməsi, plastika və montajın köməyi ilə ekranda hərəkətin yaranması üzərində qurulan lal kinonun göstəricisi kimi meydana çıxır [18, s. 8].

Filmin ilk səhnəsində Aslanınqoyunu müsəlman adəti üzrə kəsməməsi - nənəsi (Baqila Kobenova) “Nə üçün Bismillah demədin, ay bala?” deyər soruşur - və kəsdikdən sonra onu parçalara ayırması, yeniyetmənin soyuqqanlı təbiətini izah etmiş olur. Aslanın məktəbdən sonra digər yoldaşları ilə birlikdə sonra həkim müayinəsindən keçərək, analiz verdikləri zaman psixiatriyaya ona “özünü yoxlatdır” söyləməsi, personajın daxili narahatlığının psixi forma-

da özünü bürüzə verməsini izah edir. Bundan başqa ardıcıl olaraq, müayinə kabinetlərini gözləyən məktəb yoldaşlarının Aslana qarşı bayağı və məntiqsiz zarafatları müqabilində onun xaricən sakit, daxilən narahat təsir bağışlaması, personajla ətraf mühitin qarşılıqlı əlaqələrində fikir ayrılığının mövcud olduğunu ifadə etmiş olur. Eləcədə növbəti səhnədə Aslanın, qar üzərində oynayan həmyaşıqlarını kənardan dayanaraq seyr etməsi, bun ziddiyyətlərin dərinliyindən xəbər verir. Balıqçının donmuş su hövsəzində, balıqları suya elektrik ötürmə üsulu ilə tutması, “qonşu” kadrda isə Aslanın əlüzyuyanın başında dayanaraq, böcəyin üzərinə su buraxması, “aktraskionların montajını yaratmış olur. “İki kadr həmişə ilk növbədə maddi mühitin vahidliyi ilə bir-birinə bağlı olmalıdır, daha doğrusu onların hər birində bu və ya digər element saxlanılmalıdır ki, bu da kadr və situasiyanın tanınmasına imkan yaradacaq” [12, s.161].

Aslanın məktəbdən çıxarkən, tabloda “Aslan kabinetə gəl” sözlərinin yazılmasından sonra, sinif otağına qayıtması və burada onun sinif yoldaşı, hicablı Ağcanın (Anelya Adılbekova) ritmik musiqi ilə rəqs etməsi, Aslanın “təcrid” vəziyyətindən qayıtmasına xidmət etsə də, növbəti səhnədə Aslanın döşəmə üzərindəki böcəyinin sağ və soluna təbaşirlə xətlər çəkməsi, “özünü təcrid” mövqeyinin dəyişilməyəcəyini izah edir. “Ümumiyyətlə Aslanın böcəkləri “elektrik stulu”nda məhv etməsi ideya baxımından filmin kulminasiyasının səbəb-nəticə əlaqələri kimi meydana çıxır ki, bu da cəza mexanizmində Aslanın özünü təsvir etmək hesabına başa gəlir” [7, s.16]. Halbuki, Aslanın sinif yoldaşları onu kənardan həddindən artıq sakit, qəribə və sanki həddən ziyadə güclü göründüyü səbəbindən qəbul etmirlər. Aslanın dərstdən sonra ət dükanında işləyən nənəsinin yanına gəlməsi, bu məkanı Aslan üçün sanki “mənəvi qəssabxanaya”a dönmüş məktəblə eyniləşdirir. Bolatın zirzəmidə məktəb yoldaşlarını yığaraq, onların gözü qarşısında, onun məktəbdən sabun oğurluğunu satmış iki sinif yoldaşını cəzalandırması, məhəlli qaydaların hökmranlığından xəbər verir. Şəhərdən gəlmiş məktəblinin Bolat və dəstəsi tərəfindən döyülməsi, Aslanın yeganə çıxış yolunu kустar üsulla hazırladığı “silah”da görməsi ilə səbəb-nəticə əlaqələri üzərində ziddiyyətlərin yüksək nöqtəsi kimi meydana çıxır. İdman dərindən qayıdan Bolatın güzgü önündə üz-gözünü yuması, növbəti kadrda isə Aslanın şlanqı tutaraq, qanı su ilə yuması məhəlli qaydaların saxlandığını ifadə etmiş olur. Müstətiqin (Bebitcan Muslimov) məktəb direktorunu dindirməsi zamanı, çap maşınından Bolatın döşəmə üzərindəki meyidinin əks olunduğu fotoların çıxması, Bolatı qətlə yetirilməsi ilə bağ-

lı tamaşaçıların düşüncəsində meydana gələn fikirlərin təsdiqinə çevrilmiş olur. Təcridxananın döşəməsində yeriyən böcəyin Aslanın gözünün önündən gəlib keçməsi, həbsxanada olan böcəyin Aslanın evdə tutub əzab verdiyi böcəklərlə müqayisədə azad olduğuna işarə edərək ekranın ikonoqrafiyasını təmin etmiş olur. Kinoda işarələri araşdıran nəzəriyyəçisi Y.Lotman, ekranın ikonik işarələri izah edərkən vurğulayır: “Kinematoqrafda semiotik münasibətdə özünəməxsus situasiya yaranır: dilin klassikliyini müəyyən edən sistem, qapalı və təkrar olunan işarələrdən ibarət olmalıdır ki, bunlar da hər bir səviyyədə məhdud differensial əlamətlər kimi özünü bürüzə verməlidir” [16, s.44].

Ə.Bayqazın, Aslan və Mirsainin həbsxanalarda ağır işgəncələrə məruz qalmaları səhnələrini, müsahibələrinin birində xüsusi vurğulayaraq, bunu Qazaxıstan penitensiar xidmətində neqativ halların mövcud olması ilə əlaqələndirmişdi. Müəllif bununla da “azad fikrini”n təcəssümünü cəmiyyətin köklü problemlərində axtarmağa çalışaraq, Cüzeppe Verdinin “İncəsənətdə də sevgidəki kimi ilk növbədə açıq olmaq lazımdır” fikrini təsdiqini təqdim etmiş olur. Qatı zorakılıqdan çıxış yolunu özünə sui-qəsdə görən Aslanın bu cəhdinin baş tutmaması, üstəlik Mirsainə, Bolat öldürülən gün hadisə yerindən kənarda olduğuna dair ərizə yazmaq təklifinə razılıq verməsi, filmin finalında, çay kənarında Aslanın bir, Bolatla Mirsainin isə digər sahildə dayanmalarının sürrealist həlli ilə yadda qalır. Mirsainlə Bolatın çayın digər sahilindən Aslanı səsləmələri, məhz Mirsaini təhqir etdiyinə görə Bolatı cəzalandırmış Aslanın artıq Mirsaini də Bolat səviyyəsində qəbul etdiyini ifadə etmiş olur. Eyni zamanda filmin ilk səhnəsində Aslan tərəfindən kəsilən qoyunun çayın tən ortasında qaçması, müsəlman anlamında halallıq mənasını ifadə etməklə yanaşı dairəvi montaj prinsipini qismən yerinə yetirmiş olur. Dünənlə bu gün arasında qalan təhtəşüurun işarəsi kimi çayın tən ortasından qaça-qaça keçən qoyun, hadisələrin başlanğıc nöqtəyə qayıdışını ideoloji baxımdan təmin etsə də, final postmodernist düşüncəyə uyğun olaraq, açıq saxlanılır və bununla da tamaşaçının ixtiyarına buraxılır. Filmdə kadrların müddət baxımından uzunluğu nəzərə çarpsa da, səhnələrin mütəmadi olaraq bir-birini əvəz etməsi daha çox mücərrəd ritm anlayışını ifadə etmiş olur. “Doğrudur ki, tamaşaçı müxtəlif planların davamiyyətini ölçüb müqayisə edə bilməz, bu həyatda da belədir, onun ekran qarşısında əyləşərək, vaxtı qəbul etməsi intuitiv məsələdir. Üstəlik nəzərə almaq lazımdır ki, hər hansı bir filmin nümayişi zamanı, tamaşaçı zəruri olan obyektiv göstəricilərə malik olmur” [13, s.161].

«Harmoniya dərsləri» — məktəb zorakılığını əks etdirməklə, daha çox süjet və mövzu deyil, zorakılıq motivi üzərində qabararaq, insanla ətraf mühitin arasında uçurumların köklərini yeniyetməlik dövründə axtarmağa nail olur ki, bu da Ə.Bayqazinin fərdi üslubunun göstəricisi kimi özünü təqdim etmiş olur. Professor Aydın Dadaşov, fərdi üslubun göstəriciləri ilə bağlı “Rejissorluğun üslub problemləri (Cənnət Səlimovanın yaradıcılığı əsasında)” kitabında yazır: “Məlumdur ki, yalnız sənətkarın özünü narahat edən ictimai problemin mövzuya çevrilməsi fərdi üslubu üzə çıxarmaq iqtidarındadır. Hamının eyni dəyərə malik olub, yaşam hüququ qazandığı, insanların mütləq bərabərliyinə söykənən demokratik vətəndaş cəmiyyəti şəraitində mümkündür [1, s. 6]. Fərdi üslub göstəricilərini hər zaman yaradıcılığında əsas amilə çevirən Bayqazin filmlərində simvollar, xüsusilə səs simvollarına geniş yer ayırmağa üstünlük verir. Simvolların ekran üçün vacib əhəmiyyət kəsb etdiyini vurğulayan Marsel Marten yazırdı: “Simvollar kino dili baxımından böyük maraq kəsb edir. Vizual simvolun analogiyasına görə mən istənilən təsvirin məzmunu ilə ziddiyyət kəsb etməyən, onun konkret mənasını genişləndirən və təsvirə dərin və ümumi məna bəxş edən istənilən səs effektini simvol adlandırıram. Burada səsə həmçinin hər şeydən öncə kontrapunkt kimi baxılır, psixoloji tonallığa və təsvirin mənasına uyğun gələn amil qismində” [13, s. 131] “Harmoniya dərsləri”nin filan səhnəsində Bayqazin çayın kənarındakı bütün səsləri yığışdırır, yalnız çay yatağının təbii axarını saxlayır ki, bu da təmizlənmə simvolu kimi qəbul edilən su anlamının səs simvoluna çevrilməsini təmin etmiş olur.

Postmodernist ənənələrini növbəti işlərində də davam etdirən Əmir Bayqazin 2022-ci ildə “Həyat” dramına quruluş verdi. Filmin süjet xəttinə əsasən hadisələr gənc Armanın (Erkebulan Tasınov) ətrafında cərəyan edir. Filmin əsas personajı – protoqonist meyarları özündən əks etdirən Arman ən çətin və son dərəcə ciddi maliyyə məsələləri üz-üzə gəlir. Buna baxmayaraq ümidini itirmədən fəal şəkildə özünə iş axtarır, hətta hamilə dostuna belə iş axtarır. Cütlüklər arasındakı münasibətlərin hələ də qeyri-dəqiq olması, onların gələcək həyatının şübhə altında olmasından xəbər verir. Qız Armanla münasibətləri, eləcə də uşaqla bağlı qərarlarına əmin deyil. Amma Arman onu bir daha əmin edir ki, o artıq alkoqol qəbulu etmir və onu hər şeyin yaxşı olacağına inandırır. “Nəticədə, insan həyatının əhəmiyyətsizliyindən, klişeli dialoqlarla, qadınların və əlillərin şübhəli təmsil olunduğu sönük bir film oldu. Akademiyanın qaydalarına riayət etmək üçün kommersiya kinoteatrında cəmi yeddi gün kassada “Həyat”ı

tərk etmək yalnız bu filmin tamaşaçılarının o qədər də vacib olmadığına inandırır. Belə bir uğursuzluq “bu bir sənət evidir” və “hamı başa düşməyəcək” ifadələrinin arxasında, hətta sənətkarın bürünc fiqurunun arxasında gizlənə bilməz” [7, s.15]. “Harmoniya dərsləri” filminin uğurlu mövzu həllindən sonra Emir Bayqazinin sonuncu filminin uğursuzluq kimi təqdim olunması nədən irəli gəlirdi? Bundan əvvəl də qeyd etmişdik ki, Mərkəzi Asiya Türk Xalqları Kinosunda meydana gələn “Yeni Dalğa” cərəyanı əslində Qərbdən Şərqə doğru hərəkətə edən axının özü ilə gətirdiyi tendensiyalardan ibarət idi. Şübhəsiz ki, Aysulu Toyşibekova öz məqaləsində Bayqazinin uğursuz “art house” yaşamasını tənqid edirdi. Bildiyimiz kimi Adətən bu cür filmlərdə kinematografçılar bədii təsvirin daha ifadəli formalarının axtarışı ilə məşğul olur və kino dilini genişləndirir. Buna görə də həmin filmlər kino sənətini kifayət qədər anlayan, fərdi bilik səviyyəsi buna imkan verən tamaşaçı üçün nəzərdə tutulub. Mövzu və süjet xəttinin janrla uyğunlaşmaması isə ilk növbədə tamaşaçı üçün qaçılmaz problemə çevrilmiş olur. Amma Aysulu Toyşibekovanın tənqidi fikirləri birmənalı qarşılanmadı, Bayqazinin mövzu və janr uyğunlaşmasını mükəmməl şəkildə nümayiş etdirdiyini iddia edən fikirlər illər öncə - 2011-ci ildə Terrens Malikin “Həyat ağacı” bədii filmi ilə bağlı fikirlərlə üst-üstə düşdü: “İş orasıdadır ki, son 15-20 (bəlkə də, daha çox) il ərzində ən iyrənc qeyri-insani keyfiyyətlərin – seksual pozğunluğun (homoseksualizm), narkotiklərin, bütün din formalarına, xüsusən islama azğın nifrətin (nədənsə, islam o dəqiqə fundamentalılıqla eyniləşdirilir) və s. işıq sürəti ilə ortaya çıxdığı və legitimləşdiyi neoliberal sosialmədəni məkanda liberal tamaşaçının – kütbeyinin tam konkret tipi formalaşmış. Yəni, o, əvvəl tamaşaçı-istehlakçı qismində formalaşmağa başlayıb, amma özünü kütbeyin debil statusunda son zamanlar təsdiqləyib. Başlanğıcını istehlakçı-tamaşaçıdan götürən kütbeyin-tamaşaçı liberal qərb-mərkəzçi televiziya “mədəniyyəti”nin məhsuludur; o məhz TV “estetikasıyla” tərbiyə alıb və informasiya ötürülməsinin qalan bütün ekran formalarını, xüsusən interneti artıq hazırlıqlı şəkildə qarşılayıb” [4, s.15].

Nəticə. Qeyd etmək lazımdır ki, hələ 2005-ci ildə Qazaxıstan və ABŞ-in birgə istehsalı olan “Köçəri” bədii filmi də meynstrim istiqamətində çəkilmişdi və müəllif kinosunun özəllikləri bura da qabarıq şəkildə özünü büruzə verirdi. Bu məhz həmin il idi, Mərkəzi Asiya Türk xalqları kinosunda “Yeni Dalğa” cərəyanı artıq zərurətə çevrilirdi və şübhəsiz ki, “Köçərilər”

filmi “Yeni Dalğa”nın bu və ya digər məqamlarını özündə əks etdirə bilmədi. Nəticədə Qazaxıstan kinosu müəllif kinosu kontekstində yeni yaradıcılıq axtarışlarına doğru addımladı.

ƏDƏBİYYAT:

1. Dadaşov A. Rejissoruluğun üslub problemləri (Cənnət Səlimovanın yaradıcılığı əsasında). – Bakı, 2010.
2. Quliyev Q. Postmodernizm və bədii ədəbiyyat. // 525-ci qəzet. 05 oktyabr, 2016-cı il, s.8.
3. Süleymenov O. Yol düsturu. // Azərbaycan jurnalı, № 10, 2021, s.159.
4. Daimi T. Kinonun fəvqündə: Terens Malikin kino fəlsəfəsi. // “Fokus” analitik kino jurnalı, № 1, 2012, s.15.
5. Карпыкова А. Казахстанский кинематограф: прошлое, настоящее, будущее? // газета «Zona KZ», 12.07.2007.
6. Тойшибекова А. Безжизненность «Жизни» Эмира Байгазина. // «Власть», с.32.
7. Захаров В. Человек на месте таракана. // журнал «Сеанс», 27.09.2013, с.15.
8. Кичин В. В Берлине состоялся дебют казахского кино. // «Российская газета», 14.02.2013.
9. Чувиляев И. А ты уроки выучил? // Искусство кино, 20.02.2014.
10. Казахское киноискусство А-А, 1958 Каналин А.К и Варшавский Л.И. Искусство Казахстана А-А, 1958, ст. 34;
11. Фрейлих С. Теория кино: от Эйзенштейна до Тарковского. - Москва, 1991.
12. Мартен М. Язык кино. – Москва, 1959.
13. Марсель Мартен. Язык кино. – Москва, 1959.
14. Мухамеджан М. Краткая история казахстанского кинематографа: от Шакена Айманова до Эмира Байгазина. 06.07.2016.
15. Байгазин Э. Это хорошо, что Казахфильм вставил на холод. // журнал «Власть», 27.07.2015.
16. Лотман Ю. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. – Таллин, 1973.
17. Robert B Ray. How a film theory Got Lost and Other Mysteries in Cultural Studies. – 2001.
18. L’Avant-Scene Cinema. – 1970, № 107.

Kamran Gasimov (Azerbaijan)

TRADITIONS OF POSTMODERNISM IN KAZAKH CINEMATOGRAPHY

In fact, the traditions of postmodernism existed in the cinema of Kazakhstan, as well as in the cinema of Uzbekistan and Kyrgyzstan. However, unlike the cinematographers of the neighboring countries, Kazakh cinema consistently followed all the conditions of postmodernism and revealed new traditions. A. Baygazin, who made his full-length film debut with “Harmony Lessons”, premiered the film at the Berlin International Film Festival and brought something new to the history of Kazakh cinema. In the game film “Harmony Lessons”, 13-year-old Aslan strives for cleanliness with his inner instinct, but he faces dirt, violence and insults. He is confident, but like all his peers - teenagers, he has complexes. Aslan (Timur Aydarbekov), the key character of A. Baygazi’s psychological drama “Lessons of Harmony”, appears as the follower of Antoine, the key character of F. Truffaut’s “400 Blows”.

Key words: Kazakhstan, Suleimenov, postmodernism, New Wave, cinematography.

Кямран Гасымов (Азербайджан)

ТРАДИЦИИ ПОСТМОДЕРНИЗМА В КАЗАХСТАНСКОМ КИНЕМАТОГРАФЕ

На самом деле традиции постмодернизма существовали в кинематографе Казахстана, а также в кинематографе Узбекистана и Кыргызстана. Однако, в отличие от кинематографистов соседних стран, казахстанское кино последовательно следовало всем условиям постмодернизма и открывало новые традиции. А. Байгазин, дебютировавший в полнометражном кино «Уроками гармонии», представил фильм на Берлинском международном кинофестивале и внес нечто новое в историю казахстанского кино. В игровом фильме «Уроки гармонии» 13-летний Аслан своим внутренним чутьем стремится к чистоте, но сталкивается с грязью, насилием и оскорблениями. Он уверен в себе, но, как и все его сверстники-подростки, имеет комплексы. Аслан (Тимур Айдарбеков), ключевой персонаж психологической драмы А. Байгази «Уроки гармонии», выступает как последователь Антуана, ключевого персонажа «400 ударов» Ф. Трюффо.

Ключевые слова: Казахстан, Сулейменов, постмодернизм, Новая волна, кинематография.

UOT 008:002.6

Gulchin Kazimi

*PhD (Culturology), Associate Professor
Institute of Architecture and Art of ANAS
(Azerbaijan)*

gulchinkazimi@gmail.com

THE ROLE OF NATIONAL SELF-AWARENESS AND INFORMATION EXCHANGE IN THE COMMUNICATION PROCESS

Abstract. Azerbaijan has entered a new social, political and economic structure as an independent state, many changes have taken place in its cultural life and the stage of flexible democratic activity has begun in the last thirty years. Especially, the predominance of democratic principles in the new society has expanded the boundaries of relations between people and revealed the necessity of innovation in the form and essence of cultural communication. These changes in the socio-political and cultural life of Azerbaijan have also changed the socio-psychological nature of the communication. The emergence of a new society and the democratic principles it gave to people led to the elimination of existing restrictions in the field of cultural communication. It was the elimination of these restrictions that created a moral ground for wider use of universal cultural resources, revealed the relevance of the problems of restoring cultural communication from historical and traditional aspects. It turns out that people's forms of national, religious communication and other spiritual values, which have developed over the centuries, are of great upbringing importance and create essentially a new socio-psychological basis for the expansion of cultural communication between people in the modern era.

Key words: communication, sociability, information exchange, interaction, self-awareness.

Introduction. The adaptation of social life to the requirements of the market economy has also changed the socio-psychological nature of the cultural communication. For this reason, there are acute contradictions between

the democratic principles of the new society and the concept of cultural development inherited from the communist Soviet regime. Especially, the concept of communist culture and moral principles did not give the cultural and educational institutions of our country opportunity to use examples of world culture widely. The problem of eliminating these restrictions, wider using universal resources, restoring historical and traditional aspects of cultural communication is of great importance today. Now it can be boldly said that the forms of national, religious communication and other spiritual values created and developed by people over the centuries have maintained their relevance in the field of upbringing system, and they created a socio-psychological basis for the expansion of cultural communication between people in the modern era.

The change of the state structure and its socio-political environment has actualized the development of new scientific-theoretical bases of cultural communication tools. At the same time, the study of international examples and the use of various cultural means of communication in our country confirm its scientific relevance once again in order to integrate Azerbaijan into the world culture. So, today, keeping the national culture alive, developing and transmitting it to future generations should be the main duty of every culturologist.

The interpretation of the main material. The concept of “communication” includes a specific type of social relations, especially “subject-object” relations. Not only the influence of one subject on another, but also the processes of their interaction, perception and relations are revealed in the course of the analysis of these relations [4, p. 83].

One of the main reasons why people communicate with each other is related to the need to acquire different relevant information. Information exchange has occupied a special place in human society and has become one of the main means of communication and rapprochement between people since ancient times. The sophists who lived in the 5th century BC tried to associate the effect of information exchange on sociability with the communication process, albeit in an abstract way. Although in a simple form, they divided communication into three important aspects. According to these aspects:

1. It consists of relationships between people and their interaction;
2. Communicative relations formed between people are formed wilfully, accidentally, in fact, it depends on the environment, circumstances and is related to certain reasons;

3. Communicative relation is not only beneficial for both sides. One of the sides may suffer more or less damage from this relationship [5].

At the same time, according to the ancient Greek philosopher Socrates, communication also helps a human's self-awareness and guides him to a guaranteed degree. The occurrence of the communication process depends on the feelings and behavior of the two sides who want to exchange information. Of course, there is a collection of opinions and information in both of them, and the sides can discover these opinions and information by communicating with each other. Both sides become the object and the subject of communication in such a situation. Information exchange can be in individual or group form from a socio-psychological point of view. However, both sides inform each other sufficiently regardless of minority or majority. The second main point of this process is the availability of common means of communication that both sides can use, i.e. the communicating sides take information not from each other, but from a specific source known to both of them. This source can be a library, a documentary, a speaker, a reviewer, etc. In any case, a common information center gives both individuals opportunity to be informed at the same time and place. The received information is discussed and becomes an exchange material. Especially, the complexity of the information during the communication process needs to be reinterpreted. This process increases the continuity of communication and at the same time facilitates the comprehension of information.

Unfortunately, the essence of information exchange in communication has not been widely studied from the aspect of pedagogy and cultural studies. But, in fact, one of the reasons why people go to cultural leisure centers is the interest to communicate and obtain information. Exchanging information with each other is a characteristic of all people. Since ancient times, people have gathered in different places of villages and cities to discuss various events and individuals. They have "gossiped" in a good or bad way. This process, which everyone perceives as gossip, actually arose from the need of each individual to exchange information.

As the means of information have increased in the village or city, the exchange of ideas has also increased. International information has been added to the information related to domestic and local activities. Gradually, the geopolitical space of information has increased, and people's comprehension activity has expanded. The expansion of comprehension

activity has enriched the content of information exchange and created new means for the realization of this goal in a cultural form. So, cultural institutions have actually performed the function of informing people with their entertaining events that are informative in nature. Comprehension activity is one of the main components of information exchange. This type of activity also develops in two directions during the communication process. The first stage is the process of imparting and assimilating information to each other. Imparting information to each other takes place mainly during the process of personalized communication. However, the process of information transmission also takes place during lectures, debates, events and circles. The data budget increases in both cases. It is exchanged at the same time. The information exchange creates topics for the creation of new discussions. A new heuristic activity of each individual is formed, i.e. information exchange deepens thinking, creates a heuristic activity environment for acquiring new knowledge.

The information exchange in communication does not result only in the collection of information. A person who engages in information exchange does not avoid to evaluate the nature of the discussed, seen and heard events. Each individual evaluates the environment surrounding him, social events, his own and other people's behavior as an object of discussion. Of course, this evaluation activity deepens the received information, strengthens the memory, creates an opportunity to compare events and ideas, to think again, to check the correctness of the decisions and conclusions.

The mentioned fact confirms once again that as information exchange, which is one of the main factors of communication, develops with all its components, the professional characteristics of individuals also increase, they acquire special habits and moral qualities. At the same time, new qualitative changes occur in the life of each individual. An individual who analyzes the work, deeds and moral quality of others will inevitably be critical of himself. Especially, he gets the opportunity to compare the good or bad aspects of his artistic image with his own characteristics. He also engages in self-evaluation through this comparison. After that, practical changes occur in his life. A struggle between good and evil emerges in his nature. Depending on the influence of the environment in which the individual lives, the good aspects crowd out the bad aspects gradually. So, many qualities of an individual change and renew in the process of experimental activity.

The directions of renewal are also different. People change in a bad way depending on the environment and circumstances. The Soviet empire also changed the nature of our people constantly under the name of international upbringing and carried out “mangurt” (a person who has forgotten the past, abandoned national traditions, etc.) propaganda. The peoples and nations under the slavery of the empire were separated from their ancestry, language, customs and traditions.

After Azerbaijan became independent, a new process of information exchange began in the minds of our people. There was a need to get rid of the false information that the communist regime “injected” into our brains. The impact of communication and interaction changed. The period of transition from one structure to another renewed the content and functional side of the activity. The tendency of people to study the historical roots and to follow the customs and traditions that have been preserved in the memory and everyday life of the people for centuries has strengthened. The information exchange, which was denied in former times, was brought into the discussion arena again.

Many Russian authors mention information exchange as a communicative interaction form of communication. A.G.Andreyev, A.V.Telyuk, M.S.Kagan, N.Y.Arefina and others did not agree with this concept. They believed that defining communication as the information exchange narrows its scope. We consider information exchange as one of the components and aspects of communication in our research.

“Communication” is an English word, the literal meaning of which is understood as “imparting”, “informing”. Communication is also translated as “come together”, “to interact” [5, p. 169]. However, communication is more commonly understood as a “means of contact”. Information exchange is one of the components of communication and can be understood as a means of contact.

Spiritual-cultural communication is a necessary way of realizing spiritual life. People who communicate mutually enrich each other during the process of communication. The ability to participate in communicative processes does not depend only on the emotional richness and intellectual level of the individual spiritual life of people. The effectiveness and practical character of that participation often determines the moral climate of the society. Some people see the richness of cultural life in the diversity of spiritual communication [1, p.118].

The information exchange between individuals during communication is not only the exchange of imagination, ideas, interests and views. There is also an exchange of feelings, deeds and behaviors. This aspect conveys the interactive aspect of communication.

A second aspect is called the “perpetual aspect”. The perpetual aspect is understood as mutual comprehension and solidarity between the sides.

As a result, it can be concluded that the mechanism of information exchange, i.e. its acquisition and transmission depend on the form of communication. The results arising from the requirements of the information exchange are as following:

- the ability to make contracts and relationships with other people;
- the ability to achieve solidarity;
- the ability to make the companion change their position;
- the ability to get into different roles [5];
- the ability to maintain internal autonomy during interaction.

This mentioned aspect is the main factor that regulates the level of communicative activity of each individual and can lead to a new level of quality. At the same time, it is the ability to demonstrate and continue own will and principle. A strong-willed person tries not to deviate from the rules of behavior when doing any work. Following the rules of this behavior allows a human to see the result of his behaviors. As a human becomes morally mature and perfect, he tends to do good deeds. Moral deed is based on consciousness and will.

Even when people with weak will exchange information with each other, the flaws in their morals and behavior are quickly revealed. They are not cultured to conduct a dialogue, accept criticism and respond to shortcomings with self-control. But, the information exchange environment of communication forces him to judge himself sooner or later. Especially, people who are able to judge themselves can always rise to the top of wisdom.

Conclusion. As you know, communication includes the diversity of spiritual and material forms of human activity, and this aspect is its important requirement. It is no secret that the relationship between personalities and individuals is more important today. Modern socio-psychology proves that the emotional relationship is very necessary for a human and at the same time is the main provider of the comprehensive development of communication. It is impossible to understand and share the joys and sorrows of others without an emotional relationship. Communication is the most important

feature of a human's emotional state. As a rule, communication is emotional from tenderness to rudeness, from love to hate. Therefore, people not only exchange information with each other, but also express their attitudes to each other during the process of communication. As a result, a special environment that is desirable and important for them is formed around the people who interact with each other. However, while communicating, human is able to look at himself and his behavior from the outside through the eyes of others. The ability to see and analyze own behavior gives each individual the opportunity to evaluate their behaviors and correct their mistakes in time. The individual who acquires this ability can often foresee the consequences of his behaviors. Such communication becomes a source of free information. The individual during communication increases the potential of comprehension in all kinds of relationships, acquires more comprehensive knowledge. When the comprehension potential increases, the quality level of information exchange also increases. Time is also saved when comprehension potential is increased. So, communication becomes a means of qualitative transmission of information.

REFERENCES:

1. Abbasov N. Mədəniyyət siyasəti və mənəvi dəyərlər. – Bakı, 2009.
2. Aslanova R. Qloballaşma və mədəni müxtəliflik. – Bakı, 2004.
3. Beynəlxalq mədəni əlaqələr (Dərslik, M.S.Manafova və N.T.Əfəndiyevanın redaktəsi ilə). – Bakı, 2008.
4. Sosial kulturologiya. Ali məktəblər üçün dərslik. M.C. Manafovanın redaktəsi ilə. – Bakı, 2010.
5. Tətbiqi kulturologiya (dərslik). – Bakı, 2004.

Gülçin Kazımi (Azərbaycan)

ÜNSİYYƏT PROSESİNDƏ MILLİ ÖZÜNÜDƏRKETMƏ VƏ INFORMASIYA MÜBADİLƏSİNİN ROLU

Son otuz ildə Azərbaycan müstəqil dövlət kimi yeni ictimai, siyasi, iqtisadi quruluşa qədəm qoymuş, onun mədəni həyatında da bir sıra dəyişikliklər baş vermiş, çevik demokratik fəaliyyət mərhələsi başlanmışdır. Məhz yeni cəmiyyətdə demokratik əsasların üstünlük təşkil etməsi insanlar arasındakı əlaqələrin sərhədlərini genişləndirmiş, mədəni ünsiyyətin forma və mahiyyətində də yeniləşmə aparılmasının labüdlüyünü aşkarlamışdır. Azərbaycanın ictimai-siyasi və mədəni həyatında baş verən bu dəyişikliklər ünsiyyətin

sosial-psixoloji mahiyyətini də dəyişdi. Yeni cəmiyyətin yaranması və onun insanlara bəxş etdiyi demokratik prinsiplər mədəni ünsiyyət sahəsində mövcud olan məhdudiyyətlərin aradan qaldırılmasına səbəb oldu. Məhz bu məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması ümumbəşəri mədəni sərvətlərdən daha geniş istifadə olunmasına mənəvi zəmin yaratdı, mədəni ünsiyyətin tarixi-ənənəvi cəhətlərdən bərpa edilməsi problemlərinin aktuallığını üzə çıxartdı. Məlum oldu ki, insanların əsrlər boyu inkişaf etmiş milli, dini ünsiyyət formaları və başqa mənəvi dəyərləri böyük tərbiyəvi əhəmiyyət kəsb edir, mahiyyət etibarı ilə müasir dövrdə də insanlar arasında mədəni ünsiyyət əlaqələrinin genişlənməsi üçün yeni sosial psixoloji zəmin yaradır.

Açar sözlər: kommunikasiya, ünsiyyət, informasiya mübadiləsi, qarşılıqlı təsiretmə, özünüdərk etmə.

Гюльчин Казыми (Азербайджан)

РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНОГО САМООСОЗНАНИЯ И ОБМЕНА ИНФОРМАЦИЕЙ В ПРОЦЕССЕ ОБЩЕНИЯ

Азербайджан вступил в новый общественно-политический и экономический строй как независимое государство, в его культурной жизни произошли некоторые изменения, за последние тридцать лет начался этап гибкой демократической деятельности. Тем более, что преобладание демократических начал в новом обществе расширило границы отношений между людьми и выявило необходимость новаторства в форме и сущности культурного общения. Эти изменения в общественно-политической и культурной жизни Азербайджана изменили и социально-психологический характер общения. Появление нового общества и демократические принципы, которые оно дало людям, привели к устранению существовавших ограничений в сфере культурного общения. Именно устранение этих ограничений создало нравственную почву для более широкого использования универсальных культурных ресурсов, выявило актуальность проблем восстановления культурной коммуникации с исторической и традиционной точек зрения. Стало ясно, что складывавшиеся веками народные формы национального, религиозного общения и другие духовные ценности имеют большое воспитательное значение и создают принципиально новую социально-психологическую основу для расширения культурного общения людей в современную эпоху.

Ключевые слова: общение, коммуникабельность, информационный обмен, взаимодействие, самосознание.

UOT 069.4

Sayavush Mahishov
PhD (Art Study)
Azerbaijan State University of Culture and Art
(Azerbaijan)

seyavush.mehishov@mail.ru

PROBLEMS OF PROTECTION OF ENVIRONMENT AND NATURAL HERITAGE IN CULTURAL TOURISM

Abstract. Weak control of the tourism sector, which has economic, social and cultural benefits, excessive use of natural resources and wrong choice of location can have negative effects on the environment, such as the destruction of natural areas, historical values and coastal areas. Also, natural areas of life have been turned into modern holiday settlements, endangered summer houses and beaches have been turned into tourist facilities in the growing tourism sector in our country.

Ugly and uncontrolled structures are growing, wildlife is being abused and tours are being organized without recognizing the flora and fauna and without knowing the region's potential due to the lack of national or regional ecotourism thinking. No matter how well-organized and environmentally friendly the tours are, it is a fact that this tourism, which is carried out without a plan, without control and without studying the capacity of the region, will not be ecotourism.

Key words: Natural resources, forest landscape, cultural tourism, tourist facilities, environment.

Introduction. Ecotourism, which has already been implemented to explore the world, has been on the agenda in our country in recent years, but it is considered to be just mountainous tourism (summer tourism). However, ecotourism, which should be considered as a whole, is an activity that includes many physical activities in a wide range of areas, including social and cultural activities. Today, the Ministries of Tourism of many countries value ecotourism under such headings as summer tourism, ornithological tourism

(bird watching), photo safari, running water sports (kayaking), cultivating tourism, botanical tourism (plant research), cycling tours, equestrian nature walks, cave tourism, mountain tourism and nature walks. As it is known, the basic principle in the use of any natural resource is to ensure a balance of protection and use. Ensuring this balance is also important for the tourism sector. The tourism sector is an environment, which is conducive to the beauty of natural creatures, recreation, health, sports, science and entertainment activities.

Today, the goals that are targeted by the World Tourism Organization and accepted by our republic are:

- a) The status of protection of natural and cultural heritage should be developed;
- b) The living standards of the local population in the wild and protected areas, which are one of the main objectives of tourism selection policy implemented by the Ministry, should also be improved;
- c) Better knowledge and respect for nature, local cultures and their diversity should be propagated.

The interpretation of the main material. Although sea-sun-sand tourism attracts more tourists, the tourist profile is changing and tourism is moving away from traditional “destinations” in the modern world. According to research conducted in the world, eco-tourists are in the age group of 35-54, highly educated, people with high-income and interested in nature, culture and gastronomy. 62% of traditional tourists traveled on holiday in international tourism in 2002, while ecotourism travelers were identified as 4 percent. Instead, the share of expenditures is 7 percent in total tourism income. In addition, return of a large part of ecotourism income to the local population and the fact that these people are the poorest part of society (mountain and forest villagers, as well as family groups running boarding houses), it is not difficult to see that this class will benefit economically from this. In addition, part of the income from ecotourism is spent on the protection of natural resources and the preservation of traditional cultures.

The mass development of tourism also threatens the animal world. The increase of the movement of passenger ships near the beaches to improve the service to tourists leads to the littering of recreation areas with oil products waste, etc. Important elements of recreation are fresh air, tranquility of mountain and forest regions and important natural resources. However, the influx of tourists to uninhabited areas en masse, with new

modes of transport, the expansion of the communication network causes these places to lose their original beauty, but also become uninteresting for many travelers. So, excessive attacks on nature to develop tourism do not serve to protect natural resources or improve the recreation of tourists. In this regard, experts' general opinion is that the solution of problems related to protection, raising the general cultural level of tourism, strengthening legislation and security measures, preparing loading norms for each tourist facility from a scientific point of view should go hand in hand [1, p. 94].

Observations show that a place opened for tourism has lost its ancient originality and attractiveness for a maximum of 15 years. One of the proposals in this regard is that the main tour operators in the world, which direct tourism activities, remove these places from their catalogs, claiming that the environment is polluted after using the tourist centers for some time. For this reason, first of all, it is important to make and implement plans in accordance with the balance of use, so that places that are considered to be open to tourism can offer services to the tourism sector for a long time [2, p. 47].

The topic of planning, which has made by various public organizations around the world, has created a number of competent authorities in this field. Numerous powers naturally create an atmosphere of ownerlessness and irresponsibility. The rise of environmental pollution in cities, mountains, forests, etc. to a level that affects negatively our lives is the result of confusion in planning. For this, there is a need for a consistent legal regulation for a certain system and period by ensuring coordination between the legal arrangements for the plans based on the settlement decisions. Instead of retail approaches that have a negative impact on the environment, sustainable planning should be carried out on the basis of integrated planning by creating a balance between the protection of the environment, the protection-use of natural, cultural and historical values.

Tourism and the environment are concepts that have much in common and symbolize their interaction with their common and collective sides. The environment is unique as a source of tourism. The existence of the environment is a condition for the existence of tourism and its survival. It is a well-known fact that tourism, which is developing against nature and the environment, will deprive itself of resources. A successful tourism needs a clean and well-arranged natural environment. Undoubtedly, the main principle when using

any natural resource should be to maintain a balance between the protection and use of those resources. This is a well-known fact and proven by scientific research that ecological problems and provocations resulting from the wasteful and inefficient use of natural resources have reached a point that threatens the lives of all living things in the world, including humans. Seeing that natural resources are becoming more and more depleted year by year is the main topic of the most serious discussions in all countries of the world, as well as scientific research and in terms of how today's people leave a natural environment for future generations [3, p. 171-172].

As a rule, tourism acts as a factor that stimulates the discovery, restoration and efficient use of natural resources and cultural-historical values. The reason is that the host country collects and tries to make full use of recreational resources to meet visitors with dignity, keep them as much as possible in its territory and above all, to create the best impression for potential tourists to come to the country through advertising. The second is that travelers are eager to look for and find something new, good and interesting during foreign tourist trips. The third is the possibility of using part of the income from tourism for the restoration and protection of national treasures [1, p. 89-90].

According to the International Union for Conservation of Nature, ecotourism is defined as travel and visits to areas that support entertainment, conscious conservation of natural and historical-cultural resources, have a low level of visitor benefits, benefit the local people socio-economically and preserve their initial natural purity. According to another explanation given by the Ecotourism Association, ecotourism can be characterized as a trip to nature, which protects the environment and the well-being of the local population. In other words, ecotourism also means protecting natural and cultural resources and opening them up to use of tourism. Taking this into account, tourism policy is based on three principles:

1. An efficient, effective and competitive development within this sector;
2. To create the most appropriate social environment for both foreign tourists and local people in accordance with universal values;
3. Preservation of the country's natural resources and enrichment of its cultural heritage.

A balance is maintained between economic, cultural and environmental goals at each stage of various tourism activities within the framework of these basic principles and trends [3, p. 72].

As a result of this approach, many countries have already certified natural and historical resources. This helps to guide the development of tourism and the protection of national treasures. In recent years, many countries have taken decisive measures (to try to neutralize the negative aspects of the rapidly developing foreign tourism to the maximum, as well as to create more favorable conditions for tourism, to protect and improve the natural and geographical environment) to implement nature protection measures, to create new national parks and reserves, to try to determine the limit of nature overload scientifically, etc. The greening of cities, the struggle against noise and ensuring cleanliness are the result of the requirements of tourism development to some extent [1, p. 90].

If the tourism sector, which has a number of economic, social and cultural benefits, is not properly controlled, environmental impacts can occur in the form of the destruction of natural areas, monuments of historical significance and coastal strips due to overuse of natural resources and the wrong choice of location. So, areas of natural life in the growing tourism sector have become modern resorts and the habitations of some exhausted species have become tourist bases and recreation areas in a growing tourism sector in some countries where tourism is developing [3, p. 172-173].

In this sense, the strengthening and restoration of forest protection in a number of European countries can be attributed to the services of international tourism. Besides its conservation function, tourism also gets significant income from natural resources. Including, the organization of excursions to caves has brought great benefits to many countries in recent years. Karst caves in Switzerland, France, the Czech Republic, Yugoslavia, Russia, Hungary and other countries attract tourists en masse. The rare “ornaments” of stalactites and stalagmites of these caves, which are of great importance for science, can be destroyed in the absence of special measures. Ensuring the interests of tourists and at the same time protecting the underground resources can be achieved only by investing in equipment and protection of cave nature [1, p. 90-91].

Some shortcomings are also encountered in the tourist areas of coastal countries, especially in the summer months, when solid waste is accumulated. Garbage often accumulates on the roadsides for a long time, so flies gather around it and the water that seeps out of the garbage gives off a foul smell. The means of municipalities to clean up landfills are very primitive and they are not sufficient. These tools and means are

very outdated in terms of modern technical equipment and are generally unsuitable for the gathering and disposal of solid waste. Therefore, it is not possible to transport these wastes far and dispose of them in accordance with environmental requirements [3, p.173].

Tourism has a negative impact on the natural resources of separate regions and districts, primarily intended for mass recreation and travel. The untouched, natural forest landscape is especially attractive for tourists. Forest fires caused by fires are mainly related to domestic tourism, not international tourism. Because, it is not intended to cook on bonfires on comfortable routes for foreign tourists. However, the creation of tourist complexes, which require the clearing of construction sites (usually in picturesque, green areas) by deforestation, is one of the factors creating the basis for the development of international tourism. National parks also attract tourists. No matter how kind the organizers and participants of the trips are to nature, the large number of visitors and the limited area of the national park cause the fauna to leave there and the plants to be trampled. Improving the communication system in the reserves, building a trade network and hotels to create high services for tourists and earn high incomes does not allow to preserve the landscape in its natural state. When there are no scientifically substantiated norms of acceptance of each reserve and they are not strictly observed, dangerous manifestations occur in the relationship between tourism and nature [1, p. 92-93].

Azerbaijan is a country with great potential for the development of the tourism sector. Recently, the expansion of the republic's foreign relations has given impetus to the development of recreation and tourism of Azerbaijan. Besides restoring the health and moral-psychological integrity of the population, this field also expands its employment, raises the sphere of social services and attracts more investment to the country.

The shores of the Caspian Sea are ideal in terms of tourism, recreation and relaxation and are distinguished by their unique features. Abundant sunny days, favorable dry climate, smooth coast, precious plains and foothill forests, fine sandy beaches, long summer season make it even more attractive. The beauty of natural purity of these places, which have unusually beautiful nature and climatic features, sea and river walks, therapeutic mud, interesting landscape samples, medicinal mineral waters, as well as conditions for the development of fishing or hunting various animals, creates favorable conditions for tourism.

Azerbaijan also has a feature of being a center of history and culture. More than 6000 natural, archeological, architectural and cultural monuments have been discovered in the country and these monuments are also protected by the state. Many of these date back to before Christ. There are unique architectural monuments in the Caspian zone, such as Gobustan rocks, Maiden Tower, Icheri Sheher complex, which are ancient human settlements. Besides caravanserais, mosques and museums, religious shrines are also factors that create the basis for the development of tourism in terms of historical and cultural significance. At the same time, the Azerbaijani people have a rich national tradition. Azerbaijan is also distinguished by its high culinary – cuisine culture.

The power of the mass media should be used to influence positively the development of tourism in Azerbaijan, which has unique natural beauties, and its becoming into one of the priority sectors of the country's economy. Unlike Azerbaijan, all countries spend large sums of money from their budgets to advertise and promote themselves [3, p. 175].

One of studies by WTO experts shows that the environment deteriorates rapidly, but is difficult to recover: despite the limited amount of environmental resources, tourists' "demand" for it is constantly increasing. High-quality environment is a kind of "raw material" for tourism. Therefore, besides the economical use of environmental resources, it is necessary to ensure its protection. Besides taking care of the environment, it should be taken into account that a declining environment will inevitably harm both tourism and the economic development of the region. Therefore, the interest of all sections of society in the development of tourism and at the same time protection of national resources, high speed and economic efficiency of domestic and international tourism, the steady development of productive forces and the people's welfare allow to solve the abovementioned issues successfully [1, p. 95].

Conclusion. The need for tourism to be a user of nature and cultural heritage, as well as a protector and creator of this heritage is one of the main priorities of international documents. Because tourism resources are the common wealth of mankind. People living in the area have special rights and proper responsibilities in relation to tourism resources. Such an approach is reflected in the "Global Code of Ethics for Tourism". This document states: "Introduced tourism policy and tourism activities should be carried out in order to respect the cultural, archaeological and literary

heritage and preserve it for future generations. Special attention should be paid to monuments, archeological excavations and historical sites that are open for tourism use. Access of privately owned cultural heritage sites, collections, museums and monuments to tourists should be supported. At least part of the income from trips by tourists to cultural facilities should be spent on the protection, restoration and expansion of these facilities. Tourism activities should be aimed at the protection and dissemination of cultural traditions and the standardization of culture should not be allowed at all”.

As a result of such an approach at the international level, tourism that creates interest in the culture, traditions and way of life of peoples in the modern world and invites people to live in mutual understanding is considered one of the most important areas of interest in maintaining peace. Positive changes in speed, comfort, power, capacity, opportunity and price in the communication-information means are important factors in the democratization of travel. All these changes show that the future of tourism will be brighter. However, despite such developments, terrorism, regional and local conflicts, wars, as well as natural disasters are the most important enemies of the tourism sector. Because, as we know, the development of tourism in the region depends primarily on political stability, peace and tranquility, as well as security of the region. That is why the civilized world supports intercultural dialogue, cultural integration and supports the protection of cultural diversity. The care for the historical-cultural heritage of mankind and the riches of nature is behind the strict control of cultural factors in the tourism sector. The growth of such a trend gives reason to be optimistic not only about the prospects of tourism, but also about the future of the world in general.

REFERENCES:

1. Bilalov B.Ə., Güləliyev Ç.G. Turizmin əsasları: dərslik / müəllif kollektivi; dosent B.Ə. Bilalov və dosent Ç.G. Güləliyevin redaktəsi ilə. – Bakı, 2015.
2. Əlirzayev Ə. T., Aslanova. S. İ. Turizmin inkişafının sosial-iqtisadi problemləri. – Bakı, 2006.
3. Əlirzayev Ə.Q. Turizmin iqtisadiyyatı və idarə olunması. – Bakı, 2010.
4. Əhmədov A. Azərbaycan Respublikasında turizm siyasətinin miqrasiya proseslərinə və mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafına təsiri. // Turizm və rekreasiya XXI əsrdə: problemlər və perspektivlər. – Bakı, 3-4 may 2019.

5. Hüseynov İ., Əfəndiyeva N. Turizmin əsasları. Dərslik. – Bakı, 2007.
6. Məmmədov C.A., Soltanova H.B., Rəhimov S.H. Beynəlxalq turizmin coğrafiyası (dərs vəsaiti). – Bakı, 2002.
7. Məhişov S.E. Turizmin inkişafında mədəni və iqtisadi amillərin qarşılıqlı təsiri. // Mədəniyyət dünyası, XXIII buraxılış. – Bakı, 2012. – s. 47-52.
8. Zəngin E.M. Davamlı inkişafa əsaslanan ekoloji siyasətin həyata keçirilməsində Türkiyə-Azərbaycan əməkdaşlığı (Müasir dövr). Siyasi elmlər doktoru dissertasiyası. Azərbaycan Universitetinin kitabxanası. – Bakı, 2011.

Siyavuş Məhişov (Azərbaycan)

MƏDƏNİ TURİZMDƏ ƏTRAF MÜHİTİN VƏ TƏBİİ İRSİN QORUNMASI PROBLEMLƏRİ

İqtisadi, sosial və mədəni faydası olan turizm sektoruna yaxşı nəzarət edilmədikdə, təbii sərvətlərin ifrat istifadəsi və yanlış yer seçimləri səbəbindən təbii sahələrin, tarixi dəyərlərin və sahilyanı yerlərin dağıdılması kimi ətraf mühitə mənfi təsirləri ola bilər. Həmçinin ölkəmizdə getdikcə böyüyən turizm sektorunda təbii həyat sahələri modern tətillə şəhərciklərinə, təhlükə altındakı dəniz bağları, qumsallıqları da turistik təsisatlara döndərilmişdir.

Hələ də milli və ya regional olaraq ekoturizm düşüncəsinin olmaması səbəbindən çirkin və nəzarətsiz strukturlar artır, yabani təbiətdən sui-istifadə edilir, flora və faunanı tanınmadan və bölgənin imkanlarını bilinmədən turlar təşkil edilir. Təşkil edilən turlarda hər nə qədər düzənli və ətraf mühitə ehtiyatlı münasibətdən danışılsa da, plansız, nəzarətsiz və bölgənin tutum imkanları öyrənilmədən həyata keçirilən bu turizmin ekoturizm olmayacağı bir həqiqətdir.

Açar sözlər: təbii sərvətlər, meşə landşaftı, mədəni turizm, turist obyektləri, ətraf mühit.

Сиявуш Магиров (Азербайджан)

ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И ПРИРОДНОГО НАСЛЕДИЯ В КУЛЬТУРНОМ ТУРИЗМЕ

Слабый контроль над сектором туризма, имеющим экономические, социальные и культурные преимущества, чрезмерное использование

природных ресурсов и неправильный выбор местоположения могут иметь негативные последствия для окружающей среды, такие как разрушение природных территорий, исторических ценностей и прибрежных территорий. Кроме того, природные зоны жизни были превращены в современные курортные поселки, исчезающие дачи и пляжи были превращены в туристические объекты в растущем секторе туризма в нашей стране.

Разрастаются уродливые и неконтролируемые сооружения, жестоко обращаются с дикой природой, а туры организуются без учета флоры и фауны и без знания потенциала региона из-за отсутствия национального или регионального экотуристического мышления. Какими бы организованными и экологичными ни были туры, фактом является то, что этот туризм, осуществляемый без плана, без контроля и без изучения возможностей региона, экотуризмом не станет.

Ключевые слова: природные ресурсы, лесной ландшафт, культурно-познавательный туризм, туристские объекты, окружающая среда.

MÜNDƏRİCAT

Kononenko Yevgeniy (Rusiya)	3
Yeni Kazan məscidinin müsabiqə layihələri: obraz axtarışlarının dairəsi	
Zeynalov Xəzər (Azərbaycan)	15
XX əsrin 20-ci illərində Bakıda işləmiş heykəltəraşlar	
Quliyev Ramil (Azərbaycan)	23
Xaricdə yaşayan Azərbaycan rəssamların yaradıcılığında “Zəfər” mövzusu	
Ağayev Emil (Azərbaycan)	32
Arif Hüseynov yaradıcılığında “Ağdama ithaf” triptixi	
Salamzadə Ərtegin, Abdullayeva Rəna (Azərbaycan)	39
Polşa və Azərbaycan incəsənətinin qarşılıqlı əlaqələri	
Sarabskaya Rəna (Azərbaycan)	47
XX əsrin əvvəllərində Bakının teatr həyatı tarixindən	
Vəzirova Gülarə (Azərbaycan)	56
Şərq yoxsa Qərb? Azərbaycan musiqi mədəniyyətində Şərqlə Qərbin integrasiyası yolları	
Bayramova Xumar (Azərbaycan)	67
Üzeyir Hacıbəylinin xor üçün əsərləri	
Qalimjanova Asiya, Qlaudinova Mehribanu, Qoryaçev Aleksandr (Qazaxıstan)	75
Butaktı-1 arxeoloji kompleksinin tunc və erkən dəmir dövrü yaşayış məskəninin rekonstruksiyası	
Qasımov Kamran (Azərbaycan)	83
Qazaxıstan kinematoqrafında postmodernizm ənənələri	
Kazımi Gülçin (Azərbaycan)	93
Ünsiyyət prosesində milli özünüdərkətmə və informasiya mübadiləsinin rolu	
Məhişov Siyavuş (Azərbaycan)	101
Mədəni turizmdə ətraf mühitin və təbii irsin qorunması problemləri	

CONTENCE

Kononenko Evgenii (Russia)	3
Competition projects of new mosque of Kazan: a range of image searches	
Zeynalov Khazar (Azerbaijan)	15
Sculptors who worked in Baku in the 20s of the 20 th century	
Guliyev Ramil (Azerbaijan)	23
The theme of Victory in the work of Azerbaijani artists living abroad	
Aghayev Emil (Azerbaijan)	32
Triptych “Dedication to Agdam” in the works of Arif Huseynov	
Salamzade Artegin, Abdullayeva Rana (Azerbaijan)	39
Intercommunications of the art of Poland and Azerbaijan	
Sarabskaya Rana (Azerbaijan)	44
About the theatrical life of Baku in the beginning of the XX century	
Vezirova Gulara (Azerbaijan)	56
East or West? Ways of integration of East and West in Azerbaijani musical culture	
Bayramova Khumar (Azerbaijan)	67
Works for the choir of Uzeyir Hajibeyli	
Galimjanova Asia, Glaudinova Mehribanu, Goryachev Alexandr (Kazakhstan)	75
The reconstruction of dwelling of the epoch of bronze and early iron of the archeological complex Butactu-1	
Gasimov Kamran (Azerbaijan)	83
Traditions of postmodernism in Kazakhstan cinematography	
Kazimi Gulchin (Azerbaijan)	93
The role of national self-awareness and nformation exchange in the communication process	
Mahishov Sayavush (Azerbaijan)	101
Problems of protection of environment and natural heritage in cultural tourism	

СОДЕРЖАНИЕ

Кононенко Евгений (Россия)	3
Конкурсные проекты новой мечети Казани: диапазон поисков образа	
Зейналов Хазар (Азербайджан)	15
Скульпторы, работавшие в Баку в 20-х годах XX века	
Гулиев Рамиль (Азербайджан)	23
Тема Победы в творчестве азербайджанских художников, живущих за рубежом	
Агаев Эмиль (Азербайджан)	32
Триптих «Посвящение Агдаму» Арифа Гусейнова	
Саламзаде Эртегин, Абдуллаева Рена (Азербайджан)	39
Взаимосвязи искусства Польши и Азербайджана	
Сарабская Рена (Азербайджан)	47
Из истории театральной жизни Баку в начале XX века	
Везирова Гюляра (Азербайджан)	56
Восток или Запад? Пути интеграции Востока и Запада в азербайджанской музыкальной культуре	
Байрамова Хумар (Азербайджан)	67
Произведения для хора Узеира Гаджибейли	
Галимжанова Асия, Глаудинова Мехрибану, Горячев Александр (Казахстан)	75
Реконструкция жилища эпохи бронзы и раннего железа археологического комплекса Бутакты-1	
Гасымов Кямран (Азербайджан)	83
Традиции постмодернизма в казахстанском кинематографе	
Казыми Гюльчин (Азербайджан)	93
Роль национального самосознания и обмена информацией в процессе общения	
Магишов Сиявуш (Азербайджан)	101
Проблемы охраны окружающей среды и природного наследия в культурном туризме	

MƏQALƏ MÜƏLLİFLƏRİNİN NƏZƏRİNƏ!

Nəşrə dair tələblər:

1. Beynəlxalq “İncəsənət və mədəniyyəət problemləri” jurnalında çap üçün məqalələr Azərbaycan, ingilis və rus dillərində dərc olunur.
2. Məqalələr elektron daşıyıcısı və e-mail vasitəsilə (mii_inter@yahoo.com) qəbul edilir.
3. Məqalələrin həcmi 10 vərəqdən (A4) artıq (şrift: Times New Roman – 13, interval: 1,5, sol kənar 3 sm, sağ kənar 1,5 sm, yuxarı hissə 2 sm, aşağı hissə 2 sm) olmamalıdır.
4. Məqalədə müəllif(lər)in adı-soyadı, elmi dərəcəsi, elmi adı və elektron poçt ünvan(lar)ı göstərilməlidir.
5. Elmi məqalənin sonunda elm sahəsinin və məqalənin xarakterinə uyğun olaraq, müəllif(lər)in gəldiyi elmi nəticə, işin elmi yeniliyi, tətbiqi əhəmiyyəti və s. aydın şəkildə verilməlidir.
6. Məqalənin mövzusu ilə bağlı elmi mənbələrə istinadlar olmalıdır. Məqalənin sonunda verilən ədəbiyyat siyahısı əlifba ardıcılığı ilə nömrələnməlidir (məsələn, [1] və ya [1, s.119] kimi işarə olunmalı). Eyni ədəbiyyata mətnə başqa bir yerdə təkrar istinad olunarsa, onda istinad olunan həmin ədəbiyyat əvvəlki nömrə ilə göstərilməlidir.
7. Ədəbiyyat siyahısında verilən hər bir istinad haqqında məlumat tam və dəqiq olmalıdır. İstinad olunan mənbənin biblioqrafik təsviri onun növündən (monoqrafiya, dərslik, elmi məqalə və s.) asılı olaraq verilməlidir. Elmi məqalələrə, simpozium, konfrans və digər nüfuzlu elmi tədbirlərin materiallarına və ya tezislərinə istinad edərkən məqalənin, məruzənin və ya tezisnin adı göstərilməlidir. İstinad olunan mənbənin biblioqrafik təsviri verilərkən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının «Dissertasiyaların tərtibi qaydaları» barədə qüvvədə olan təlimatının «İstifadə edilmiş ədəbiyyat» bölməsinin 10.2-10.4.6 tələbləri əsas götürülməlidir.
8. Məqalənin sonundakı ədəbiyyat siyahısında son 5-10 ilin elmi məqalələrinə, monoqrafiyalarına və digər etibarlı mənbələrinə üstünlük verilməlidir.
9. Dərc olunduğu dildən əlavə başqa iki dildə məqalənin xülasəsi verilməlidir. Məqalənin müxtəlif dillərdə olan xülasələri bir-birinin eyni olmalı və məqalənin məzmununa uyğun olmalıdır. Məqalədə müəllifin və ya müəlliflərin gəldiyi elmi nəticə, işin elmi yeniliyi, tətbiqi əhəmiyyəti və s.

xülasədə yığcam şəkildə öz əksini tapmalıdır. Hər bir xülasədə məqalənin adı, müəllifin və ya müəlliflərin tam adı göstərilməlidir.

10. Hər bir məqalədə UOT indekslər və üç dildə açar sözlər (məqalənin və xülasələrin yazıldığı dillərdə) verilməlidir.
11. Hər bir məqalə redaksiya heyətinin rəyinə əsasən çap olunur.
12. Plagiatlıq faktı aşkar edilən məqalələr dərc olunmur.

Məqalələrin nəşri pulsuzdur.
Əlyazmalar geri qaytarılmır.

ATTENTION TO THE AUTHORS OF PAPERS!

The publication requirements:

1. Papers for the journal of International «Art and culture problems» are published in Azerbaijani, Russian and English languages.
2. Papers are accepted via electron carrier and e-mail (mii_inter@yahoo.com).
3. The amount of the papers should not be more 10 pages (A4), (font: Times New Roman - 13, interval: 1.5, from the left edge 3 cm, right edge 1.5 cm and 2 cm in the upper part and the lower part 2 cm).
4. In the article should be noted the author's (s') name and surname, scientific degree, scientific title and e-mail address (es).
5. At the end of the scientific article according to the nature of the paper and field of science should be given obviously the author's (s') research results, the scientific innovation of the study, the application importance, economic efficiency and so on.
6. There must be references to scientific sources connected with the subject of the paper. The list of references at the end of the article should be numbered in alphabetical order (for instance, [1] or [1, p.119]). If the reference refers to repeated elsewhere, then the referred literature should be indicated in the same number as previously.
7. Any reference to the literature list must be complete and accurate information. The bibliographic description of a reference should be based on its type (monographs, textbooks, scientific papers, etc.). Referring to materials or theses of scientific papers, symposia, conferences and other prestigious scientific events should be indicated the name of papers,

reports or theses. While the bibliographic description of reference should be based on the requirements 10.2-10.4.6 of the section «Used literature» of the instruction which in force to the «Drafting rules of dissertations» of Higher Attestation Commission under President of Azerbaijan Republic.

8. On the list of reference at the end of the paper of the last 5-10 years' scientific papers, monographs and other reliable sources will be prioritized.
9. In addition to the language of publication should be given summary of the paper in two other languages. Summaries of papers in different languages should be consistent with the content of the article and should be equal to each other. In the paper the research results, scientific innovation of the study, the application importance and so on should be reflected briefly by author or authors in summary. A summary of each paper should be given with the author or authors' full name and as well as title of article.
10. Each article should be presented with UDC indexes and keywords in three languages (in languages of papers and summaries).
11. Each paper is published according to the opinion of the editorial board.
12. The papers are not published in plagiarism cases.

The publication of the papers is free of charge.

Manuscripts will not be returned.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ СТАТЕЙ!

Требования к публикациям:

1. Статьи в международном журнале «Проблемы искусства и культуры» печатаются на азербайджанском, английском и русском языках.
2. Статьи принимаются на электронном носителе и по e-mail (miinter@yahoo.com)
3. Объем статьи не должен превышать 10 страниц (А 4; шрифт Times New Roman – 13, интервал: 1,5, левый край – 3 см, правый край 1,5 см, сверху – 2 см, снизу – 2 см.).
4. В статье должны быть указаны имя и фамилия автора (авторов), ученая степень, ученое звание и электронные адреса.

5. В конце научной статьи должно быть четко указано заключение автора (авторов) о научных результатах, научной новизне работы, ее практического значения, экономической выгоды и т.п. исходя из характера научной области и статьи.
6. В статье должны быть сноски на научные источники в соответствии с темой. Список литературы, данный в конце статьи, должен быть пронумерован в алфавитном порядке (например, [1] или [1, с. 119]; сноски должны быть обозначены угловыми скобками). При повторной ссылке на научную литературу в другой части текста ссылаемый источник указывается прежним номером.
7. Информация о любой сноске, размещенной в списке литературы, должна быть полной и точной. Библиографическое описание ссылаемого источника должно быть дано в зависимости от его вида (монография, учебник, научная статья и т.д.). При ссылке на научные статьи, материалы или тезисы симпозиумов, конференций и других компетентных научных мероприятий, должно быть указано название статьи, доклада либо тезиса. При библиографическом описании необходимо руководствоваться пунктом 10.2-10.4.6 действующей инструкции «О порядках составления диссертаций» Высшей Аттестационной Комиссии при Президенте Азербайджанской Республики.
8. В списке литературы, помещенной в конце статьи, надо отдать предпочтение научным статьям, монографиям и другим компетентным источникам последних 5-10 лет.
9. Помимо языка написания, статьи должны иметь резюме на двух языках. Оба резюме должны быть абсолютно идентичными и соответствовать тексту статьи. Научные выводы автора (авторов) в статье, научная новизна работы, практическое значение и т.п. должны вкратце отражаться в резюме. В каждом резюме должны быть указаны название статьи, полное имя автора (авторов).
10. В каждой статье должны быть указаны УДК индексы и ключевые слова на трех языках (на языках статьи и двух резюме)
11. Каждая статья печатается решением редколлегии.
12. При обнаружении факта плагиата статьи не печатаются. Статьи печатаются бесплатно. Рукописи не возвращаются.

